

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Les construccions de temps transcorregut en
el català de l'edat moderna i contemporània:
acostament segons la lingüística de corpus i la
gramàtica cognitiva

Josep Vicent Garcia Sebastià

Tesis **Doctorales**

www.eltallerdigital.com

UNIVERSIDAD de ALICANTE

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

**Departament de Filologia Catalana
Facultat de Filosofia i Lletres
Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA**

Les construccions de temps transcorregut en el català de l'edat moderna i contemporània: acostament segons la lingüística de corpus i la gramàtica cognitiva

JOSEP VICENT GARCIA SEBASTIÀ

Memòria presentada per aspirar al grau de

DOCTOR PER LA UNIVERSITAT D'ALACANT

MENCIÓ DE DOCTORAT INTERNACIONAL

**DOCTORAT EN TRANSFERÈNCIES INTERCULTURALS I HISTÒRIQUES A L'EUROPA
MEDIEVAL MEDITERRÀNIA**

Dirigida per:

Prof. Dr. Josep Martines Peres (Universitat d'Alacant)

Codirigida per:

Prof. Dr. Carles Segura Llopes (Universitat d'Alacant)

Tesi doctoral desenvolupada primer en el marc del contracte d'investigador en formació del Projecte Digicotracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana [Re.: PROMETEU-2014-018], i, posteriorment, en el marc del contracte predoctoral VALi+d (ACIF/2015/336) de la Conselleria d'Educació Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana, al si de l'ISIC-IVITRA.

Tesi al si del Centre d'Estudis Catalans / Center for Catalan Studies (CCS) (Universitat d'Alacant / University of California, Santa Barbara / ISIC-IVITRA).

AGRAÏMENTS

Fer una tesi doctoral implica molta dedicació i més d'un sacrifici. Però també és una tasca apassionant. El fet d'haver-me format com a investigador en el Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant durant els darrers quatre anys m'ha permès conèixer persones excel·lents, tant des d'un punt de vista acadèmic com humà. Seria injust si no els dediqués un apartat d'aquest treball, ja que, si aquesta investigació ha arribat a bon port, és, en bona mesura, gràcies a elles.

Als profs. Josep Martines i Carles Segura, directors del present estudi i als quals professe una gran admiració, els estaré sempre agraït per haver-me despertat la curiositat envers la llengua. Probablement, si no hagués assistit a les seues classes de semàntica i sintaxi durant la llicenciatura, mai no hauria escrit aquestes línies. A més, he de reconèixer que sempre m'han orientat amb franquesa i paciència. Així mateix, al prof. Vicent Martines, director de l'ISIC-IVITRA, he de donar-li les gràcies per haver confiat en mi i haver-me donat l'oportunitat de participar en el seu projecte de recerca.

No vull oblidar-me dels profs. Hans Ingo Radatz, Verónica Orazzi, Telmo Mória i Antonio Cortijo, els quals m'han acollit amb hospitalitat durant les diferents estades de recerca internacionals que he fet a les universitats respectives (la Universitat Otto-Friedrich-Universität de Bamberg, la Università degli Studi di Torino, la Universidade de Lisboa i la University of California Santa Barbara). El prof. Antoni Biosca, que m'ha assessorat sobre les construccions temporals en llatí, també mereix un reconeixement en aquesta tesi. A Carme Arronis, Maribel Guardiola, Eduard Baile, Rafel Jordà, Lliris Picó i Isabel Marcillas, amb els quals he col·laborat com a docent, els agraïsc el mestratge.

A Elena Sánchez i a Andreu Sentí vull agrair-los els consells i l'ajuda desinteressada en tot el que els he demanat. I a Charo Lillo i a Vicent Vidal, els cafès i les converses que hem compartit, les quals han fet més agradable la rutina de la universitat. A Jordi Antolí mai no li podré agrair prou tot el que ha fet per mi al llarg d'aquests últims anys. És una persona extraordinària i considere que és una sort poder treballar amb ell. També he referir-me als meus companys de viatge: Caterina Martines i Jaume Pons, amb els quals he crescut com a estudiant, com a investigador i com a persona.

Finalment, de la meua família he rebut una estima i un suport impagables. Gràcies als meus pares, al meu germà i a la meua àvia he pogut enfrontar-me a les dificultats que he trobat pel camí.

RESUM

Totes les llengües tenen la possibilitat d'expressar la quantitat de temps transcorregut entre la realització o l'inici d'una situació verbal i un altre punt de referència posterior, generalment el moment de l'enunciació (Haspelmath 1997; Kurzon 2008; Franco 2012). Evidentment, el català no és una excepció. Amb aquest estudi, doncs, volem contribuir a ampliar el coneixement dels principals recursos que té la llengua catalana per a establir aquesta mena de relacions cronològiques.

Segons Kurzon (2008), les estratègies de què disposen les llengües per fer referència al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] es divideixen en dos grans tipus: les solucions adposicionals (com ara l'ús de *ago* en anglès) i les adverbials (com, per exemple, l'ús de *nazad* en rus). Tanmateix, en català, de la mateixa manera que en altres llengües romàniques, com l'espanyol (Porto Dapena 1983; Pérez Toral 1992; Herce 2017), l'italià (Vanelli 2001; Franco 2012; Benincà, Berizzi i Vanelli 2016), el portuguès (Móia 2011a; 2013) o el francès (Rigau 2001; Howe i Ranson 2010), també hi ha construccions oracionals autònomes que fan aquesta funció. Actualment, les formes oracionals es constitueixen, sobretot, amb el verb *fer*; p. ex.: *Fa dos anys que no el veig*. Però en altres estadis anteriors es conformaven amb el verb *haver* i, en menor mesura, amb el verb *ser* (Martines 2014, 2015, en premsa). Precisament, la present investigació se centra a analitzar els canvis que s'esdevingueren al llarg de l'edat moderna i a l'inici del període contemporani, moment en què aquestes construccions experimentaren un seguit de transformacions sintàctico-semàntiques profundes que desembocaren en la substitució de les construccions amb *haver* per les alternatives amb *fer* en el s. XIX. Per a poder contextualitzar millor els processos de canvi que s'esdevingueren en aquesta etapa, l'estudi també revisa de manera general els sistemes d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en llatí i en català medieval.

Aquest treball aporta una nova perspectiva a la descripció que s'ha fet fins ara de les construccions de temps transcorregut en català (Sancho 2000; Rigau 2001; Solà 2000; Solà i Pujols 2002; Martines 2014; 2015; en premsa), per diverses raons. La primera és que aborda l'anàlisi del tema des d'una òptica diacrònica i en un període que fins ara no s'havia investigat. D'altra banda, la tesi es basa en dades lingüístiques d'ús real extretes de corpus informatitzats: el CIMTAC —que conté textos del català medieval, modern i contemporani— i el CTILC —que complementa el buidatge d'exemples de l'època contemporània—. Finalment, per a la interpretació dels fenòmens lingüístics, l'estudi aplica alguns conceptes de la Lingüística Cognitiva i de la Gramàtica de Construccions basada en l'ús, com són la Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic (Traugott i Dasher 2002) i el concepte de construccionalització (Traugott i Trousdale 2013).

ABSTRACT

All languages have the possibility to express the amount of time elapsed from the performance or beginning of the action expressed by a verb and another subsequent reference point, generally the moment of the statement (Haspelmath 1997; Kurzon 2008; Franco 2012). Obviously, Catalan is not an exception. This study aims thus at contributing to increase the knowledge of the main resources Catalan language has in order to establish this sort of chronological relationships.

According to Kurzon (2008), strategies languages have at their disposal in order to refer to the concept of [TIME ELAPSED] can be divided in two big groups: adpositional solutions (such as the use of *ago* in English) and adverbs (such as for instance the use of *nazad* in Russian). Nevertheless, in Catalan, as well as in other Romance languages, such as Spanish (Porto Dapena 1983; Pérez Toral 1992; Herce 2017), Italian (Vanelli 2001; Franco 2012; Benincà, Berizzi i Vanelli 2015), Portuguese (Móia 2011; 2013) or French (Rigau 2001; Howe i Ranson 2010), there are as well autonomous sentence constructions doing function. Currently, sentence forms are constituted, mainly, with the verb *fer*; for instance: *Fa dos anys que no el veig*. But in previous stages they were made up by the verb *haver* and, to a lesser extent, with the verb *ser* (Martines 2014, 2015, in press). Specifically this research focuses on analyzing changes that happened during the Modern Age and at the beginning of the contemporary period, moment when these constructions underwent a series of deep syntactical-semantic transformations that ended with the replacement of constructions with *haver* with alternatives with *fer* in the 19th century. In order to better contextualize the change processes that took place in this stage, the research also revises in a general way the expression Systems of [TIME ELAPSED] in Latin and Medieval Catalan.

This work contributes a new approach to the description done up to now of elapsed time constructions in Catalan (Sancho 2000; Rigau 2001; Solà 2000; Solà i Pujols 2002; Martines 2014, 2015, in press), for different reasons. On the one hand, it deals with the analysis from a diachronical perspective and it studies a period that had not been studied until now. On the other hand, this thesis is based on real use linguistic data taken from a computerized corpora: CIMTAC—which includes Medieval, Modern and Contemporary Catalan Texts—and CTILC—which complements it with more examples of the Contemporary Age—. Finally, for the interpretation of linguistic phenomena, the study applies some concepts of Cognitive Linguistics and Constructions Grammar based on use, such as Invited Inferencing Theory of Semantic Change (Traugott i Dasher 2002) and the concept of constructionalization (Traugott i Trousdale 2013).

ÍNDIX DE CAPÍTOLS

INTRODUCCIÓ	15
1. PRESENTACIÓ	15
2. JUSTIFICACIÓ.OBJECTIUS I HIPÒTESIS	16
3. METODOLOGIA I CORPUS	18
CAPÍTOL 1. LES CONSTRUCCIONS DE TEMPS TRANSCORREGUT	23
1.1. <i>La categoria</i> [TEMPS TRANSCORREGUT]	25
1.2. <i>Les construccions de temps transcorregut oracionals a quo</i>	28
1.3. <i>Les construccions de temps transcorregut del català actual</i>	29
1.3.1. Les construccions amb <i>fer</i>	30
1.3.2. Construccions arcaïtzants amb <i>haver</i>	32
1.4. <i>Les construccions de temps transcorregut en català des d'una perspectiva diacrònica</i>	33
1.4.1. Propostes en altres llengües romàniques	34
1.4.1.1. La gènesi de les variants circumstancials	34
1.4.1.2. L'origen de les CTT amb els verbs derivats de FACĒRE.	36
1.4.2. La nostra proposta	38
1.4.2.1. La Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic de Traugott i el canvi construccional	39
CAPÍTOL 2. L'EXPRESSIÓ DEL [TEMPS TRANSCORREGUT] EN LLATÍ	43
2.1. <i>Introducció</i>	45
2.2. <i>Formes del llatí clàssic</i>	46
2.2.1. Construccions adverbials	46
2.2.1.1. Usos de ĀBHINC	46
2.2.1.2. Usos de IAM	48
2.2.1.3. Usos de DĪŪ i PRĪDEM	49
2.2.1.4. Usos de DŪDUM i NŪPER	50
2.2.2. Construccions amb ESSE	50
2.3. <i>Formes del llatí tardà</i>	52
2.3.1. Construccions amb HABĒRE	52
2.3.2. Formes amb FACĒRE: els antecedents llatins de les CTT amb <i>fer</i>	57
2.3.2.1. El valor de [COMPLECIÓ]	58
2.3.2.2. El valor de [EQUIVALÈNCIA]	61
2.4. <i>Recapitulació</i>	65
2.4. <i>Recapitulation</i>	67

CAPÍTOL 3. L'EXPRESSIÓ DEL [TEMPS TRANSCORREGUT] EN CATALÀ MEDIEVAL (SEGLES XIII-XV)	69
3.1. <i>Introducció</i>	71
3.2. <i>Construccions adverbials</i>	71
3.2.1. La construcció de [TEMPS] (<i>a</i>) <i>ençà</i>	71
3.3. <i>Construccions oracionals</i>	73
3.3.1. Algunes fórmules pròpies dels textos narratius	73
3.3.1.1. Variants intransitives de subjecte temporal	76
3.3.1.2. Variants impersonals	77
3.3.1.3. Variants intransitives de subjecte animat	78
3.3.2. Les formes amb <i>ser</i>	79
3.3.3. Les formes amb <i>haver</i>	80
3.3.3.1. Característiques morfosintàctiques	80
3.3.3.2. Característiques semàntiques	83
3.3.3.3. Usos específics i inespecífics de les CTT amb <i>haver</i> durant els segles XIII-XV: l'inici del procés de canvi	85
3.3.4. Els precedents de les construccions de temps transcorregut amb <i>complir</i>	91
3.3.5. Els precedents de les construccions de temps transcorregut amb <i>fer</i>	93
3.3.5.1. La hipòtesi del [CÀLCUL]	94
3.3.5.2. Una nova proposta: la hipòtesi de la [COMPLECIÓ] i la [EQUIVALÈNCIA]	97
3.3.5.2.1. La relació semàntica entre <i>fer</i> i <i>complir</i>	104
3.4. <i>Recapitulació</i>	105
3.4. <i>Recapitulation</i>	108
CAPÍTOL 4. L'EXPRESSIÓ DEL [TEMPS TRANSCORREGUT] EN EL CATALÀ DE L'EDAT MODERNA I CONTEMPORÀNIA (SEGLES XVI-XX)	107
4.1. <i>Introducció</i>	113
4.2. <i>Les formes amb complir: la construccionalització de complir-se</i> [TEMPS TRANSCORREGUT] (<i>segle XVI</i>)	114
4.3. <i>Les formes amb fer: la construccionalització de fer</i> [TEMPS TRANSCORREGUT] (<i>segle XVI</i>)	117
4.3.1. Canvis preconstruccionals	123
4.3.1.1. Estadis preconstruccionals 1 i 2: de les nocions de [COMPLECIÓ] i [EQUIVALÈNCIA] a l'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT]	123
4.3.1.2. Estadi preconstruccionals 3: l'origen de l'oració introduïda per <i>que</i>	124

4.3.1.3. Estadi preconstruccional 4: focalització del CT i impersonalització	130
4.3.2. La influència de factors analògics en la irrupció de les CTT amb <i>fer</i>	133
4.4. <i>Les formes amb haver</i>	136
4.4.1. Canvis postconstruccionals: l'ús del pronom locatiu	137
4.4.2. Canvis preconstruccionals de les solucions intensives	141
1.4.2.1. L'evolució de l'especificitat i la posició del CT	141
4.4.1. Els contextos que faciliten el desplegament del valor intensiu (segles XVI-XVIII)	149
4.4.2. Construccionalització i usos discursius de <i>temps ha</i> , <i>anys ha</i> i <i>dies ha</i> (segles XIX-XX)	151
4.5. <i>Recapitulació</i>	156
4.5. <i>Recapitulation</i>	160
CONCLUSIONS	165
1. L'APORTACIÓ DELS CORPUS A L'ESTUDI DE LES LLENGÜES	165
2. EL CONCEPTE DE [TEMPS TRANSCORREGUT]	165
2.1. <i>Les variants construccionals de situació a quo</i>	166
3. LES CONSTRUCCIONS DE TEMPS TRANSCORREGUT EN CATALÀ ACTUAL I EN ALTRES LLENGÜES ROMÀNIQUES	167
4. LES CONSTRUCCIONS DE TEMPS TRANSCORREGUT EN LLATÍ	167
4.1. <i>Els antecedents llatins de les construccions de temps transcorregut oracionals en català</i>	167
5. LES CONSTRUCCIONS DE TEMPS TRANSCORREGUT EN CATALÀ AL LLARG DELS SEGLES	169
5.1. <i>L'evolució de les construccions de temps transcorregut arcaiques</i>	169
5.1.1. Les construccions de temps transcorregut amb <i>ser</i>	169
5.1.2. Les construccions de temps transcorregut amb <i>haver</i>	169
5.2. <i>L'evolució de les construccions de temps transcorregut modernes</i>	171
5.2.1. Les construccions de temps transcorregut amb <i>fer</i>	171
5.2.2. Les construccions de temps transcorregut amb <i>complir</i>	173
6. LÍNIES DE RECERCA FUTURES	173
CONCLUSIONS	175
ÍNDIX D'ABREVIATURES	185
BIBLIOGRAFIA	187
ANNEX I	197
ANNEX II	201

ÍNDIX TAULES

Taula 3.1	Ocurrencies d'unitats temporals utilitzades en les CTT amb <i>haver</i> medievals	86
Taula 3.2	Freqüència d'usos específics i inespecífics de les CTT amb <i>haver</i> durant l'edat mitjana	87
Taula 3.3	Freqüència de la posició del CT en les CTT amb <i>haver</i> durant l'edat mitjana	89
Taula 3.4	Posició del CT en les CTT amb <i>haver</i> durant l'edat mitjana segons la unitat que el constitueix	90
Taula 3.5	Posició dels CT discontinus en les CTT amb <i>haver</i> durant l'edat mitjana segons l'especificiat	91
Taula 3.6	Esquemes sintàctico-semàntics dels dos primers estadis preconstruccionals de les CTT amb <i>fer</i>	98
Taula 4.1	Ocurrencies de les CTT amb <i>haver</i> i amb <i>fer</i> en l'època moderna i contemporània	120
Taula 4.2	Període en què es documenten els primers testimonis les CTT amb els verbs provinents de <i>FACĒRE</i> en les diferents llengües romàniques	122
Taula 4.3	Esquemes sintàctico-semàntics dels tres primers estadis preconstruccionals de les CTT amb <i>fer</i>	126
Taula 4.4	Esquemes sintàctico-semàntics dels estadis preconstruccionals 3 i 4 de les CTT amb <i>fer</i>	132
Taula 4.5	Canvis preconstruccionals de les CTT amb <i>fer</i>	133
Taula 4.6	Freqüència de la posició preverbal i postverbal del CT en les CTT amb <i>fer</i> durant el segle XIX	135
Taula 4.7	Ocurrencies de CTT amb <i>haver</i> i amb <i>haver-hi</i> durant el segle XIX	140
Taula 4.8	Ocurrencies dels usos preverbals i postverbals del CT en les CTT amb <i>haver-hi</i> durant el segle XIX	140
Taula 4.9	Ocurrencies d'unitats temporals utilitzades en les CTT amb <i>haver</i> modernes i contemporànies	143
Taula 4.10	Freqüència d'usos específics i inespecífics de les CTT amb <i>haver</i> durant l'edat moderna i contemporània	144
Taula 4.11	Freqüència de la posició del CT en les CTT amb <i>haver</i> durant l'edat moderna i contemporània	146
Taula 4.12	Posició del CT en les CTT amb <i>haver</i> durant l'edat moderna segons la unitat que el constitueix	147
Taula 4.13	Posició dels CT discontinus en les CTT amb <i>haver</i> durant l'edat moderna i contemporània segons l'especificitat	148

Índex FIGURES

Figura 1.1 Successió de canvis implicats en el procés de construccionalització (extret de Traugott i Trousdale 2013: 28)	41
Figura 2.1 Esquema de les construccions amb valor de futur amb ĀBHINC (elaboració pròpia)	47
Figura 2.2 Esquema de les CTT amb ĀBHINC (elaboració pròpia)	47
Figura 2.3 Esquema de les CCT amb ESSE basat en la taxonomia de Heberlein (2011) (elaboració pròpia)	51
Figura 2.4 Esquema d'imatge del recipient o contenidor (extret de Garachana i Hilferty (2011))	59
Figura 2.5 Esquema d'imatge de les constriccions atributives amb valor de [COMPLECIÓ] temporal amb FACĚRE (elaboració pròpia basada en els exemples Panayotakis 2016)	60
Figura 2.6 Esquema de les construccions atributives amb valor de [EQUIVALÈNCIA] temporal amb FACĚRE (elaboració pròpia)	62
Figura 2.7 Representació de les construccions amb valor de [EQUIVALÈNCIA] amb FACĚRE per mitjà de l'esquema d'imatge del recipient (elaboració pròpia)	64
Figura 3.1 Esquema sintacticosemàntic de les CTT amb funció continuativa	75
Figura 3.2 Esquema sintacticosemàntic dels usos temporals de [COMPLECIÓ] del verb <i>complir</i>	92
Figura 3.3 Esquema sintacticosemàntic dels usos temporals personals de <i>complir</i>	92
Figura 4.1 Esquema sintàctico-semàntic de les CTT amb <i>complir</i>	115
Figura 4.2 Esquema sintàctico-semàntic dels usos temporals transitius de <i>complir</i>	116
Figura 4.3 Substitució de les CTT amb <i>haber</i> per les CTT amb <i>hacer</i> en espanyol (extret de Herce 2017)	121

INTRODUCCIÓ

Índex de l'apartat

1. PRESENTACIÓ
2. JUSTIFICACIÓ, OBJECTIUS I HIPÒTESIS
3. METODOLOGIA I CORPUS

***

1. PRESENTACIÓ

D'acord amb Haspelmath (1997), Kurzon (2008) i Franco (2012), es pot dir que totes les llengües tenen la possibilitat d'expressar la quantitat de temps transcorregut entre una situació verbal i un altre moment de referència. Els recursos que permeten dur a terme aquesta funció són diversos, però, des d'una perspectiva sintàctica, es poden agrupar en tres tipus: adposicionals (com ara *ago* en anglès), adverbials (com per exemple *nazad* en rus) o oracionals (com *fa temps que no et veig* en català).

Les fórmules oracionals són les solucions més esteses en la majoria de les llengües romàniques, i, generalment s'han constituït amb els verbs existencials derivats de HABERE —també de ESSERE, però en menor mesura— o amb els verbs provinents de FACĒRE. Precisament, en les darreres dècades hi ha hagut un interès creixent per analitzar les característiques morfosintàctiques i semàntiques d'aquestes construccions, així com també per descriure els processos de canvi lingüístic que les generaren.

Fins ara, les formes que més atenció han rebut han estat les de l'espanyol. Així, doncs, Alcina i Blecua (1982), Bello (1952), Brucart (2015) García Fernández (1999, 2000) i Rasmussen (1981) han explicat el funcionament de les construccions temporals amb *hacer* des d'una òptica sincrònica actual. D'altra banda, quant a la perspectiva històrica del fenomen en l'àmbit hispànic, destaquen els treballs de Díez Itza (1992), Herce (2017), Herrero (2007), Pérez Toral (1992), Pérez Toral i Díez Itza (1991), Porto Dapena (1983) Rebollo Torío (1979) i Porto Dapena (1983). Vanelli (2002), Franco (2012) i Benincà, Berizzi i Vanelli (2016) han estudiat, en diacronia, les particularitats dels constructes corresponents amb *fare* de l'italià. Així mateix, Mória (2011a, 2011b, 2013) ha abordat el tema en portuguès actual. Per la seua banda, Rigau (2001) ha treballat aquestes expressions en sincronia i des d'una perspectiva romànica; i Howe i Ranson (2010) han aportat dades interessants sobre el sorgiment i l'evo-

---

lució de les solucions amb *hacer* i *faire* de l'espanyol i el francès respectivament. Pel que fa al català, s'hi han dedicat Sancho (2000), Solà (2002) i Solà i Pujols (2002), Martines (2014, 2015a, en realització) i Garcia Sebastià (2015, 2017). Els tres primers autors han exposat les característiques principals dels constructes actuals amb *fer*. En canvi, els treballs de Martines se centren en les formes del català medieval, i els de Garcia Sebastià en alguns aspectes puntuals de les construccions de l'edat moderna i contemporània. Finalment, cal dir que Heberlein (2011) i Panayotakis (2016) han descrit els usos temporals de *ESSE* i *HABERE* en llatí.

De les diferents explicacions recollides en tota aquesta bibliografia es desprenen tres idees fonamentals:

- a) Les estratègies oracionals que s'utilitzen en les llengües romàniques per a fer referència al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] són complexes i encara presenten dificultats d'anàlisi sintàctica i semàntica.
- b) La irrupció dels verbs provinents de *FACĒRE* és un fenomen de molta extensió en l'àmbit romànic, fins al punt que en el cas de l'espanyol i del català, aquestes construccions han arribat a desplaçar les solucions antigues, que es constituïen amb *haver* i *haber*.
- c) En la majoria de les llengües romàniques, els canvis més profunds en el sistema d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] es va produir al llarg de període cronològic que abraça els segles XVI, XVII, XVIII i XIX.

2. JUSTIFICACIÓ, OBJECTIUS I HIPÒTESI

En el present estudi analitzem, des d'una perspectiva diacrònica, els usos de les principals construccions de temps transcorregut (CTT) del català durant l'edat moderna i l'inici de l'època contemporània. Així, doncs, provem de descriure els processos de canvi lingüístic pels quals aquest àmbit d'expressió es redefiní al llarg dels segles XVI-XIX. Concretament, ens centrem a examinar els usos del verb *fer* que podrien haver fomentat l'expansió de l'estructura semàntica del verb cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] i, alhora, resseguim l'evolució de les construccions antigues amb *haver*. Per bé que el període central de la investigació abraça els segles XVI-XIX, també hem tingut en compte altres estadis anteriors, concretament el català medieval i el llatí, atès que això ens permet de contextualitzar millor els fenòmens que ens ocupen en les èpoques que són objecte d'estudi. Per dur a terme la nostra recerca ens hem basat l'anàlisi de les dades extretes del Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (entre altres fonts de consulta, que exposarem en l'apartat 3 d'aquesta introducció). A més, per a explicar aquestes dades apliquem alguns conceptes teòrics provinents de la Lingüística Cognitiva i de la Gramàtica de Construccions basada en l'ús (fonamentalment de la proposta de Traugott i Trousdale 2013).

D'acord amb el context que hem exposat en la presentació, un estudi d'aquestes característiques és oportú per les raons que adduïm tot seguit:

- a) L'estudi de les CTT en les llengües romàniques és un tema que ha suscitat un gran interès en els darrers anys. En català, però, encara no s'ha abordat d'una manera exhaustiva; de fet, fins ara només hi ha els treballs que hem referenciat en la presentació i que explicarem més detingudament en § 1.3.1.
- b) Els treballs de l'àmbit romànic que han estudiat les CTT des d'una perspectiva diacrònica encara no han aconseguit definir de manera satisfactòria el procés de canvi lingüístic pel qual es generaren les construccions amb els verbs derivats de FACĒRE (§ 1.4.1.1.).
- c) Els paradigmes teòrics d'orientació cognitiva que fonamenten el canvi lexicosemàntic en l'ús —com ara la Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Lexicosemàntic, de Traugott (2010), o la proposta construccionista de Traugott i Trousdale (2013)— són adients per a descriure la gènesi i l'evolució d'aquesta mena de construccions.
- d) En català encara no s'han atès els usos de les CTT durant els períodes modern i contemporani, les etapes que, almenys en altres les llengües romàniques, són decisives en relació amb els processos de canvi d'aquestes formes.

Així, doncs, els objectius de la present tesi doctoral són:

- a) Des d'una perspectiva sincrònica, inventariar i descriure de manera panoràmica els principals recursos construccionals per a l'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en llatí i en català medieval, sobretot amb el propòsit d'aïllar els possibles antecedents de les CTT romàniques amb els verbs derivats de FACĒRE.
- b) Des d'una perspectiva diacrònica, descriure la gènesi de les CTT amb *fer* i l'evolució construccionals de les formes antigues amb *haver* durant els períodes modern i contemporani.
- c) Posar l'anàlisi de les CTT en català al nivell d'altres llengües, com ara l'espanyol, en la qual hi ha una vasta bibliografia sobre el tema. I, de retruc, contribuir a ampliar el coneixement d'aquestes construccions en el marc dels estudis romànics.

A continuació, formulem les hipòtesis de les quals partim:

- a) Atès que la majoria de les llengües romàniques poden expressar els valors vinculats al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] per mitjà de construccions amb els verbs provinents de FACĒRE —en italià ja es testimonien en el segle XIII—, els orígens d'aquestes formes podria remuntar-se, en darrer terme, al llatí tardà.

- b) En el procés de construccionaltzació (Traugott i Trousdale 2013) de les CTT amb *fer* degueren intervenir els factors següents: l'ús del verb en contextos facilitadors que haurien afavorit el canvi i l'analogia amb les construccions amb *haver*.
- c) Paral·lelament a l'expansió de les formes modernes amb *fer*, les CTT amb *haver* degueren experimentar un procés de gramaticalització cap a usos més rutinitzats i subjectius.

3. METODOLOGIA I CORPUS

3.1. Introducció

En les últimes dècades, la proliferació dels estudis lingüístics basats en l'ús i els avanços tecnològics han esperonat la creació i el millorament de les bases de dades textuais de caire digital. Així, doncs, a hores d'ara hi ha una àmplia gamma de corpus informatitzats i recursos en línia que permeten, per mitjà d'amplis volums de dades empíriques, precisar aspectes com ara la datació o, fins i tot, la descripció dels fenòmens que són objecte d'estudi. Amb tot, cal tenir en compte que, si bé aquestes eines són realment eficients, també tenen una sèrie de limitacions que convé no obviar. Stefanowitsch (2016), que és un dels investigadors que més ha contribuït a desenvolupar la disciplina de la Lingüística de Corpus recentment, assenyala quatre aspectes que cal tenir presents a l'hora d'investigar amb corpus per a no fer extrapolacions inexactes. Els enumerem a continuació:

- i. corpus data are usage data, and thus of no use in studying linguistic knowledge;
- ii. corpora, and the data derived from them, are necessarily incomplete;
- iii. corpora contain only linguistic forms (represented as orthographic strings), but no information about the semantics, pragmatics, etc. of these forms; and
- iv. corpora do not contain negative evidence, i.e they can only tell us that is possible in a given language, but not what is not possible (Stefanowitsch 2016: 6).

En relació amb el segon punt, cal dir que, en el cas dels corpus històrics, a la incompleció necessària de qualsevol base de dades se suma el fet que no puguem disposar de mostres de la llengua oral. Així, doncs, els corpus de llengua escrita només ofereixen pistes de quins podrien haver estat els processos de canvi (Fischer 2004: 730-731; Traugott i Trousdale 2013: 41),

Com ja hem avançat en la presentació, aquesta recerca es basa en dades extretes de corpus lingüístics informatitzats. En els apartats que segueixen, presentem els corpus que hem consultat per a fonamentar les tesis defensades al llarg de l'estudi. Els recursos que ens ha fornit del major volum de dades són el *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis* (CIMTAC) i el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* (CTILC).

De manera tangencial, també hem consultat altres bases de dades per a complementar la recerca i acarar els fenòmens documentats en català amb altres llengües.

3.2. *El Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis*

El CIMTAC és un metacorpus constituït per diferents bases de dades textuais que han estat dissenyades segons un criteri cronològic, que presenten un processament comú (amb el mateix sistema de categorització i lematització dels textos) i que es poden consultar amb unes mateixes eines informàtiques.¹ Per a la realització d'aquest estudi hem consultat dos dels corpus que integren el CIMTAC: el Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic (CIGCA) i el Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGMod).

3.2.1. El Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic

El CIGCA és un corpus dissenyat per a la redacció de la *Gramàtica del Català Antic*, projecte aquest dirigit pels professors Josep Martines (IEC) i Manuel Pérez Saldanya (IEC), i que ha estat finançat pels projectes «Gramàtica del Català Antic» (FFI2009-13065/FILO) i «Constitució d'un Corpus per a la Gramàtica del Català Antic» (Institut d'Estudis Catalans: IVITRA-IEC/PT2008-MARTINES01J).

Aquest corpus és representatiu de la llengua catalana medieval, des dels primers textos (del segle XII, d'acord amb Ferrando i Nicolàs 2005) fins al segle XVI. Pel que fa als criteris de selecció de les obres, cal dir que el corpus no sols representa la llengua en diacronia durant el període esmentat, sinó que també té en compte la variació diatòpica, diastràtica i diafàsica. Així, recull textos dels sis grans dialectes catalans: el central, el nord-occidental, el valencià, el baleàric, el català septentrional i l'alguerès. D'altra banda, quant a la tipologia textual el CIMTAC aplega tant obres literàries (en prosa i en vers) com d'altres àmbits d'ús (textos juridicoadministratius, filosòfics i doctrinals, científicotècnics i historiogràfics, epistolars i dietaris).

3.2.2. El Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern

Aquest altre corpus és una continuació del CIGCA, amb la qual cosa cobreix el període que va des del 1601 fins al 1833, l'any en què estan datats els primers textos que integra el CTILC. En aquest cas, la constitució del CIGMod, sota la direcció dels profs. Josep Martines i Vicent Martines (UA; IEC), i amb finançament de l'Institut d'Estudis Catalans i el Ministeri de Cultura del Govern espanyol, també té com a «objectiu primer [...] fornir de dades lingüístiques als investigadors que redactaran una futura *Gramàtica del Català Modern*»

¹ Per a una descripció detallada de les característiques del CIMTAC vegeu Martines, V. i Sánchez (2014) i Sánchez i Antolí (2014).

(Antolí 2018). Com en el cas del CIGCA, aquest corpus no sols és representatiu de la llengua de l'època moderna des d'una perspectiva diacrònica, atès que la variació diatòpica, diastràtica i diafàsica també són factors que han determinat la selecció de les obres que l'integren. Quant a la variació diatòpica, el GIGMod també recull textos de les sis grans varietats del català. Pel que fa a la tipologia textual, aplega obres literàries, científicotècniques, pedagògiques, juridicoadministratives, gramaticals i lexicogràfiques, filosòfiques, religioses i morals i textos hagiogràfics, epistolars i dietaris. Finalment, cal dir que aquesta base de dades es troba en el procés final de constitució i que actualment conté 5,5 milions de mots i més de 2140 textos.²

3.3. *El Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*

El CTILC es va constituir per l'Institut d'Estudis Catalans com a base de dades per a la redacció del *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (DDLIC). Aquest corpus institucional, dirigit pel Dr. Joaquim Rafel (UB; IEC), inclou textos literaris i no literaris del català contemporani, concretament del període que abraça des del 1833, data en què tradicionalment s'ha situat l'inici de la Renaixença, fins al 1988. Així, doncs, en aquest estudi ens ha permès cobrir l'etapa posterior a la que representa el CIGMod. És d'accés lliure i es pot consultar en l'enllaç següent: <https://ctilc.iec.cat>

3.4. *Altres corpus i recursos digitals*

En aquest apartat exposem els corpus digitals i altres recursos electrònics que hem utilitzat per a complementar les dades que teníem sobre el català amb la informació d'altres llengües. En aquest sentit, hem consultat les obres següents:

- a) *Basa Textuala per la lenga d'Òc* (BaTelÒc): desenvolupat pel Centre National de la Reserche Scientifique i la Universitat de Tolosa, aquest corpus és representatiu de l'occità actual, ja que integra textos (literaris i no literaris) que van des del segle XIX fins a l'actualitat. Vegeu-ne la pàgina: <http://redac.univ-tlse2.fr/bateloc/>
- b) *Corpus del Nuevo Diccionario Histórico del Español* (CNDHE): és un corpus constituït per la Real Academia Española que és representatiu del període que va des dels orígens de la llengua (segle XII) fins a l'any 2000. L'objectiu principal de l'obra és fornir de dades els lexicògrafs que han de redactar el *Nuevo diccionario histórico del español*. Per tant, és una base de dades representativa des del punt del vista diacrònic, però també ho és pel que fa a la variació diatòpica, diafàsica i diastràtica, atès que

2 Per a una anàlisi detallada de la representativitat del CIGMod vegeu Antolí (2018).

- integra mostres dels diferents dialectes de l'espanyol i de tipologia textual diversa. Vegeu-ne la pàgina: <http://web.frl.es/CNDHE/view/inicioExterno.view;jsessionid=8ECD4C8E749CA471FB7326F814C84B6C>
- c) *O Corpus do Português* (OCdP): Aquesta base de dades, desenvolupada per Brigham Young University, aplega textos en portuguès des del segle XIV fins a l'actualitat. Vegeu-ne la pàgina: <http://www.corpusdoportugues.org>
- d) *Dictionnaire du Moyen Français* (DMF): per bé que es tracta d'un diccionari del francès mitjà, permet consultar els textos que s'han fet servir com a base de dades per a la redacció de l'obra lexicogràfica. Vegeu-ne la pàgina: <http://www.atilf.fr/dmf/>
- e) *Patrologia Latina Database* (PLD): la PLD és una versió electrònica de la *Patrologia Latina* de Jaques-Paul Migne, amb la qual cosa recull textos llatins que van des de l'any 200 al 1216 dC (des de l'orba de Tertul·lià fins a la d'Innocenci III). Vegeu-ne la pàgina: <http://pld.chadwyck.co.uk>

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

CAPÍTOL 1.

LES CONSTRUCCIONS DE TEMPS TRANSCORREGUT

Índex de l'apartat

- 1.1. *La categoria [TEMPS TRANSCORREGUT]*
- 1.2. *Les construccions de temps transcorregut a quo*
- 1.3. *Les construccions de temps transcorregut del català actual*
  - 1.3.1. Les construccions amb *fer*
  - 1.3.2. Les construccions arcaïtzants amb *haver*
- 1.4. *Les construccions de temps transcorregut en català des d'una perspectiva diacrònica*
  - 1.4.1. Propostes en altres llengües romàniques
    - 1.4.1.1. La gènesi de les variants circumstancials
      - 1.4.1.1.1. L'origen de les construccions de temps transcorregut amb els verbs derivats de FACĒRE
  - 1.4.2. La nostra proposta
    - 1.4.2.1. La Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic de Traugott i el canvi construcciona

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

1.1. *La categoria* [TEMPS TRANSCORREGUT]

La conceptualització del temps cronològic i l'expressió de les relacions temporals (l'anterioritat, la simultaneïtat i la posterioritat) conformen, sens dubte, un dels grans temes de la lingüística contemporània. Dins del marc d'aquesta tendència general, en les darreres dècades hi ha hagut un interès particular per analitzar el funcionament de determinats recursos sintàctico-semàntics que permeten d'establir relacions d'anterioritat i posterioritat entre una situació verbal i un altre moment de referència i, alhora, mesurar la distància temporal que els separa. Al llarg d'aquest estudi ens hi referim com a *construccions de temps transcorregut* (CTT) (Martines 2014, 2015a, en premsa; Garcia 2015, 2017). Els exemples (1), (2), (3) i (4) il·lustren algunes d'aquestes estratègies en diferents llengües.

- (1) Ara fa quinze anys que l'immoble sencer va estar a punt de ser desallotjat i declarat en ruïnes [...]. (*Avui* [1988]; CTILC)
- (2) Encara no havia sortit de la plaça, ja tenia darrere seu tots els nois que havia deixat burlats una estona abans. (Mercè Canela, *Els set enigmes de l'iris* [1984]; CTILC)
- (3) About a month ago, I changed the light bulb in the bathroom. (*60 Minutes* [2004]; COCA)
- (4) три года (тому) назад. (apud Kurzon 2008: 220)

En (1) i (2) s'estableix una relació temporal d'anterioritat entre una situació verbal —estar a punt de ser desallotjat i declarat en ruïnes un immoble en (1) i canviar una bombeta del bany en (2)— i el moment en què es duu a terme l'enunciació. A més, s'expressa la quantitat de temps transcorreguda entre la situació localitzada en el passat i el moment de parla —«quinze anys» en (1) i «About a month» en (2)—. En (3), en canvi, la situació de la predicació principal —«tenia darrere seu tots els nois que havia deixat burlats una estona abans»— manté una relació de posterioritat amb l'altre moment de referència —un instant en què el SUBJ «encara no havia sortit de la plaça—. Així i tot, en aquest cas també es mesura l'interval que separa un punt de l'altre. En els exemples del català, (1) i (2), aquestes operacions la realitzen dos constructes de caràcter oracional: la solució amb el verb *fer* que constitueix l'oració principal de l'enunciat en (1) i la fórmula subordinada introduïda per *encara*. Altrament, el cas (3) mostra com en anglès l'expressió d'aquests valors l'assumeix, per exemple, una adposició —*ago*—. En altres llengües s'utilitza, com ara el rus ([4]), s'utilitza un adverbi —*nazard*—.

Totes les llengües tenen la capacitat d'expressar les nocions representades en els exemples anteriors, per mitjà de diferents recursos. Així ho afirmen autors com Kurzon o Franco:

It may be assumed that all languages have a temporal deictic expression referring to the gap of time (or 'elapsed time') between the moment of speaking or writing and a previous point or period in time. (Kurzon 2008: 209)

Following Haspelmath (1997), it can be said that all languages have a temporal deictic expression referring to the 'elapsed time' between the moment of speech and a previous instant in time. (Franco 2012: 66)

D'altra banda, Haspelmath inclou aquestes funcions semàntiques en el seu estudi *From space to time. Temporal adverbials in the world's languages*, el qual analitza, a partir de l'anglès, els valors temporals de caràcter universal.

Aquestes estratègies s'han estudiat en diferents llengües i des de diverses perspectives. Així, doncs, les denominacions que reben i les propostes per a classificar-les són considerablement heterogènies. Pel que fa a la forma, Kurzon (2008) distingeix dos tipus de recurs: l'ús d'adposicions derivades de verbs, com per exemple *ago*¹ en anglès ([3]) o *fa* en italià, i l'ús d'adverbis, com ara *nazad* en rus ([4]). Tanmateix, els exemples (1) i (2) demostren que en determinades llengües, com el català, per a mesurar la distància temporal compresa entre una situació i un altre moment de referència també es fan servir solucions oracionals. A més, en relació amb aquesta classificació, Herce (2017) diu:

Despite some attempts (Kurzon 2008) to classify these expressions into the traditional grammatical categories of preposition, adverb etc. many of these expressions are grammatically idiosyncratic and not amenable to such classifications [...]. (Herce 2017: 276)

De fet, en l'àmbit de les llengües romàniques, la majoria de treballs que aborden aquesta mena d'expressions se centren a descriure les formes oracionals —fonamentalment com les de l'exemple (1)— i s'hi solen referir amb apel·lacions genèriques del tipus *construccions temporals* (o *expressions temporals*) + 'verb x' o bé 'verb x' + *temps*. És el cas dels acostaments fets per Díez Itza i Pérez Toral (1991), Díez Itza (1992), García Fernández (1999), Brucart (2015) i Herce (2017) en espanyol i per Mória (2011a; 2013) en portuguès. Altres denominacions destaquen el caràcter personal o impersonal d'aquestes formes. En aquest sentit, Pérez Toral (1992: 17), que ha estudiat les construccions corresponents amb *hacer* i amb *haber* en espanyol, es limita a anomenar aquests usos del verb com a impersonals, referits, això sí, al «tiempo cronológico». Per la seua banda, Rigau (2001) considera les solucions romàniques com les de (1) com a construccions temporals existencials. Les formes de l'espanyol i del francès també han estat definides com a existencials per Howe i Ranson (2010). I

1 Kurzon explica que el mot *ago* «derived from the verb *go*, prefixed with *a* meaning 'from, away'» (2008: 212).

Fernández-Soriano i Rigau (2004) es refereixen a les fórmules de l'espanyol representades en (5) i (6) com a construccions temporals no impersonals.

(5) Llevo viviendo aquí cinco años. (apud Fernández-Soriano i Rigau 2004)

(6) Tengo de vivir aquí cinco años. (apud Fernández-Soriano i Rigau 2004)

A pesar que, com hem vist, la terminologia emprada per a descriure aquests constructes és molt heterogènia —com també ho són les propostes de classificació—, els estudis que s'han fet fins ara coincideixen en un aspecte fonamental, i és que tots defineixen les CTT com a expressions que localitzen una situació en un punt del passat respecte al moment de referència. D'altra banda, tots els autors citats en el paràgraf anterior diferencien dos valors bàsics de les construccions romàniques, els quals coincideixen amb dues de les funcions temporals que proposa Haspelmath (1997): {DISTÀNCIA CAP AL PASSAT} (*distance-past*) i {DISTÀNCIA POSTERIOR} (*distance-posterior*). Les formes que assumeixen la primera funció localitzen una situació en el passat que culmina abans del moment de referència fins al qual es mesura la distància temporal. En canvi, les que desenvolupen la segona fan referència a una situació que, si bé s'inicia en el passat, encara perdura en el moment de referència. En anglès, aquestes dues nocions s'expressen per mitjà de fórmules diferents. Així, el valor de {DISTÀNCIA CAP AL PASSAT} l'expressen les formes amb *ago* ([3]), mentre que el de {DISTÀNCIA POSTERIOR} es realitza per mitjà de l'ús de *for*:

(7) Stephen has lived in Hongkong for five years. (apud Haspelmath 1997)

A diferència de l'anglès, en llengües romàniques aquestes dues funcions les pot assumir una mateixa construcció (§ 1.1.).

A nostre parer, les diferents aproximacions que s'han fet a l'estudi de les CTT fins ara obvien que les solucions com les de (2) també mesuren la distància temporal entre una situació i un altre moment de referència i, per tant, convindria incloure-les en el mateix tipus construccional. Seguint les aportacions de Martines (2014, 2015a, en premsa) sobre l'estudi de les construccions amb *haver* en català medieval i, tal com ja hem avançat en altres treballs anteriors (Garcia Sebastià 2015, 2017), proposem de definir una nova categoria onomasiològica que permeti aplegar les distintes formes lingüístiques que «expressam distâncias entre situações e pontos do eixo do tempo» (Móia en premsa), si més no en català i en altres llengües romàniques. Així, doncs, considerem que el concepte [TEMPS TRANSCORREGUT] —paral·lel al terme *elapsed time*, que altres autors han fet servir de manera esporàdica en algun dels seus estudis (Kurzon 2008; Franco 2012)—, constitueix una proposta coherent en aquest sentit. I és que és una etiqueta que permet integrar:

a) Les construccions oracionals i no oracionals (conformades per diferents preposicions, adverbis o verbs).

- b) Les formes personals (com les de [5] i [6]) i les impersonals (com les de [1]).
- c) Les solucions en què la situació és anterior al moment de referència i viceversa.
- d) Les diferents funcions semàntiques associades a les construccions que localitzen la situació verbal en el passat.

Llavors, dins d'aquesta categoria distingim dos tipus de CTT: les que localitzen la situació verbal en el punt inicial de la distància temporal, les CTT de situació *a quo*, i les que ho fan en el punt final, les CTT de situació *ad quem* (com les de l'exemple [2]).² En el present estudi, ens centrarem a descriure les primeres formes. No obstant això, en § 3. també inventariem algunes construccions de situació *ad quem* pròpies del període medieval.

1.2. Les construccions de temps transcorregut oracionals *a quo*

Com ja hem avançat en l'apartat anterior, les CTT que localitzen una situació en el passat desenvolupen, d'acord amb Haspelmath (1997), dues funcions semàntiques diferents: {DISTÀNCIA CAP AL PASSAT} i {DISTÀNCIA POSTERIOR}. També hem dit que en les llengües romàniques aquests valors els pot expressar una mateixa construcció. Així, doncs, en el cas del català actual les formes com les de l'exemple (8) desenvolupen la primera funció i les que representa l'exemple (9) assumeixen la segona.

- (8) Fa quinze dies que sa mare denuncià la seua desaparició [...]. (Ferran Torrent, *Un negre amb un saxo* [1987]; CTILC)
- (9) Fa dos anys que no dorms al teu llit. (Sergi Belbel, *Dins la seva memòria* [1988]; CTILC)

En els enunciats de (8) i (9) les CTT amb el verb *fer* expressen valors temporals diferents. D'una banda, la forma de (8) localitza en el passat una situació —denunciar una desaparició— que es realitza abans del moment de referència —el moment de parla—. D'altra banda, en (9) la construcció situa en el passat l'inici d'una acció —el fet de no dormir en un llit— la durada de la qual s'estén fins al moment de parla. Les variants representades en (8) es caracteritzen per localitzar en un punt anterior al moment de referència la culminació d'una situació tèlica, una realització o un assoliment. Les alternatives exemplificades en (9), per contra, fan referència a accions atèliques, activitats i estats.³ En el primer tipus de CTT, la situació localitzada només pot és compatible amb els temps perfectius —passat simple, passat perifràstic, perfet i plusquamperfet—, mentre que en els segon només pot aparèixer expressa en temps imperfectius —present i imperfet— (Solà i Pujols 2002).

2 Utilitzem els termes *a quo* i *ad quem* d'acord amb l'explicació que en fa Heberlein (2011).

3 Pel que fa a les categories de la modalitat de l'acció, seguim la proposta de Pérez Saldanya (2002).

Les denominacions que han rebut aquestes dues variants construccionals també és bastant heterogènia. En l'àmbit romànic, els estudiosos que s'hi han dedicat defineixen les formes que expressen {DISTÀNCIA CAP AL PASSAT} (8) com a construccions «localitzadores» (García Fernández 1999, 2000; Mória 2011a, 2011b, 2013) o «puntuals» (Solà i Pujols 2002; Howe i Ranson 2010). D'altra banda, les solucions amb valor de {DISTÀNCIA POSTERIOR} (9) s'han categoritzat, generalment, com a «duratives» (García Fernández 1999, 2000; Solà i Pujols 2002; Howe i Ranson 2010; Mória 2011a, 2011b, 2013). D'altra banda, aquestes propostes terminològiques són un tant imprecises, pels motius que exposem tot seguit:

- Les CTT del tipus {DISTÀNCIA POSTERIOR} també fan una funció localitzadora, en la mesura en què situen en el passat l'inici de l'acció.
- El fet d'aplicar el terme *puntual* a les construccions de {DISTÀNCIA CAP AL PASSAT} és incoherent, perquè les realitzacions, que és un dels modes d'acció que pot localitzar-se en aquest tipus d'enunciats, tenen un caràcter duratiu.
- Utilitzar el descriptor *duratiu* per a les solucions de {DISTÀNCIA POSTERIOR} implica excloure les realitzacions de la modalitat de situacions duratives, que són pròpies de l'altra variant construccionals.

Per això, al llarg de l'estudi, denominarem les formes amb valor de {DISTÀNCIA CAP AL PASSAT} com a «CTT culminatives» i les alternatives de {distància posterior} com a «CTT no culminatives». I és que, en definitiva, es diferencien pel caràcter tèlic o atèlic de les situacions que localitzen.

Des d'una perspectiva formal, hi ha dues classes de CTT oracionals a *quo*: les solucions que constitueixen una oració autònoma, com les dels exemples (8) i (9), i les que fan la funció sintàctica de complement circumstancial (GIEC: 1198–1199), com les dels casos (10) i (11).

- (10) Ara fa 1,5 milions d'anys, l'expansió de l'*Homo erectus* depassà el continent africà.
(Enric Tudó, *Origen i evolució de l'home* [1985]; CTILC)
- (11) L'estudi de l'home és el que des de fa un parell de segles s'anomena «antropologia». (Gerard Vilar i Roca, *Discurs sobre el senderi* [1986]; CTILC)

1.3. Les construccions de temps transcorregut del català actual

Actualment, les CTT *a quo* més generals del català són les solucions amb el verb *fer*, com les que hem exposat en alguns exemples de l'apartat anterior. A més d'aquestes solucions prototípiques, també hi ha fórmules arcaïtzants que s'utilitzen amb un valor intensiu —com ara *temps ha*— i que provenen dels usos temporals antics del verb *haver* (§ 1.4., § 3.3.3. i § 4.4.).

1.3.1. Les construccions amb *fer*

Les CTT amb *fer* ja han estat tractades per altres investigadors (Sancho 2000: 249–252; Rigau 2001; Solà 2000: 2549; Solà i Pujols 2002: 2885–2890), sobretot des d'una perspectiva sincrònica actual. I la GIEC (1198–1202) també les descriu. De tots aquests treballs es dedueix que són fórmules amb una configuració sintàctico-semàntica complexa. No debades, hi ha alguns aspectes d'aquestes construccions han suscitat una certa controvèrsia i que, de fet, encara no s'han resolt de manera satisfactòria. Així ho expressa Solà quan, en referir-se a les solucions encapçalades per *que*, diu: «Avui no hi ha una opinió clara sobre la manera d'analitzar aquesta estructura [Fa temps que no el veig], que tenen diverses llengües, idèntica o amb variants» (Solà 2002: 2549); i, tot seguit, sintetitza quines són, a grans trets, les dificultats d'anàlisi: «Des d'un punt de vista teòric, es tracta de decidir què és l'estructura globalment i/o pel que fa als elements de què consta, quin tipus de verb és *fa*, quina classe de paraula és *que* i quina funció hi fan *temps* i *que no el veig*» (Solà 2002: 2549).

Pel que fa al tipus de construcció i a les característiques del verb, Rigau (2001) afirma que en aquesta mena d'expressions *fer* és un verb lleuger (*light verb*), i, per tant, no té la possibilitat de seleccionar cap argument extern. A més, les equipara a les existencials presentacionals. Per la seua banda, Solà i Pujols (2002: 2889) defineix aquestes formes com a «semànticament impersonals», però, alhora, considera que l'oració introduïda per *que* és una subordinada substantiva que funciona com a subjecte sintàctic de l'enunciat. Finalment, la GIEC les inclou en el capítol de les expressions temporals i aspectuals com a «construccions impersonals» (1198).

Si bé quant al tipus de construcció que constitueixen les CTT oracionals amb *fer* hi ha un cert consens, cal dir que no hi ha acord sobre quina part de la construcció assumeix la predicació principal. D'una banda, Rigau (2001) sosté que el verb principal no és *fer*, sinó el que expressa la situació localitzada. Això contrasta amb el que planteja la GIEC:

En les oracions *Avui fa tres anys del seu alliberament* i *Avui fa tres anys que va ser alliberat*, el verb *fer* és el predicat de l'oració: el de l'oració simple en el primer cas i el de la principal en el segon. En tots dos casos, l'oració localitza temporalment la situació expressada pel sintagma preposicional que conté un nom deverbal (*del seu alliberament*) o per l'oració subordinada substantiva (*que va ser alliberat*). (GIEC: 1199)

El plantejament de Rigau tampoc no coincideix amb el de Solà i Pujols (2002), el qual —ja ho hem avançat en el paràgraf anterior— proposa que l'oració amb *que* és el subjecte sintàctic del constructe. Precisament, sobre la funció sintàctica d'aquest constituent també hi ha disparitat d'opinions. I, és que, a diferència del que proposa Solà i Pujols, Rigau no considera que l'oració introduïda per *que* siga una subordinada, ans al contrari la seva hipòtesi

és que aquest mateix constituent conforma el predicat. De fet, defineix l'oració amb *fer* com un adjunt temporal de la proposició principal —la qual conté la situació principal— i el *que* com un operador aspectual que permet col·locar aquest complement temporal en la perifèria esquerra de l'enunciat. Per la seua banda, Sancho (2002) inclou les oracions amb *que* en la categoria de les subordinades de relatiu, i explica l'absència de la preposició *de* o *des* en els termes següents:

En definitiva, es tracta de construccions en procés de gramaticalització, tendents a la fixació. Aquest procés justifica l'elisió de la preposició, que, això de banda, és molt freqüent en la parla col·loquial, on possiblement s'originaren aquestes expressions [...]. (Sancho 2000: 252)

En relació amb la funció sintàctica del SN que expressa la quantitat temporal, Solà i Pujols (2002: 2887) diu que aquest «fa d'objecte directe o, si es vol, de complement nominal de quantitat». Però, tal com assenyalen Solà (2002) i Rosselló (2002) una construcció impersonal no pot tenir un argument acusatiu.⁴ L'alternativa, segons Solà i Pujols, és que aquest constituent siga un complement de quantitat, amb la qual cosa seria semblant als que requereixen altres construccions de mesura, com les representades en (12) i (13).

(12) En Joan pesa **vuitanta quilos**. (apud Rosselló 2002: 1877)

(13) L'espectacle **dura tres hores**. (apud Rosselló 2002: 1877)

D'acord amb Rosselló (2002), els constituents marcats en negreta en aquests exemples no són acusatius —o almenys no són acusatius prototípics—. I és que les expressions en què s'emmarquen no són agentives, com ara en *Joan pesa la farina*, sinó estatives. En aquest sentit, la GIEC assenyalava que en les CTT amb *fer* el significat del verb és pròxim al dels usos en què «pot ser substituït per un verb copulatiu (*Dos i dos fan quatre*)» (1201).

En l'àmbit hispànic, la descripció de les CTT amb *hacer* també és un tema controvertit. Com en el cas del català, hi ha un cert consens sobre les característiques globals del constructe, ja que la majoria dels investigadors les consideren impersonals (Díez Itza i Pérez Toral 1991; Díez Itza 1992; Pérez Toral 1992; Fernández Soriano i Táboas Bayín 1999; Herro 2007; Brucart 2015; Herce 2017). No obstant això, hi ha qui ha interpretat que l'oració encapçalada per *que* és una subordinada amb funció de subordinada substantiva (Rebollo Torío 1979; García Fernández 1999, 2000), amb la qual cosa serien expressions personals.⁵

4 Recordem que Solà i Pujols (2002) considera les CTT amb *fer* com a construccions semànticament impersonals.

5 Val a dir que García Fernández (1999, 2000) només interpreta com a subjecte de *hacer* l'oració amb *que* de les variants no culminatives.

Els estudis de la construcció en espanyol tampoc no han definit la funció sintàctica de l'oració encapçalada per *que* de manera unànime. D'una banda, Alcina i Blecua (1982: 1154) i Rasmussen (1981: 20–23) sostenen que el *que* és un pronom relatiu i que, per tant, introdueix una subordinada adjectiva, l'antecedent de la qual seria el complement que expressa la distància temporal. D'altra banda, Rebollo Torío (1979) i García Fernández —ja ho hem avançat en el paràgraf anterior— defineixen aquest constituent com una subordinada completiva amb funció de subjecte. Altres autors, com ara Bello (1952), Porto Dapena (1983) o Herrero (2007) consideren que és una oració substantiva que funciona com a CCT. Finalment, Brucart (2015: 170) proposa que «la subordinada es un complemento regido que funciona como un segundo argumento interno de *hacer*». El primer argument, segons la hipòtesi de Brucart, seria el complement que fa referència a la quantitat de temps transcorregut.

Precisament, en espanyol tampoc no s'ha aconseguit definir amb precisió la funció d'aquest altre constituent. Herrero (2007) l'interpreta com un CD. Altrament, Brucart (2015) descriu la construcció com un predicat inacusatiu que selecciona un argument de mesura, al qual anomena senzillament «complemento temporal».

1.3.2. Construccions arcaïtzants amb *haver*

La GIEC (1198) explica que en català actual s'utilitzen constructes temporals de caire arcaïtzant, com ara *temps ha*, *anys ha* o *dies ha*. Aquestes formes, que també apareixen recollides en els principals diccionaris del català actual, són un dels pocs testimonis que es conserven de les CTT antigues, les quals es constituïen amb el verb *haver* (Rigau 2001; Martines 2014, 2015a, en premsa).

El DIEC (s. v. *haver*, 3) incorpora les expressions *temps ha* i *hi ha quatre anys* com a sinònims de 'fa temps' i 'fa quatre anys' respectivament, i les relaciona amb els usos existencials del verb *haver*. Quant als diccionaris descriptius, el GDLC (s. v. *haver*, 4-5) defineix *temps ha* i *dies ha* com a 'expressions temporals fossilitzades, fer, acomplir-se una quantitat de temps', i també les inclou en l'apartat dels valors impersonals existencials de *haver*; el DDLC (s. v. *haver*, 1-2), de la mateixa manera que les dues obres anteriors, en descriure el sentit temporal de *haver* remet als valors temporals del verb *fer*. Finalment, el DSFF (s. v. *antigament* i *antany*) arreplega les tres solucions esmentades més amunt: *temps ha*, *anys ha* i *dies ha*. El diccionari fraseològic relaciona la primera forma amb altres unitats que permeten localitzar la predicació en un temps remot, com ara *temps era temps*, *en aquell temps* o *en altre temps*. D'altra banda, explica que la variant *anys ha* també es fa servir en aquest sentit (s. v. *antiquat*), i que *dies ha* es fa servir com a sinònim de *l'altre diassa*, 'ja fa dies' (s. v. *dia*).

La majoria d'aquests diccionaris defineixen les CTT actuals amb el verb *haver* com a solucions equivalents a les variants amb *fer*. Així i tot, el GDLC indica que les dues fórmules

són diferents des del punt de vista formal. No debades, les qualifica, com ha hem vist, de «expressions fossilitzades». Aquest matís que aporta el diccionari descriptiu permet entendre per què les construccions *temps ha*, *anys ha* i *dies ha* han estat incloses en el DSFF, ja que, efectivament, són formes amb un grau elevat de rutinització⁶ (§ 4.4.). El DSFF s'allunya de la resta d'obres lexicogràfiques citades, atès que atorga als constructes amb *haver* un significat intensiu que els diferencia de les alternatives amb *fer*. Aquesta definició coincideix amb l'ús que atorguen el DRAE i Rigau (2001) a les expressions corresponents en castellà, o, si més no, a *tiempo ha*: 'largo espacio de tiempo' (DRAE, s. v. *tiempo*, 10); 'long ago' (Rigau 2001: 309).

Els exemples contemporanis que hem documentat en la present recerca (§ 4.4.3.) suggereixen que els usos contemporanis de les CTT amb *haver* s'ajusten més aviat a la definició que en fa el DSFF —i també el DRAE i Rigau (2001) en el cas de les formes de l'espanyol—.

1.4. Les construccions de temps transcorregut en català des d'una perspectiva diacrònica

Tal com ja han assenyalat Rigau (2001) i Martines (2014, 2015a, en premsa) les CTT amb *fer* són relativament modernes (§ 4.3.) —Martines (2014) no les documenta fins al segle XVI—. Així, doncs, en l'edat mitjana els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] s'expressaven per mitjà d'altres fórmules: construccions amb els verbs *haver*, (14), i *ser*, (15); tot i que aquestes últimes eren menys freqüents.

- (14) Sènyer, de mi, pecador, car trenta anys ha que jo no som en est mon estat fructuós
(Ramon Llull, *Llibre de contemplació* [XIIIb]; apud Martines 2014)
- (15) E són setze anys que lo guardó esper! (Ausiàs March, *Poesies* [XVb]; apud Martines 2014)

Les variants amb *ser* ja no es documenten —almenys en la nostra recerca— durant l'època moderna. En canvi, els constructes amb *haver* foren el recurs més general per a fer referència al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] fins al segle XIX. Llavors, en aquest període experimentaren una davallada notable que contrasta amb l'augment sobtat dels usos temporals de *fer*; i és que, si bé les CTT amb *fer* es testimonien des del segle XVI, fins al començament de l'edat contemporània no s'utilitzaren amb gaire freqüència.

6 Traugott i Trousdale (2013) fan servir el terme *rutinització* per designar el procés de fixació progressiva dels components que formen una construcció. En la tradició dels estudis sobre gramaticalització aquest concepte se sol denominar *fixació* (Lehmann, 1995: 164). En definitiva, *rutinització* i *fixació* són termes equivalents: la diferència és que el primer prové de la teories construccionistes aplicades al canvi lingüístic i el segon pertany a l'àmbit dels estudis sobre gramaticalització.

D'acord amb les aportacions de Díez Itza (1992), Pérez Toral (1992) i Herce (2017), en espanyol s'esdevingué un procés gairebé idèntic. Així, doncs:

- Fins al segle XIX les CTT més generals es conformaven amb el verb *haber*.
- A la darrera del segle XV irromperen les formes amb *hacer*.
- En el segle XIX les formes modernes reemplacen quasi per complet les variants antigues, les quals es conserven com a fòssils lingüístics.

De fet, actualment l'expansió semàntica dels verbs derivats de FACÈRE cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] és un fenomen molt estès en les llengües romàniques. I és que l'occità, el francès i el portuguès, que antigament expressaven aquest concepte mitjançant construccions amb les formes derivades de HABERE, també tenen alternatives més recents amb *far*, *faire* i *fazer* (Rigau 2001; Howe i Ranson 2010; Mória 2011a, 2011b, 2013, en premsa). D'altra banda, en italià les CTT amb *fare* ja es documenten en els estadis més antics (Vanelli 2002; Franco 2012; Benincà, Berizzi i Vanelli 2016).

Fins ara, els estudis diacrònics que han abordat l'anàlisi d'aquestes construccions en l'àmbit romànic s'han centrat, fonamentalment, a descriure els fenòmens següents:

- a) La gènesi de les variants circumstancials, com les dels exemples (10) i (11).
- b) L'origen de les CTT amb els verbs derivats de FACÈRE.

En els apartats que segueixen sintetitzem les principals propostes que s'han suggerit en relació amb aquestes dues qüestions (§ 1.4.1.) i exposem quins són els punts més importants de la nostra aportació.

1.4.1. Propostes en altres llengües romàniques

1.4.1.1. La gènesi de les variants circumstancials

Sens dubte, els investigadors que han tractat aquesta qüestió amb més profunditat són Franco (2012) i Herce (2017).

Franco (2012) explica el procés pel qual es genera en italià la, segons la seua terminologia, adposició *fa*, la qual s'utilitza com una partícula temporal dística equivalent a la forma *ago* de l'anglès per a localitzar esdeveniments en el passat. La seua hipòtesi és que aquesta forma prové dels temporals antics de *fare*, en els quals el verb constituïa una construcció oracional amb una subordinada; és a dir, que (16b) prové de (16a).

- (16) a [Fanno due anni [che Gianni è partito]]
- b [Gianni è partito due anni fa]

I és que, segons les dades de corpus sobre les quals es fonamenta aquesta proposta, els casos com els de (16a) són molt anteriors als de (16b).

Llavors, Franco (2012) relaciona les formes arcaiques amb les clivellades, i sosté que el desplaçament de la clàusula subordinada al marge esquerre de l'oració hauria estat el disparador del procés de gramaticalització de *fare*. De fet, l'autor documenta les estructures en què la subordinada precedeix el verb *fare* en italià antic i les situa en un estadi intermedi del procés de canvi. Al capdavant, l'evolució que proposa Franco es pot resumir de la manera següent:

- I. desplaçament de l'oració subordinada (*movement of the embedded clause*): [*Fanno due anni [che Gianni è partito]*] > [*Che Gianni è partito [fanno due anni]*]
- II. erosió de la concordança (*agreement features [f] erosion*): [*Che Gianni è partito [fa due anni]*]
- III. gramaticalització de *fa* com a partícula i reanàlisi de la subordinada com a oració principal: [*Gianni è partito [due anni fa]*]

A més, segons aquest plantejament, el motiu que en última instància explica el moviment del complement temporal davant de *fa* és l'èmfasi, és a dir, la necessitat de focalitzar la quantitat de temps transcorregut.

D'altra banda, Herce (2017) també proposa com a origen de les CTT circumstancials amb *haber* de l'espanyol les variants amb oració subordinada. Segons explica, a diferència de l'italià, en espanyol les solucions que ell anomena oracionals —les autònomes— i les adverbials —les circumstancials— es documenten en els primers textos escrits. Llavors, les raons que exposa per a fonamentar la tesi segons la qual les formes oracionals precedeixen les adverbials són:

- a) En les variants adverbials el verb *haber* encara conserva la morfologia verbal, la qual cosa apunta a un origen oracional.
- b) En els primers estadis de la llengua la construcció oracional és molt més freqüent que l'adverbial.
- c) La majoria de les llengües poden expressar els valors de les construccions temporals amb *haber* per les conlocalització temporal per mitjà de solucions oracionals (*biclausals*), però no totes tenen la possibilitat de fer-ho amb una oració simple (o amb un sintagma).

Herce (2017) vincula el sorgiment de les construccions adverbials *haber* amb l'existència, en espanyol antic, de construccions subordinades topicalitzades o de complementació doble, com les de l'exemple (17).

- (17) Ordenaron assi que los germanos que fincassen en sus tierras. (apud Herce 2017)

La hipòtesi de Herce (2017) es basa en la semblança (si més no formal) entre les CTT amb *haber* oracionals inserides en oracions encapçalades per *que*, (18), i les construccions subordinades de doble complementador.

(18) Susanna sepas que ha grand tiempo que somos enamorados de ti. (apud Herce 2017)

Segons l'autor, aquests contextos haurien afavorit la gènesi de les construccions adverbials. Així, l'analogia amb les construccions subordinades topicalitzades degué comportar una reanàlisi per la qual aquestes construccions se sintetitzaren (procés aquest que també s'esdevingué en el cas de les subordinades topicalitzades). El procés que, en aquest cas, proposa Herce es pot resumir en els passos següents:

- I. Reanàlisi de la CTT oracional amb subordinada com a construcció subordinada topicalitzada.
- II. Formació sintàctica regressiva derivada de la construcció subordinada topicalitzada en la construcció corresponent.
- III. Actualització: extensió de la nova construcció a altres contextos.

1.4.1.2. L'origen de les CTT amb els verbs derivats de FACÈRE.

Fins ara, els treballs que han abordat l'origen de les CTT amb els verbs derivats de FACÈRE provenen, fonamentalment, de l'àmbit hispànic. Pel que fa a les explicacions que s'han donat sobre aquest tema, hi ha dues hipòtesis:

- La que associa els usos temporals de *hacer* a l'evolució fonològica de l'adverbi llatí ĀBHINC, defensada per Elerick (1989).
- La que sosté que aquestes construccions s'originaren en contextos de tipus sumatori, plantejada per autors com Pérez Toral (1992), Herrero (2007) o Howe i Ranson (2010).

La tesi d'Elerick (1989) és que la forma *hace*, amb el sentit de «it has been [length of time] since», s'hauria generat per l'evolució fonològica de l'adverbi llatí ĀBHINC, el qual s'utilitzava per a localitzar una situació verbal tèlica en el passat (§ 1.2.1.1.):

[...] *hace* is a reflex of *abhince, a reconstructable variant of *abhinc* 'ago', seen in *abhinc quattuordecim annos* 'hace catorce años' / 'fourteen years ago'. The phonological evolution is non-problematic: *áb(h)inke* > *áb(h)inse* > *áb(h)ise* > *ábse* > *áse*. Reinterpretation of [áse] as a form of the verb *hacer* took place in early modern Spanish when the form replaced *ha* (*ha muchos años*), itself very possibly a result of the reinterpretation of Latin *ab* 'from (a point in time or space)' [...] (Elerick 1989: 89).

Com veiem, Elerick també proposa que les formes arcaïques amb *haber* són el resultat de l'evolució de la preposició llatina AB. Aquesta hipòtesi ja ha estat superada, atès que:

- Díez Itza i Pérez Toral (1991), Pérez Toral (1992) i Herce (2017) demostren que les CTT amb *hacer* no reemplacen les alternatives amb *haber* fins al segle XIX
- Franco (2012) i Herce (2017) rebuten els arguments d'Elerick amb dades que demostren l'origen verbal de les construccions en italià i en espanyol.
- Panayotakis (2016) testimonia usos de temps transcorregut amb HABERE en llatí tardà (§ 2.3.1.).

Quant a la proposta que vincula l'origen de les CTT amb *hacer* amb els usos sumatoris del verb, aquesta tesi es fonamenta en dos arguments bàsics:

- a) El fet que el verb *hacer* s'utilitzés amb el sentit de 'sumar' ja en la llengua medieval (Howe i Ranson 2010: 47).
- b) L'elevada freqüència d'usos primerencs en què el complement que expressa la quantitat de temps transcorregut mesura l'interval de manera precisa

Pel que fa a la segona raó, cal dir que, tal com apunten Pérez Toral (1992) i Herrero (2007), en la majoria d'exemples amb *hacer* documentats en la primeria del segle XVI la construcció incloïa una referència explícita al moment de referència, normalment per mitjà d'un adverb, (19). Aquesta estratègia permetia accentuar l'exactitud de la mesura temporal. D'altra banda, aquests estudiosos també assenyalen que en el període en què irrompen les formes modernes amb *hacer*, els usos de caràcter imprecís només els assumeixen les construccions amb *haber*, (20).

- (19) Hace hoy un año, un mes, cinco días y nueve horas que me entregásteis a vuestra querida hija por legítima mujer mía. (Miguel de Cervantes, *El celoso extremeño* 173; apud Pérez Toral 1992)
- (20) Habrá cinco años que me envió una patente el padre vicario. (BiAE, t. 55, 240; apud Pérez Toral)

Aquesta proposta és interessant, ja que distingeix una pauta ben definida en el procés de canvi sintàctico-semàntic i, en conseqüència, permet explicar la gènesi de les CTT modernes per mitjà d'usos semànticament motivats (Díez Itza 1992). A més, el caràcter precís dels primers exemples amb *hacer* és coherent amb la noció de [CÀLCUL] que es proposa com a originària.

Tanmateix, també és cert que té algunes limitacions. La primera és que cap dels estudis que sostenen aquesta teoria no explica (a) quina hauria estat l'evolució sintàctico-semàntica que hauria possibilitat el pas de la noció de [CÀLCUL] al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] ni (b) quins factors pragmàtics haurien fomentat el procés. La segona té a veure amb la impersonalització del constructe. Sobre aquest punt, Pérez Toral (1992) afirma que en un

primer estadi les CTT amb *hacer* degueren usar-se com a formes personals, de manera que el verb concordaria en nombre amb el complement que expressava la quantitat temporal. Aquesta afirmació li permet de relacionar les expressions amb el suposat origen sumatori, atès que en les construccions amb *hacer* que fan referència a una operació aritmètica el SUBJ i el verb sempre apareixen el plural: *dos y dos hacen cuatro*. Per això mateix, Pérez Toral interpreta que en les CTT el complement que expressa la distància temporal és el SUBJ. Però, tal com assenyala Herrero (2007), aquest plantejament és inexacte, perquè, en cas que les construccions temporal derivessin de les solucions vinculades al [CÀLCUL], el complement temporal que mesura l'interval seria el CD.⁷

1.4.2. La nostra proposta

La nostra aportació se centra a descriure els canvis que experimentaren les construccions temporals amb *haver* i a analitzar els diferents factors sintàctics, semàntics i pragmàtics que podrien explicar la gènesi de les CTT amb *fer*. Per bé que les transformacions més importants d'aquests processos s'esdevingueren en el període modern i contemporani, també exposem algunes dades referides al llatí i al català medieval. I és que alguns dels aspectes implicats en el sorgiment i l'evolució d'aquestes formes es remunten als estadis més antics de la llengua.

D'acord amb les dades obtingudes dels corpus consultats, observem que les formes amb *haver* iniciaren un procés de gramaticalització ja en l'edat mitjana. Així, doncs, les solucions antigues anaren desenvolupant usos cada vegada més subjectius, en què la mesura de la quantitat de temps transcorregut no es basava en dades objectivables, sinó en la percepció que els parlants tenien de la distància temporal. En el marc d'aquesta evolució, atestem l'existència de contextos que podrien haver afavorit una interpretació intensiva dels constructes, la qual s'acabà convencionalitzant en el cas d'algunes formes específiques. El resultat d'aquest procés és que en català contemporani es generen unes construccions noves, *temps ha*, *anys ha* i *dies ha*, de caràcter emfàtic, arcaïtzant i fraseològic.

Pel que fa a les CTT amb *fer*, plantegem una hipòtesi alternativa a la proposada per Pérez Toral (1992), Herrero (2007) i Howe i Ranson (2010). A nostre parer, la proliferació de CTT amb els verbs derivats de FACĒRE en la majoria de les llengües romàniques i el fet que en italià *fare* ja expressés els valors temporals que ens ocupen en l'època medieval suggereixen que el verb llatí ja devia haver desplegat usos pròxims al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT]. En aquest sentit, la nostra recerca ens ha permès d'atestar exemples de FACĒRE que, juntament amb uns usos temporals molt específics documentats per Panayotakis (2016), poden ser considerats com a precedents de les CTT romàniques amb *fer* i els verbs correspo-

⁷ En § 3.3.5.1. expliquem de manera més detallada els principals arguments de les propostes que vinculen l'origen de les CTT amb *hacer* a la noció de [CÀLCUL].

nents en altres llengües. Precisament, aquests casos també els documentem en català medieval. El valor que predomina en aquests testimonis no és el de [CÀLCUL], sinó més aviat el de [EQUIVALÈNCIA] o [COMPLECIÓ]. Així, doncs, el patró sintàctico-semàntic que presenten els contextos que proposem com a originaris de les formes modernes es caracteritza pels aspectes següents:

- a) El verb *fer* s'utilitza com a verb lleuger en un predicat d'atribució per «presentar una mesura determinada respecte d'alguna dimensió (bàsicament pes, longitud o superfície)» (GIEC: 829).
- b) El locutor mesura per mitjà d'unitats temporals l'interval que separa dos moments referencials i, a continuació, equipara aquesta quantitat a una unitat equivalent.
- c) Hi ha determinats elements que assenyalen el transcurs del temps.

La nostra hipòtesi és que la referència més o menys explícita a les fites temporals entre les quals s'estableix la relació de [EQUIVALÈNCIA] o [COMPLECIÓ] entre les diferents unitats degué estimular el desplaçament de l'estructura semàntica del verb cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT], ja que del fet que entre un moment A i un moment B hi haja un nombre determinat d'unitats temporals es pot inferir fàcilment que aquestes unitats han transcorregut. A més, en el nostre estudi també vinculem la gènesi de les construccions amb *fer* amb els paral·lelismes existents entre els usos temporals d'aquest verb i els del verb *complir*.

D'altra banda, plantejem la possibilitat que en la irrupció de les solucions amb *fer* haja intervingut l'analogia, de manera que les formes descrites en el paràgraf anterior s'haurien assimilats, a partir dels contextos de [EQUIVALÈNCIA] o [COMPLECIÓ] d'unitats temporals delimitades per fites, a les CTT amb *haver*.

Els conceptes teòrics que apliquem amb l'objectiu de descriure l'evolució d'aquestes construccions provenen dels estudis del canvi lingüístic basats en l'ús. Concretament, ens hem basat en el model construccionista de Traugott i Trousdale (2013) i en la Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic (*Invited Inferencing Theory of Semantic Change*). En l'apartat que segueix, exposem quines són les principals aportacions d'aquestes propostes.

1.4.2.1. La Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic de Traugott i el canvi construccionista

Traugott (2010, 2012) sosté que el canvi lexicosemàntic es produeix en la interacció entre els parlants i que, per això, el context fa una funció essencial en la gènesi de nous significats o noves construccions. Amb tot, també fa una distinció important entre el significat semàntic i el significat pragmàtic, és a dir, entre els usos convencionalitzats d'una forma lingüística i les implicatures. D'altra banda, els seus postulats, que es formalitzen en la Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic, atribueixen al receptor un paper fonamental en els processos de

canvi. Al capdavant, Traugott planteja que el canvi lingüístic parteix de contextos ambigus que permeten al receptor interpretar de manera innovadora el significat del missatge emès pel locutor. Aquests contextos afavoridors reben el nom de «bridging contexts», és a dir, *contextos pont* o *contextos facilitadors* (Martines i Montserrat 2014; Martines 2015b, 2017).

Així, doncs, la Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic parteix del supòsit que les formes lingüístiques tenen un significat codificat, semàntic, i un altre de pragmàtic, el qual s'infereix pel context. Traugott (Traugott i Dasher 2002; Traugott 2010) defineix aquest darrer tipus de significat, el significat inferit, com a 'inferència invitada' (*invited inference*). El terme *invitada* destaca el paper del context en la interpretació de significats pragmàtics o no codificats, la qual pot estar motivada pel fet que el que diu el locutor indueix el receptor a fer una determinada inferència (Traugott i Dasher 2002), o bé perquè el receptor interprete el significat de forma innovadora —sense la necessitat que el que diu el locutor invite a fer-ho— (Traugott i Trousdale 2013). A més, la teoria de Traugott se sustenta en l'actuació de dos mecanismes pragmaticodiscursius que, al capdavant, són els que possibiliten la generació d'inferències: la subjectivació i la intersubjectivació. Aquests conceptes fan referència als processos pels quals les llengües categoritzen les actituds i les creences del locutor —en el cas de la subjectivació— o l'interès del locutor per la manera com el receptor pugui rebre el missatge —en el cas de la intersubjectivació— (Traugott 2010).

En un dels seus últims treballs, l'autora adapta aquests principis a les aportacions fetes per la Gramàtica de Construccions. Aquest corrent teòric, inspirat en els plantejaments de la lingüística cognitiva, està conformat per propostes diverses (Croft i Cruse 2004; Langacker 2005; Goldberg 2006; Croft 2007; Sag, Boas i Kay 2012), entre les quals hi ha algunes diferències significatives. No obstant això, tots els estudis construccionistes comparteixen almenys quatre fonaments, tal com ha assenyalat Goldberg (2013). Són:

- a) La unitat bàsica de la gramàtica és la construcció: un binomi convencional entre forma i significat.
- b) L'estructura semàntica es reflecteix directament en l'estructura sintàctica superficial.
- c) El llenguatge és una xarxa de nodes i connexions entre nodes, de la mateixa manera que altres sistemes cognitius.
- d) La variació diacrònica i dialectal es pot explicar.

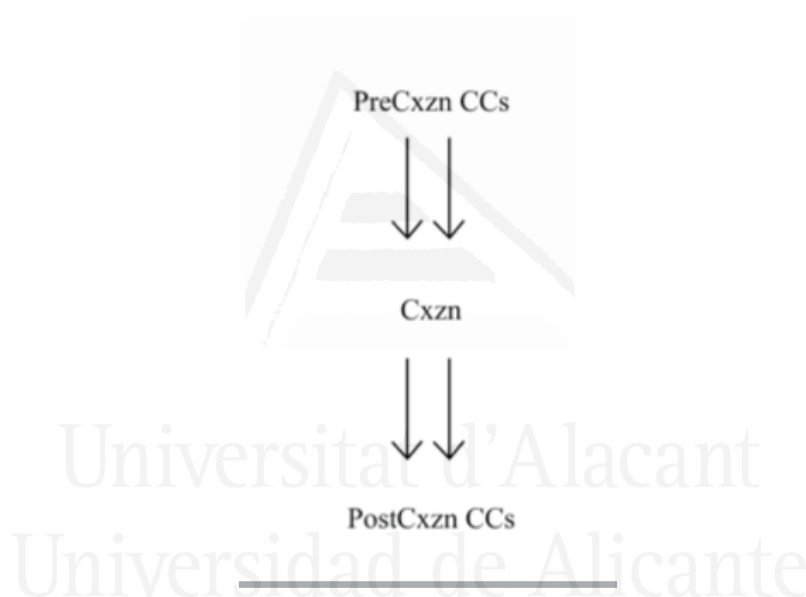
D'acord amb el que proposa la Gramàtica de Construccions, Traugott i Trousdale (2013: 91) consideren que el que produeix el parlant i processa l'oient són constructes i que, per tant, els constructes són l'element sobre el qual actua el canvi. Els autors distingeixen, a més, dos tipus de canvis: els pre-construccionals (PreCxzn CCs) i els post-construccionals (Post-Cxzn). Els primers «precede or 'feed' construccionization» i «typically involve expansion

of pragmatics, semanticization of that pragmatics, mismatch between form and meaning, and some small distributional changes»; en aquest estadi, per tant, Els segons, en canvi, «involve expansion of collocations, and may also involve morphological and phonological reduction» (Traugott i Trousdale 2013: 27). Els primers canvis poden comportar la gènesi d'un nou signe lingüístic, fenomen aquest que anomenen *construccionalització* (Cxzn) i que defineixen en els termes següents:

[...] the creation of form_{new}-meaning_{new} (combinations of) signs. It forms new type nodes, which have syntax and morphology and new coded meaning, in the linguistic network of a population of speakers. The constructionalization of schemas always results from a succession of micro-steps and is therefore gradual. (Traugott i Trousdale 2013: 22)

La Figura 1.1 representa la successió de canvis que intervenen en el procés de construccionalització.

Figura 1.1 Successió de canvis implicats en el procés de construccionalització (extret de Traugott i Trousdale 2013: 28)

Els mecanismes que possibiliten aquest procés són, segons els autors, la neoanàlisi i l'analogització.⁸ D'una banda, la neoanàlisi, en què «the focus is on difference from the source» (Traugott i Trousdale 2013: 35), permet que un constructe s'interprete de manera diferent, amb la qual cosa que intervé en cadascun dels petits canvis graduals (*micro-step*) del canvi construccional. D'altra banda, en l'analogització es combina una font amb una construcció ja existent que és considerada com a similar per alguna raó i, per tant, es pren com a model.

⁸ Els termes *neoanàlisi* i *analogització* fan referència al que tradicionalment, en els estudis sobre gramaticalització, s'ha denominat *reanàlisi* i *analogia* respectivament.

CAPÍTOL 2.

L'EXPRESSION DEL [TEMPS TRANSCORREGUT] EN LLATÍ

Índex de l'apartat

- 2.1. *Introducció*
- 2.2. *Formes del llatí clàssic*
  - 2.2.1. Construccions adverbials
    - 2.2.1.1. Usos de ĀBHINC
    - 2.2.1.2. Usos de IAM
    - 2.2.1.3. Usos de DĪŪ i PRĪDEM
    - 2.2.1.4. Usos de DŪDUM i NŪPER
  - 2.2.2. Construccions amb ESSE
- 2.3. *Formes del llatí tardà*
  - 2.3.1. Formes amb HABĒRE
  - 2.3.2. Formes amb FACĒRE: els antecedents llatins de les CTT amb *fer*
    - 2.3.2.1. El valor de [COMPLECIÓ]
    - 2.3.2.2. El valor de [EQUIVALÈNCIA]
- 2.4. *Recapitulació / Recapitulation*

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

2.1. Introducció

Les maneres d'expressar el concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] en llatí ja han estat analitzades per diferents investigadors. D'una banda, destaquen els treballs que se centren exclusivament a explicar el funcionament de les formes llatines, com és el cas de Heberlein (2011) o Panayotakis (2016). El primer d'aquests autors analitza les distintes oracions temporals llatines i les classifica en una xarxa de relacions semàntiques (*time network in Latin*). Per la seua banda, Panayotakis acara els sistemes d'expressió temporal del llatí clàssic (*early Latin*) i el llatí tardà (*late Latin*) i descriu un dels canvis més significatius entre ambdós estadis, el qual té a veure amb la gènesi de les construccions impersonals amb HABĒRE. Altrament, algunes aportacions ressegueixen l'origen de les fórmules de temps transcorregut romàniques i, precisament per això, vinculen aquestes estratègies amb usos precedents del llatí. Els treballs de l'àmbit hispànic, com ara els de Pérez Toral (1992), Díez Itza i Pérez Toral (1991) o Elerick (1989), són els més remarcables en aquest sentit.

No obstant això, hi ha determinats aspectes de les solucions llatines que han passat desapercebuts o, si més no, no s'han estudiat de manera exhaustiva. Segurament, el fenomen que menys atenció ha rebut per part dels investigadors és el de l'existència de construccions llatines amb FACĒRE amb valors pròxims als de les CTT romàniques amb *fer, fare, faire, fazer*, etc. Howe i Ranson (2010) plantegen la hipòtesi que l'origen de les CTT amb *fer* romàniques es remunten, en darrer terme, a l'ús primerenc del llatí FACĒRE com a verb de càlcul (§ 1.3.2.).¹ Per la seua banda, Panayotakis (2016) documenta uns usos temporals molt específics de FACĒRE en llatí tardà (§ 1.3.2.). En cap cas, però, no s'han explicat, des d'una perspectiva pragmàtica, els valors llatins que podrien haver antecedit les CTT amb *fer* —i els seus correlats romànics—. Tampoc no s'ha analitzat la connexió d'aquests usos amb els nocions expressades per les CTT.

D'acord amb l'estat actual de la recerca, els objectius del present capítol són:

- a) Inventariar i descriure els principals recursos d'expressió del temps transcorregut en llatí clàssic (§ 1.2.) i en llatí tardà (§ 1.3.).
- b) Definir els usos de FACĒRE que podrien haver prefigurat el significat de les CTT romàniques amb els verbs *fer, fare, faire, fazer*, etc. i analitzar-los des d'una perspectiva sintàctica i semanticopragnmàtica (§ 1.3.2.).

¹ Autors com ara Pérez Toral (1992) o Ruiz de Loizaga també sostenen que els usos de temps transcorregut dels verbs derivats de FACĒRE s'originen en contextos sumatoris (§ 1.4.1.1. i § 3.3.5.1.). Ara bé, a diferència de Howe i Ranson (2010), aquests estudiosos no fan referència al llatí, de manera que basen la seua proposta en la descripció d'exemples romànics (concretament de l'espanyol).

2.2. Formes del llatí clàssic

En llatí clàssic existien, fonamentalment, dues estratègies lingüístiques per expressar la noció de ‘temps transcorregut’: l’ús de construccions adverbials amb funció de CCT (§ 2.2.1.), d’una banda; i, de l’altra, l’ús de construccions oracionals amb el verb ESSE (§ 2.2.2.). Com veurem en § 2.2.2. i § 3.3.2., les construccions amb ESSE van arribar a tenir continuïtat en alguns estadis del català i en altres llengües romàniques.

2.2.1. Construccions adverbials

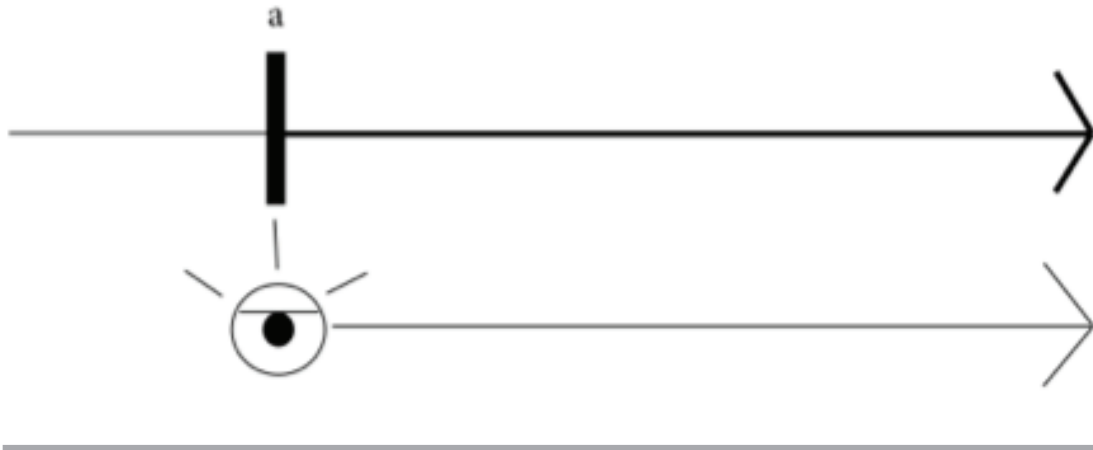
2.2.1.1. Usos de ĀBHINC

En llatí clàssic, l’adverbi ĀBHINC (‘a partir d’ara’, DCLI, s. v. *ābhinc*) s’utilitzava per a ancorar el punt de referència temporal al moment de parla. Sovint s’usava en construccions amb valor de futur, com és el cas de (1). Tanmateix, l’ús més habitual d’aquesta forma aprofitava per expressar la distància temporal entre (a) el moment de parla i (b) una situació verbal tèlica localitzada en el passat (2 [DLewis, s. v. *ābhinc*]).² Cal destacar que el fet que l’esdeveniment es projectés cap al futur o cap al passat, no depenia del significat de l’adverbi, sinó del temps en què es conjugava el verb de l’oració.

- (1) [...] *seque ad ludos jam inde **ābhinc** exerceant.* (Pac. ap. *Charis.*, 175 P.; DLewis, s. v. *ābhinc*, I)
- (2) [...] *sed **ābhinc** annos factumst sedecim.* (Plaute, Cas. prol. 39; DLewis, s. v. *ābhinc*, II)

Les construccions amb ĀBHINC referides al futur indicaven que l’esdeveniment es produiria del moment de parla en avant. Aquestes variants apareixen representades en la Figura 2.1.

2 Valentí Fiol (1981) i Pérez Toral (1992: 49) consideren que ANTE podia expressar el mateix valor de [TEMPS TRANSCORREGUT] que assumia ĀBHINC. Tanmateix, el seu plantejament és inexacte, atès que aquest adverbi només localitzava una situació verbal en el passat (DLewis, DCLI, s. v. *ante*), i no pas la distància entre la situació localitzada i un altre moment de referència. Segons la taxonomia proposada per Heberlein (2011: 255), els usos temporals de ANTE formarien part de la categoria de funcions temporals que denoten anterioritat. Precisament, l’autor etiqueta aquesta classe de funcions com a ANTE, i especifica que en les expressions d’aquesta mena “*p* simply precedes *q* in time”. Per contra, el valor temporal de ĀBHINC exemplificat en (2) aconsegueix la funció TAQUO o *terminus a quo* (§ 2.2.2).

Figura 2.1 Esquema de les construccions amb valor de futur amb ĀBHINC (elaboració pròpia)

La fletxa superior representa el transcurs temporal; la inferior, la direcció cap a la qual el parlant (o conceptualitzador) projecta l'enunciat (el futur, en aquest cas). La lletra *a* indica el moment de parla, el qual coincideix amb la posició del conceptualitzador respecte al transcurs del temps. Com ja hem dit, aquest punt s'explicita en la construcció per mitjà de l'adverbi. Finalment, el segment destacat en la línia temporal es correspon amb l'interval que va des de la fita *a* (el moment de parla i, alhora, el punt de referència temporal) fins a un punt indeterminat del futur (atès que la construcció no explicita cap altre límit).

Les formes de passat, en canvi, funcionaven com a expressions de temps transcorregut de caràcter puntual, amb la qual cosa equivalien a 'des d'ara fa X temps'. Aquest valor apareix esquematitzat en la Figura 2.2.

Figura 2.2 Esquema de les CTT amb ĀBHINC (elaboració pròpia)

En aquest cas, a banda de la fita *a* (que també indica el moment de parla i la posició del parlant respecte del transcurs temporal), hi ha la fita *b*, la qual es correspon amb el moment de situació, és a dir, amb la realització de l'esdeveniment verbal localitzat en el passat pel conceptualitzador. El segment temporal que es focalitza en la construcció coincideix, doncs, amb l'interval comprès entre aquests dos punts. El terme *a*, però, és més rellevant que el *b*, ja que apareix expressat de manera explícita en la construcció.

Pel que fa a les CTT amb *ĀBHINC* (representades en la Figura 2.2), aquestes formes també podien verbalitzar-se amb la variant *HINC*.³ D'altra banda, convé assenyalar que els usos de passat de l'adverbi presentaven dos esquemes construccionals diferents (Díez Itza i Pérez Toral 1991; Pérez Toral 1992; DLewis, s. v. *ābhinc*, II), atès que la distància temporal s'expressava o bé per mitjà d'un cardinal en acusatiu (4) o bé per mitjà d'un cardinal en ablatiu (5):

- (3) Quam si **hinc** ducentos annos fuerim mortuus. (Plaute, *Truculentus*, 2, 3, 19; DLewis, s. v. *hinc*, IIb)
- (4) Demosthenes **abhinc** annos proe trecentos fuit (Ciceró, *De divinatione*, 2, 118; apud Díez Itza i Pérez Toral 1991).
- (5) **Abhinc** sexaginta annis occisus (Plaute, *Mostelaria*, 409; apud Díez Itza i Pérez Toral 1991).

Tal com ja hem avançat en l'apartat § 1.4.1.1., Elerick (1989) proposa una hipòtesi segons la qual els usos temporals de passat de *ĀBHINC* constitueixen l'ètim de les CTT actuals amb *hacer* en espanyol —i, per extensió, de les CTT amb verbs provinents de *FACĒRE* en altres llengües romàniques—. L'autor, a més, sosté que les formes medievals amb *ha* són el resultat d'un procés de canvi fonològic experimentat per la preposició llatina *AB*. Però diversos estudis posteriors han rebutjat aquesta teoria (§ 1.4.1.1.). I el fet cert és que l'ús de l'adverbi *ĀBHINC* com a marcador de temps transcorregut no ha tingut continuïtat en cap llengua romànica (Díez Itza i Pérez Toral 1991; REW, s. v. *hinc*).⁴

2.2.1.2. Usos de IAM

Durant el període clàssic també era habitual que la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT] s'expressés per mitjà de construccions amb IAM —o JAM (REW, s. v. *jam*)—. El sentit prototípic

3 La forma *abhinc* és variant aglutinada, conformada per la preposició *ab* ['de, des de'] (DCLI, s. v. *ab*) i l'adverbi *hinc* ['des d'ara'] (DCLI, s. v. *ab*, 3). Per bé que en determinats contextos *hinc* també podia assumir el valor de localització puntual en el passat, les construccions amb la variant composta eren més habituals (DLewis, s. v. *abhinc*).

4 Per bé que els usos temporals de passat de *ĀBHINC* no hagen perviscut, en les llengües romàniques hi ha altres CTT conformades per un adverbi. En romanès actual, per exemple, s'usa l'adverbi *ACUM* ('ara') amb valor de localització puntual: *Am venit acum zece minute* ['Fa deu minuts que han vingut'] (Díez Itza i Pérez Toral 1991: 31).

d'aquest adverbí era el de 'at the moment, at the present moment, now, at this time, just now, at present' (DLewis, s. v. *iam*, I; 'schon', REW, s. v. *jam*). Tanmateix, combinat amb unitats de mesura temporal quantificades atribuïa a la construcció un valor de [TEMPS TRANSCORREGUT]. En aquests casos, IAM funcionava com un marcador dític que explicitava el terme *ad quem* (Porto Dapena 1983; Herrero 2007; Heberlein 2011), és a dir, el punt de referència fins al qual es mesurava la distància temporal—:⁵

(6) Annum iam tertium et uicesimum regnat.

[Regna des de fa vint-i-tres anys]

(Ciceró, Pomp, 7; Díez Itza i Pérez Toral 1991)

Aquestes solucions es caracteritzaven, a més, per (a) indicar la distància temporal en acusatiu i quantificar-la en xifres ordinals,⁶ (b) localitzar en el passat l'inici d'una situació durativa i (c) complementar verbs conjugats en temps imperfectius.

2.2.1.3. Usos de DĪŪ i PRĪDEM

Els mots DĪŪ i PRĪDEM també s'utilitzaven amb valor de [TEMPS TRANSCORREGUT]. De fet, les dues formes eren gairebé sinònimes. L'adverbí DĪŪ expressava que l'acció verbal es duia a terme en períodes temporals extensos ('A long time, long while, long', DLewis, s. v. *dīū*, 2; 'lange', REW, s. v. *diu*), de manera que quan projectava una situació cap al passat significava 'fa molt de temps' (7 ['long since, a great while ago', DLewis, s. v. *dīū*, 2b]). I PRĪDEM només denotava [TEMPS TRANSCORREGUT], amb el mateix sentit intensiu que el de DĪŪ (8 ('long ago, long since, a long time ago', DLewis, s. v. *prīdem*)).

(7) Quod arcī, **diu** facti, celeriter corruissent. (Varr. ap. Non. 77, 14; DLewis, s. v. *dīū*, 2b)

(8) Quod ad me **prīdem** scripseras. (Cic. Fam. 5, 6, 2; DLewis, s. v. *prīdem*)

Algunes variants d'aquestes construccions intensives incloïen l'adverbí IAM:

(9) [...] scelus, inquam, factum'st **jam diu** antiquom et vetus (Plaut. Most. 2, 2, 45; DLewis, s. v. *dīū*, 2b)

(10) Quae **iam prīdem** in nostre potestante sunt. (Liv, 30, 31, 2; Pérez Toral 1992)

En contextos negatius, però, aquests adverbis significaven justament el contrari, és a dir, 'not long ago, short time ago' (DLewis, s. v. *dīū*, 2b; s. v. *prīdem*):

5 D'acord amb el significat prototípic de l'adverbí ('ja, ara, en el moment actual'), el terme *ad quem* d'aquestes CTT sempre coincideix amb el moment de parla.

6 Pérez Toral (1992: 50) explica que les CTT amb *iam* també podien indicar la distància temporal amb números cardinals. Amb tot, puntualitza que això no era gaire usual.

(11) Nec loci gnara sum, nec diu hic fui. (Ter. Ad. 4, 5, 15; DLewis, s. v. *dīū*, 2b)

(12) Hoc ego mali non pridem inveni. (Ter. Heaut. 2, 1, 17; DLewis, s. v. *prīdem*)

2.2.1.4. Usos de DŪDUM i NŪPER

En llatí també hi havia solucions semànticament oposades a les fórmules intensives que hem exposat en l'apartat anterior (§ 1.2.1.3.); és a dir, construccions que denotaven l'existència de períodes temporals breus entre la situació verbal i un moment de referència posterior. En general, els adverbis que feien aquesta funció eren DŪDUM ('A short time ago, a little while ago', DLewis, s. v. *dūdum*, I) i NŪPER ('not long ago' DLewis, s. v. *nūper*, I):

(13) Quid ille revortitur, qui **dudum** properare se aibat. (Plaut. Am. 2, 2, 29; DLewis, s. v. *dūdum*, I)

(14) Fac quod fecisti **nuper** in curia, nunc quidem in foro. (Cic. de Or 1, 19, 85; DLewis, s. v. *nūper*, I).

Blánquez Fraile (*DLE*, s. v. *nūper*) i Pérez Toral (1992: 50) fan referència a un ús superlatiu d'aquest adverbí, NUPERRIME ('fa poquíssim'). D'altra banda, documenten l'existència d'una variant composta, PRONUPER, la qual és sinònima del mot simple.

2.2.2. Construccions amb ESSE

En els textos de l'època clàssica, a banda de les solucions adverbials que hem exposat en §1.2.1., es documenten fórmules oracionals amb ESSE que també expressaven valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Segons Blánquez Fraile (1967: 932), Díez Itza i Pérez Toral (1991: 44) i Pérez Toral (1992: 52, 127), aquestes construccions introduïen la distància temporal amb xifres cardinals en acusatiu i, a més, solien emfasitzar el moment de parla per mitjà de l'adverbí IAM:

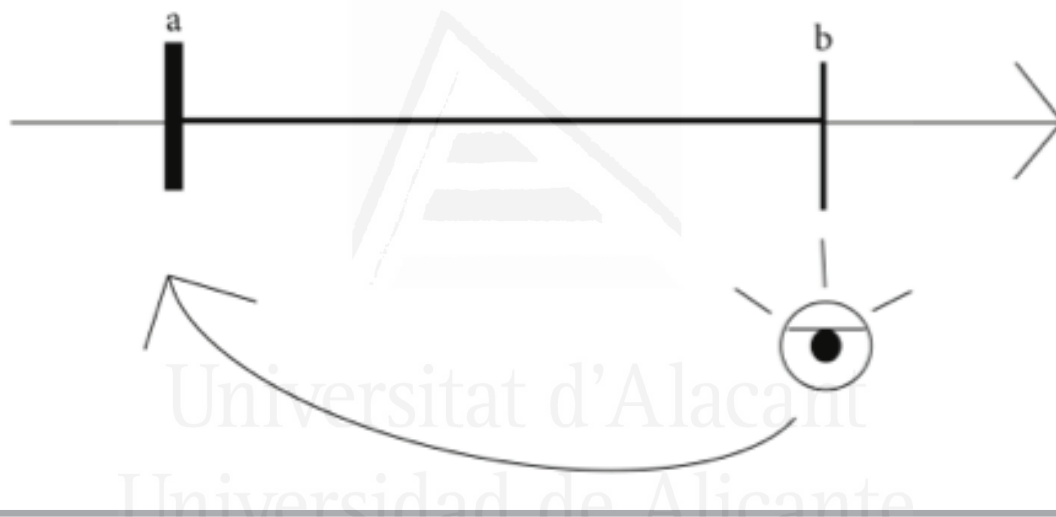
(15) **Sunt iam duos menses** (apud Blánquez Fraile 1967)

Heberlein (2011) inclou les construccions amb ESSE en la categoria de construccions oracionals existencials del tipus TAQUO (*terminus a quo* ['terme des del qual']), dins la seua classificació semàntica d'expressions temporals llatines (*time network in Latin*). Per a aquest autor, les formes que integren la classe TAQUO desenvolupen "a complex semantic function, namely [...] a combination of time location and time extent" (Heberlein 2011: 351). Així, doncs, localitzen una situació que aprofita com a punt de partida per a establir un interval temporal posterior.

El terme *a quo* sovint apareixia explícit en aquesta mena de formes. No debades, era molt comú que la situació verbal que es localitzava s'introduís per mitjà d'oracions subordinades encapçalades per EX QUO, POSTQUAM, UT, CUM o QUOD:

- (16) **septimus dies erat ex quo** corpus regis iacebat in solio (apud Heberlein 2011: 353)
- (17) hic **annys sextus est postquam** ei rei operam damus (apud Panayotakis 2016: 206)
- (18) **nam** uiri nostri domo **ut** abierunt, / hic **tertius est annus** (apud Panayotakis 2016: 206)
- (19) **uicesimus annus est cum** omnes sceleranti me unum petunt (apud Heberlein 2011: 353)
- (20) **tertius dies est quod** audiui recitantem Sentium (apud Panayotakis 2016: 206)

La Figura 2.3 representa, en forma d'esquema, el significat d'aquestes construccions d'acord amb l'explicació que en fa Heberlein (2011).

Figura 2.3. Esquema de les CCT amb ESSE basat en la taxonomia de Heberlein (2011) (elaboració pròpia)

Com en el cas de ĀBHINC (§ 1.2.1.1.), l'esquema de les CTT amb ESSE també presenta dues fites, *a* i *b*, que delimiten el segment de temps transcorregut expressat en els enunciats. El terme *b* es correspon amb el moment de parla, és a dir, amb el punt en el qual se situa el conceptualitzador. D'altra banda, el terme *a* fa referència al moment de situació, el qual, com hem vist, aprofita de punt de partida per a establir l'interval de temps transcorregut que s'estén fins a *b*. D'aquestes dues fites, *a* és la més rellevant, atès que apareix explicitada en les construccions per mitjà de conjuncions que indiquen el *terminus a quo*.

Aquestes formes llatines han tingut una certa continuïtat en les llengües romàniques, sobretot en les de la Romània oriental. Actualment, el romanès (21) i l'italià (22a) encara poden al·ludir a la noció de temps transcorregut amb els verbs provinents de ESSE. En ita-

lià, a més a més, existeix la postposició (Franco 2012) *or sono* o *orsono* (22b), una forma amb un grau considerable de saturació que prové de les construccions temporals amb *essere*. Pel que fa al bloc occidental, les construccions primitives amb ESSE van donar en català i en espanyol antics fórmules equivalents amb *ser* (§ 3.3.2.), tal com demostren els exemples (23) i (24).

- (21) **Sînt cinc ani** de cînt a venit aici. (apud Díez Itza i Pérez Toral 1991: 31)
[Són/existeixen cinc anys des que va arribar aquí]
- (22) a. **Sono due anni** che Gianni è partito (apud Franco 2012: 74)
b. Gianni è partito **due anni or sono/orsono** (apud Franco 2012: 74)
- (23) Fo demanat com ó sab. Dix que per so com ê·l temps en lo qual lo dit Martinet [era] per missatye en casa del pare e de la mare d'él testimoni, lo dit Martinet ere e podia ésser de ·VIII· ans tant solament, com ladoncs mudàs les de[n]s, e estech ab aquels per ·III· ans e del dit temps a ensà **són passatz ·V· ans poc més o meyns**, e així seria de eadat de ·XVI· ans tant solament. (*Clams i Crims* [XIIIb] 40, 8; CIGCA)
- (24) Depues que **fueren LX.^a annos passados** que Osagre fue poblada, el que ouiere a pechar fuero al maestre non pectet mas de I. moraueti en el anno, fueras moneda. (*Fuero de Usagre* [XIIIb]; CNDHE)

2.3. Formes del llatí tardà

2.3.1. Construccions amb HABĒRE

En el període tardà (segles III d. C.-VII d. C.) es documenten els primers testimonis de CTT amb HABĒRE, les quals han tingut continuïtat en la majoria de les llengües romàniques —tal com veurem en la darrera part d'aquest epígraf—. Així, doncs, Panayotakis (2016: 211) explica que durant aquesta època ja hi havia dos subesquemes construccional (Traugott i Trousdale 2013) ben diferenciats: construccions no culminatives amb HABĒRE + acusatiu (25), i construccions amb HABĒRE + acusatiu + *ex quo* (26), les quals localitzaven una situació tèlica en el passat i expressaven la distància fins a un altre punt de referència temporal.

- (25) [Paulus] flet enim tui causa atque ieiunans orat, **dies habet iam sex**. (apud Panayotakis 2016: 210)
[[Paulus] plora per tu i prega en dejuni ja (hi) ha sis dies]
- (26) [...] **quartum decimum** etenim iam paene **habet annum, ex quo** defuncta est Maximilla. (apud Panayotakis 2016: 210)
[ja (hi) ha gairebé catorze anys (des) que Maximilla morí]

En el cas de les formes de durada ancorada, la quantitat de temps transcorregut en acusatiu acostumava a aparèixer expressada en xifres cardinals. En canvi, les solucions de localització puntual solien establir la distància temporal per mitjà d'ordinals. Un altre tret que distingia els dos subesquemes era, evidentment, l'aspecte de la predicació principal. I és que, a diferència de les construccions representades en (26), les solucions duratives projectaven en el passat l'inici d'una situació atèlica, com ara FLERE 'plorar' i ORARE 'pregar' en el cas de l'exemple [25]).

D'altra banda, una de les particularitats que permeten agrupar aquests constructes en un mateix esquema és que tots dos són impersonals, atès que el verb apareix flexionat en tercera persona del singular (*habet*). Precisament, les primeres atestacions dels usos impersonals presentacionals de HABERE també són d'època tardana (Panayotakis 2016: 201-204).

La gènesi dels valors impersonals de HABERE s'ha abordat des de diferents perspectives. La proposta més coneguda, en aquest sentit, és la de Bassols (1948), la qual sosté que les nocions existencials provenen del valor més prototípic del verb, el de [POSSESIÓ]. A continuació, reproduïm els exemples que utilitza l'autor per a il·lustrar els diferents estadis del procés de canvi:

(27) *Dominus habet multum vinum.*

[El senyor té molt vi]

(28) *Domus habet multum vinum.*

[La casa té molt vi]

(29) *Domi est multum vinum.*

[A la casa hi ha molt vi]

(30) *Domi habet multum vinum.*

[A la casa hi ha molt vi]

El primer exemple, (27), es correspon amb els usos possessius més prototípics de HABERE, els quals es caracteritzen principalment pel fet que el SUBJ posseïdor és animat (i, en aquest cas, humà). L'ús que hi ha representat en (28) és més aviat perifèric, ja que el posseïdor és inanimat; concretament, al·ludeix a un lloc. Segons Bassols, aquest seria el context a partir del qual es desenvolupa el significat de (30), en què el SUBJ-lloc es reinterpreta com a locatiu.⁷ Aquesta extensió semàntica hauria estat motivada, en opinió de Bassols, per la semblança entre els usos possessius com els de (28) i els usos presentacionals amb ESSE, il·lustrats en (29).⁸

7 Convé remarcar que la reanàlisi (o neoanàlisi, § 1.4.2.1.) semàntica 'SUBJ inanimat' > 'locatiu' té un correlat de tipus sintàctic, en la mesura en què el nominatiu se substitueix per l'ablatiu.

8 Les construccions presentacionals constitueixen un dels recursos lingüístics més habituals per a establir relacions espacials, juntament amb les construccions locatives (Ramos 2000: 137-139). Com en el cas de les locatives, les expressions presentacionals també estan conformades per un SP i un SN. Ara bé, a diferència

Precisament, Luque Moreno (1978) assenyala que l'origen dels sentits existencials de HABERE està vinculat a les nombroses similituds que presentaven determinades nocions d'aquest verb respecte de les de ESSE. Per la seua banda, Manoliu (1985) considera que els usos presentacionals de HABĒRE provenen del valor de [HABITAR] (DLICat, s. v. *hăbĕo*, ūi, ĭtum, I-3), com el de (31):

(31) *Anima pauxilium in me habet.*
[Poca vida habita en mi]

Ramos sosté que “des d'una perspectiva cognitiva, el concepte de possessió està relacionat amb el de localització i el d'existència” (2000: 70). I afig:

Observem que la possessió manté una clara relació amb l'espai, en el sentit que la proximitat espacial és un indicatiu de la propietat. D'altra banda, el que es posseeix està localitzat en el posseïdor. Per tant, si hi ha relació entre possessió i localització, pot haver-hi una extensió semàntica d'HABERE cap a usos caracteritzats per l'expressió de relacions espacials (Ramos 2000: 70).

Per a aquest autor, la clau del canvi és la focalització dels diferents elements de la construcció per mitjà del principi de prominència perceptual. Així, mentre que en els usos possessius el posseïdor (la figura) és més prominent que la propietat (el fons), en les construccions presentacionals s'esdevé justament el contrari. I és que en aquests casos l'element focalitzat o prominent (la figura) és l'entitat localitzada, la qual equival a la propietat (el fons) en la construcció possessiva.

Probablement, les CTT amb HABĒRE —que, com hem vist, començaren a sorgir durant la baixa llatinitat— provenen del node constituït per les formes presentacionals, les quals —també ho avançàvem adés— es documenten en el mateix període. En un estudi anterior (Garcia Sebastià 2015) vam plantejar la mateixa hipòtesi —en aquest cas per proposar quin podria haver estat l'origen de les CTT amb *haver* en català antic—. Llavors ja vam apuntar que el canvi es degué produir en llatí tardà.

Quant a l'alternança d'usos entre ESSĒRE i HABĒRE, Díez Itza i Pérez Toral (1991: 47-48) i Panayotakis (2016: 208-209) expliquen que aquesta tendència també s'observa en contextos en què aquests verbs formen part de CTT. D'una banda, Díez Itza i Pérez Toral asseguren que els dos verbs podien alternar o intercanviar-se en aquesta mena d'enunciats. D'altra banda,

---

d'aquelles, les fórmules presentacionals es caracteritzen perquè l'ordre prototípic dels constituents és SP–SN (i no SN–SP). Des del punt de vista semàntic, el SP és un locatiu i el SN fa el paper de pacient. Quant a les propietats de caire pragmàtic, el SP sol expressar la informació temàtica i, per tant, funciona com a fons, mentre que el SN aporta la informació remàtica i, en conseqüència, acostuma a ser la part prominent de la construcció (la figura). Un exemple de construcció presentacional seria *Al frigorífic hi ha aigua*.

Panayotakis matisa aquest plantejament. I és que, segons aquest autor, en els passatges dialogats, escrits en discurs directe, els verbs ESSE i HABĒRE no es feien servir de manera aleatòria, sinó que presentaven una distribució específica:

- HABĒRE s'utilitzava en oracions interrogatives o afirmatives;
- ESSE s'emprava en les respostes o en enunciats que corregien l'afirmació prèvia.

L'exemple (32) il·lustra aquesta distribució d'usos:

- (32) —[...] **quantum temporis habes, ex quo** non coxisti fratribus olera uel legumina?
 —**Sunt fere duo menses.** (apud Panayotakis 2016: 209)
 [—[...] quant de temps tens que no cuines verdures ni llegums per als germans?
 —Són gairebé dos mesos]

A banda de la distinció d'usos dels dos verbs, la particularitat d'aquest cas és que la construcció amb HABĒRE és personal. Els exemples com aquest permeten plantejar una altra hipòtesi pel que fa als contextos en què es despleguen els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Martines (en premsa) quan explica els precedents llatins de les CTT amb *haver* del català medieval exposa el cas de l'evangeli de sant Joan que reproduïm en (33), el qual és, en part, semblant al de (32).

- (33) [...] erat autem quidam homo ibi **triginta et octo annos habens in infirmitate sua.**
 (Joan 5, 5; apud Martines en premsa)
 [Entre ells hi havia un home que tenia trenta-vuit anys en la seva malaltia]

Considerem que tant en (32) com en (33) les construccions amb HABĒRE no tenen un valor existencial ni tampoc temporal, sinó que expressen relacions de possessió. I és que presenten un SUBJ posseïdor —TU, que està omès en (32), i «homo» en (33)— i un CD que al·ludeix a una entitat posseïda, en aquest cas una quantitat temporal —«quantum temporis» en (32) i «octo annos» en (33)».⁹ La construcció de (33) inclou, a més, un CN, en forma d'oració de relatiu introduïda per EX QUO, que modifica l'interval de temps establert per l'acusatiu. La forma de (33) és un tant diferent: a banda del SUBJ i el CD, també requereix un complement locatiu, el qual, en aquest cas és molt poc prototípic, ja que al·ludeix a un estat —«in infirmitate sua»—. Tant l'oració de relatiu com l'argument locatiu fan referència a una situacions duratives que s'estenen al llarg del període de temps posseït. Per això, (32) admet la parafrasi següent: *quant de temps tens en el qual no has cuinat [...]?*; així mateix, (33) es pot parafrasejar per [...] *un home que tenia trenta-vuit anys en els quals havia estat malalt.*

⁹ Actualment, en alguns parlars de l'espanyol d'Amèrica s'utilitzen construccions equivalents amb el verb *tener*: *Ni un año tiene de haberse casado* (apud Fernández-Soriano i Rigau 2004).

Així, doncs, aquestes formes tenen un caràcter duratiu (o no culminatiu). Això s'observa clarament en (33), on *HABÈRE* s'utilitza en gerundi («habens»).

Al capdavant, aquests usos també podrien haver contribuït a originar les construccions impersonals exposades en (25) i (26), segurament a partir de contextos en què el que es focalitza és la quantitat de temps que es posseeix —i no pas el fet que algú la posseeïca—.10 A continuació, formulem les inferències implicades en aquest procés hipotètic:

- I. {ALGÚ POSSEEIX UN INTERVAL DE TEMPS EN EL QUAL EXPERIMENTA UN ESTAT DETERMINAT O DUU A TERME UNA ACTIVITAT CONCRETA} [POSSESIÓ] > {EXISTEIX UN INTERVAL DE TEMPS EN EL QUAL ALGÚ EXPERIMENTA UN ESTAT DETERMINAT O DUU A TERME UNA ACTIVITAT CONCRETA} [EXISTÈNCIA]
- II. {EXISTEIX UN INTERVAL DE TEMPS EN EL QUAL ALGÚ EXPERIMENTA UN ESTAT DETERMINAT O DUU A TERME UNA ACTIVITAT CONCRETA} [EXISTÈNCIA] > {HA TRANSCORREGUT UN INTERVAL DE TEMPS EN EL QUAL ALGÚ ES TROBA EN UN ESTAT DETERMINAT O DUU A TERME UNA ACTIVITAT CONCRETA}

Segons aquesta hipòtesi, les primeres CTT amb *HABÈRE* serien les de caràcter no culminatiu. De fet, l'expansió de la xarxa construccional cap als usos culminatius podria haver-se iniciat en contextos com el de (32), en què la situació durativa és, en realitat, la negació d'una situació culminativa que no es duu a terme durant un període de temps determinat (Herce 2017). I és que el fet de no cuinar verdura ni hortalissa durant un interval —una situació durativa— permet inferir que l'última vegada que aquesta situació es va produir —una realització— va ser fa temps.

Tal com hem avançat a l'inici d'aquest apartat, les CTT amb *HABÈRE*, de la mateixa manera que les CTT amb *ESSE*, també han tingut continuïtat en romànic. Així, doncs, en francès contemporani les nocions de [TEMPS TRANSCORREGUT] encara s'expressen per mitjà de construccions amb *avoir* (Rigau 2001; Howe i Ranson 2010; Lamiroy i Pineda 2017). De fet, aquesta solució ja s'havia generalitzat en època medieval. No debades, el DMF (s. v. *avoir*, IIf-2) inclou l'accepció següent: 'Joue le rôle d'une prép. introduisant un compl. de temps ; sert à fixer un point du passé séparé du présent par le délai qu'indique le compl.'. A diferència de les formes actuals (34), les variants antigues no inclouen el pronom locatiu, (35).

(34) Jean est parti il y aura trois mois dans quelques jours. (apud Rigau 2001)

(35) J'ay oy dire [...]. Qu'est revenuz en son hostel Celui a qui de mon chatel Prestay, **il a deux ans**, grant somme. (apud DMF, *Mir. march. juif* [1377], 212).

10 La focalització de l'interval de temps és un fenomen que també podria explicar la gènesi de les construccions *complir-se* + [TEMPS], tal com veurem en § 4.2.

Actualment, el portuguès també expressa les nocions de [TEMPS TRANSCORREGUT] per mitjà de construccions amb el verb derivat de HABĒRE, en aquest cas *haver*, (36) (Móia 2011a, 2011b, 2013). Com en el cas del francès i l'occità, aquestes formes es remunten a la llengua medieval, (37).

- (36) Nem falei da Madeira, onde tocamos **ha dias**; mas de que serviria falar se nem desembarquei! (Fialho d'Almeida, *A cidade do Vicio* [1943]; CdP)
- (37) E, por que **ha tempo que** ño vymos nosso padre e nossa madre nem sabemos como lhes vai nem sabem elles outrossy de nos [...]. (*Crónica Geral de Espanha de 1344* [1300-1400]; CdP)

En català i en espanyol les CTT amb *haver* i *haber* han sigut les solucions més generals des dels orígens de les dues llengües fins a ben avançat el segle XIX, tal com demostren els exemples de (38) i (39). En el període contemporani, però, aquestes solucions caigueren en desús, fins al punt que només s'han conservat com a fórmules rutinitzades: *temps ha/ tiempo ha* ([40] i [41]). En el segle XX, doncs, aquestes formes ja són pròpies dels registres més formals, i s'utilitzen amb un sentit intensiu ('fa molt de temps'/'hace mucho tiempo') i amb cert un to arcaïtzant (Martines 2014; Garcia Sebastià 2017; § 4.4.3.).

- (38) [...] denunciám que dijous, **huy ha ·XV· dies**, a ora de sen de ladre, quan lo seyn del ladre sonava, Ramon Paeví, a tort e sens rahó, venc ab acordada pensa e nafrà d'un colp e nafrà al dit Guillemó [...]. (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentina 2* [XIIIb], 935, 17; CIGCA)
- (39) María fue comulgada, / alegre fue e bien pagada; / la cara tornó a oriente, / rogó a Dios omnipotente: / — «Senyor Dios, oy mi razón, / pedir te quiero un galardón: / **Cuaranta e siete anyos ha que·t'serví**, / hayas Tú duelo de mí. (Anònim *Vida de Santa María Egipciaca* [XIIIa]; CNDHE)
- (40) **Temps ha**, de lluny, vaig enyorar la pàtria / i la ciutat més nostra; / i ho feia a la manera catalana, / ortodox i castís [...] (Joan Oliver, *Vacances pagades* [1960]; CTILC)
- (41) La casa de Borbón traía en su equipaje, al pasar los Pirineos, los hábitos de administración minuciosa y de centralización rigurosa, establecidos **tiempo ha** en Francia, y el deseo de implantarlos en España y su imperio colonial. (Justo Sierra, *Evolución política del pueblo mexicano* [1900-1902]; CNDHE)

2.3.2. Formes amb FACĒRE: els antecedents llatins de les CTT amb *fer*

Tal com ja hem avançat en la introducció d'aquest capítol, la possibilitat que FACĒRE assumís valors precedents —o, si més no, pròxims— als de les CTT amb *fer* (i la resta d'equivalents

romànics) és un aspecte encara no s'ha abordat d'una manera aprofundida. Per bé que alguns estudis s'hi refereixen (Panayotakis 2016 i, en menor mesura, Howe i Ranson 2010), les aportacions que s'han fet fins ara donen una visió molt parcial del fenomen.

Howe i Ranson (2010) consideren que els usos de temps transcorregut de *hacer* i *faire* —en espanyol i francès respectivament— provenen de la noció de [SUMA]. De fet, aquests autors expliquen que “the use of *faire/hacer* as a verbs of calculation is not surprising, given that Latin *facere* is also attested with this function” (2010: 48). I posen com a exemple l'enunciat que hi ha reproduït en (42):

(42) *His quescunt duas matres duas filias numero tres facunt...*

[Aquí hi ha dues mares i dues filles que fan tres en nombre...] (apud Howe i Ranson 2010: 48)

A més, afirmen els usos originaris de les CTT amb *faire/hacer* són plenament romànics. Però, en certa mesura, també suggereixen que l'origen d'aquest tipus d'enunciat es remunta a un dels valors que ja presenta la forma llatina FACĒRE. De tota manera, el seu treball no aporta informació suficient per a definir els possibles antecedents llatins de les CTT amb *fer*, ja que no analitzen amb detall quins haurien estat els contextos facilitadors d'aquest canvi hipotètic ([SUMA] > [TEMPS TRANSCORREGUT]).

Per la seua banda, Panayotakis (2016) documenta uns usos temporals de FACĒRE que, al nostre parer, estan connectats amb les nocions de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Aquesta aportació resulta molt més interessant per a esclarir si les CTT amb *fer* tingueren o no algun tipus d'antecedent llatí. En l'apartat §1.2.3.1. exposem els exemples que aporta Panayotakis, els quals, com veurem, estan vinculats a la idea de [COMPLECIÓ].

Finalment, la nostra recerca ens ha permès de documentar contextos que podrien ser considerats com un dels precedents llatins de les CTT amb *fer*. En §1.2.3.2. descrivim aquests usos, la característica principal dels quals és que FACĒRE estableix una relació de [EQUIVALÈNCIA] entre unitats de caràcter temporal delimitades per fites.

2.3.2.1. El valor de [COMPLECIÓ]

En el seu treball sobre les expressions temporals llatines, Panayotakis (2016: 214) esmenta l'existència, en llatí tardà, de fórmules temporals amb FACĒRE usat com a verb impersonal (*facit* o *fecit*). Segons l'autor, aquestes construccions estaven rutinitzades (“[...] the expression *fecit dies* is part of a formula”) i s'utilitzaven “to the reckoning of the days of the month”. Tot seguit, reproduïm els exemples que aporta Panayotakis per il·lustrar aquests usos:

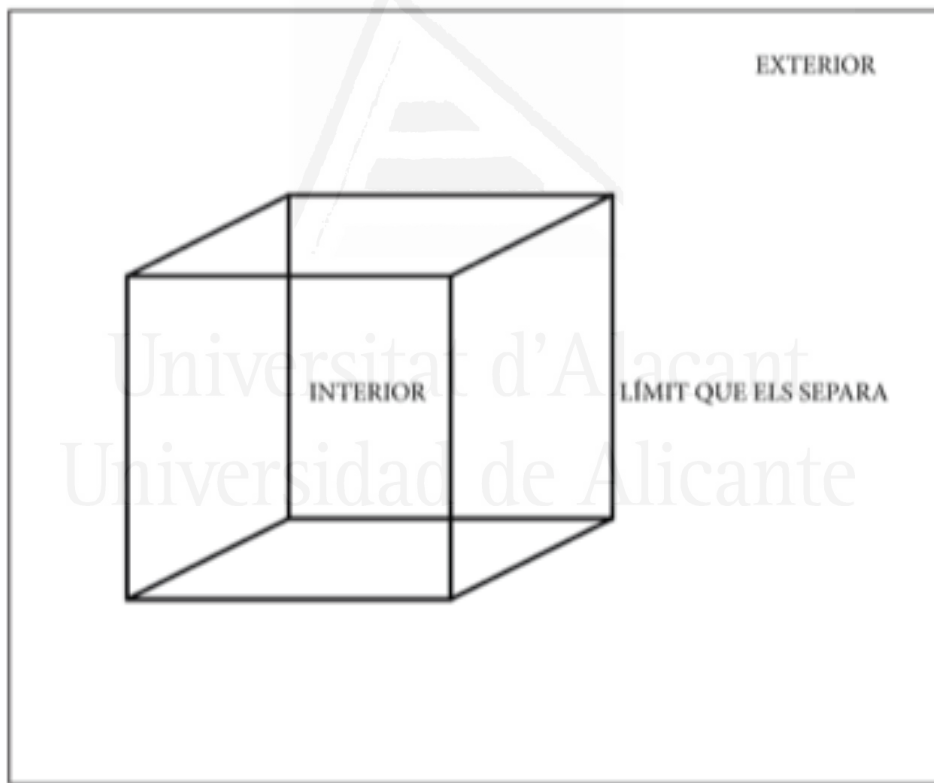
(43) [...] defuncta est u[b]i **ficet de Abrilio diis XV**.

[...] morí quan va fer quinze dies d'abril (el quinze d'abril) (apud Panayotakis 2016: 214)

(44) [...] defuncta est quomodo **ficit Febroarius dies III.**

[[...] morí de manera que va fer tres dies de febrer (el tres de febrer)] (apud Panayotakis 2016: 214)

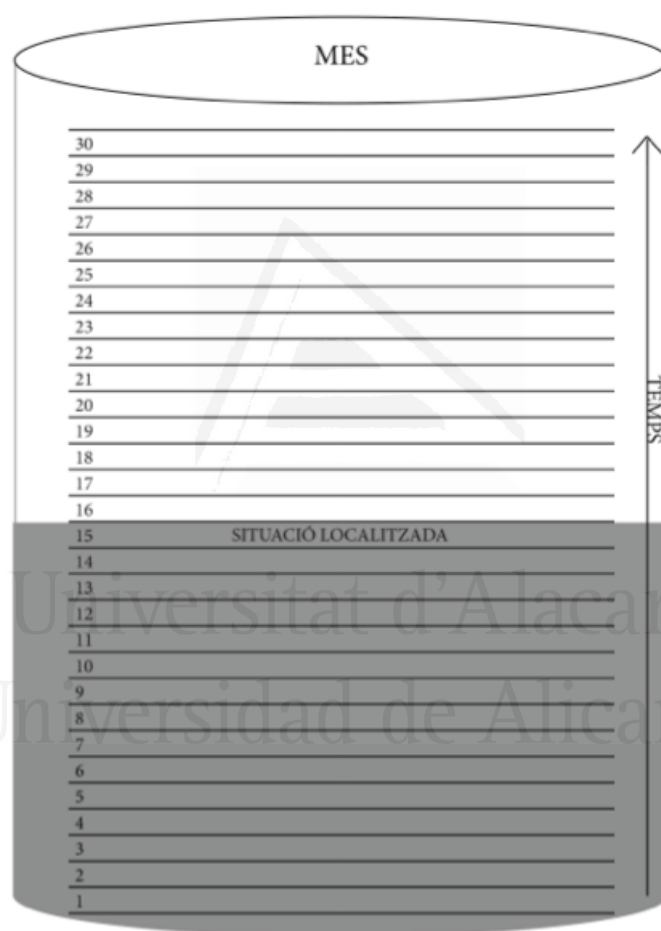
En realitat, aquestes formes localitzaven situacions verbals en un dia concret del mes. No expressaven, doncs, cap noció de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Però això no significa que no tingueren punts de connexió amb les CTT. Al nostre parer, les solucions exemplificades en (43) i (44) no calculen els dies del mes, tal com afirma Panayotakis. Més aïna tenen a veure amb la idea de [COMPLECIÓ]. Així, (43) significa que un SUBJ femení va morir en el moment en què es va realitzar una unitat temporal (el dia quinze), integrada aquesta en una sèrie o marc de referència major (el mes d'abril). Al capdavant, en ambdós enunciacis s'ha projectat l'esquema d'imatge del recipient o el contenidor (Johnson 1987; Garachana i Hilferty 2011; Figura 2.4) sobre les unitats de mesura temporal que hem esmentat en el paràgraf anterior.

Figura 2.4 Esquema d'imatge del recipient o contenidor (extret de Garachana i Hilferty (2011))

L'esquema del recipient presenta tres elements fonamentals: l'interior, l'exterior i el límit que els separa. Si apliquem aquest model als exemples (43) i (44), obtenim les particularitats següents (Figura 2.5):

- i. El recipient es correspon amb el mes en què es localitza la situació verbal (*morir*, en els dos exemples).
- ii. L'interior té forma d'escala, i està constituït per unitats de mesura temporal, les quals coincideixen amb els diferents dies que integren el mes. A més, el recipient conté la situació designada per la predicació principal.
- iii. L'exterior el conformen la resta de mesos de l'any.
- iv. El recipient té dos límits que separen l'interior de l'exterior, i són el primer dia del mes i l'últim respectivament.

Figura 2.5 Esquema d'imatge de les constriccions atributives amb valor de [COMPLECIÓ] temporal amb FACÈRE (elaboració pròpia basada en els exemples Panayotakis 2016)

D'altra banda, cal tenir en compte que el significat dels enunciats (43) i (44) té un caràcter eminentment intersubjectiu, d'acord amb la proposta de Nuyts (2005, 2014). Així, per poder entendre les construccions que acabem de descriure, els parlants han de compartir determinats coneixements enciclopèdics amb la societat que els envolta. Concretament, cal que coneguen el

concepte de [MES], i també han de saber quina és la quantitat d'unitats o de dies que l'integren. A més, han de tenir assumit que el transcurs temporal es conceptualitza de manera lineal.

Ateses les característiques semàntico-pragmàtiques d'aquesta mena de contextos, si l'emissor expressa que una situació es va esdevenir el quinze de maig, com és el cas de l'enunciat (43), el receptor tendeix a inferir (a) que la situació localitzada va tenir lloc en el moment en què es realitzava el dia quinze. No obstant això, també pot interpretar (b) que els catorze dies anteriors ja s'havien completat. A partir d'aquesta interpretació el significat temporal de FACÈRE, es podria haver expandit cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] per causa d'una projecció metonímica del tipus [+LA PART PEL TOT+], ja que del fet de completar-se unitats temporals ordenades dins d'una sèrie es pot inferir fàcilment que entre la primera unitat realitzada i l'última ha transcorregut un interval de temps determinat.

Les inferències que hem exposat en el paràgraf anterior les hem formulades de la manera següent:

- I. {UNA SITUACIÓ ES LOCALITZA EN UNA UNITAT TEMPORAL DINS D'UNA SÈRIE} [LOCALITZACIÓ] > (a) {EN EL MOMENT DE LA SITUACIÓ LOCALITZADA ES REALITZA UNA UNITAT CONCRETA DE LA SÈRIE} [COMPLECIÓ] / (b) {EN EL MOMENT DE LA SITUACIÓ LOCALITZADA LES UNITATS TEMPORALS ANTERIORS JA S'HAN REALITZAT} [COMPLECIÓ]
- II. {EN EL MOMENT DE LA SITUACIÓ LOCALITZADA LES UNITATS TEMPORALS ANTERIORS JA S'HAN REALITZAT} [COMPLECIÓ] > {ENTRE LA PRIMERA UNITAT DE LA SÈRIE I EL MOMENT DE LA SITUACIÓ LOCALITZADA HA TRANSCORREGUT UN INTERVAL DE TEMPS DETERMINAT} [TEMPS TRANSCORREGUT]

2.3.2.2. El valor de [EQUIVALÈNCIA]

Juntament als usos temporals documentats per Panayotakis, en llatí tardà hi havia altres contextos que també podrien haver afavorit l'expansió de l'estructura semàntica de FACÈRE cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Aquesta casuística apareix il·lustrada de manera representativa en (45) i (46):

(45) [...] nam usque ad Alexandrum Macedonem fuerunt Olympiades CXIV, quae faciunt annos CCCCLVI, ab Iphito qui constituit Olympiades.

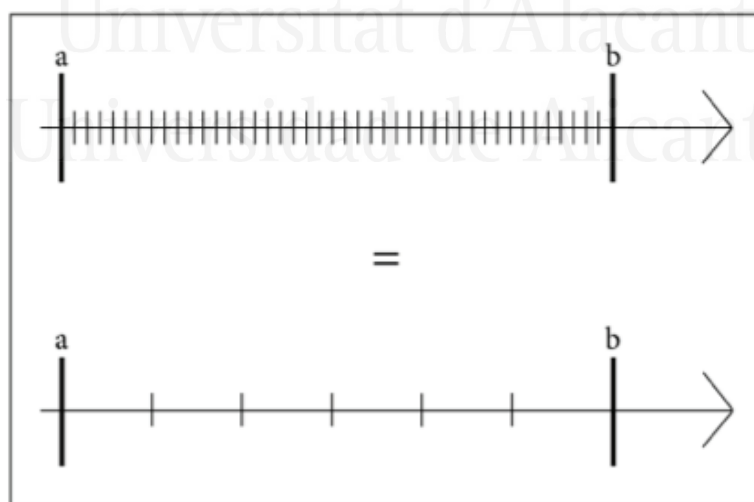
[[...] des que Iphito constituí les Olimpíades fins a Alexandre el Macedoni foren 114 olimpíades, que fan 456 anys] (Anònim [III-?], *Chronicon*, Íncipit, XIII, «Reges Persarum ex tempore Cyri»; PLD).

(46) Quadraginta et sex diebus dicunt infantem formari in utero, et subinde in diem parturitionis augmentari. Quadrages sexies quippe seni, fiunt ducenti septuaginta sex, qui faciunt menses novem et dies sex.

[Diuen que un infant es forma en l'úter durant quaranta sis dies, i després augmenta fins al dia del part. Des dels quaranta-sis de que és dins la matriu, són fets dos-cents setanta-sis, que fan nou mesos i sis dies.] (Autor incert [Agustí d'Hipona?] *Dialogus quaestionum*, LXV «Orosii percontantis et Augustini respondentis» [IV-V?]; PLD)

Hem destacat en negreta dues construccions atributives en què FACĒRE —utilitzat com a verb lleuger— estableix una relació de [EQUIVALÈNCIA] entre diferents unitats de mesura temporal. Des d'un punt de vista sintàctic, unes unitats fan la funció de SUBJ («*quae [Olympiades CXIV]*» en [45] i «*qui [ducenti septuaginta sex]*» en [46]), mentre que les altres («*annos CCCCLVI*» i «*menses novem et dies sex*» respectivament) funcionen com a atribut. Evidentment, FACĒRE, que fa de còpula entre aquests sintagmes, concorda amb el SUBJ.

Pel que fa a les característiques pragmàtiques, cal destacar, primerament, que les unitats entre les quals s'estableix l'equivalència s'emmarquen en un interval de temps delimitat per dues fites. En el cas de (45) aquest interval es correspon amb el període que abraça des de la constitució de les olimpíades (fita *a*) fins a l'època d'Alexandre el Macedoni (fita *b*). En l'exemple (46), en canvi, l'interval coincideix amb el temps que dura un embaràs, amb la qual cosa els terminis són (*a*) l'inici del període de gestació i (*b*) el naixement. Una altra característica d'aquests contextos és que els dos termes que s'equiparen són diferents pel que fa a les dimensions, de manera que un fa referència a períodes de temps relativament breus (*any* en (45) i *dia* en (46)), mentre que l'altre al·ludeix a intervals més extensos (*olimpíada*¹¹ i *mes* respectivament). Aquestes particularitats apareixen esquematitzades en la Figura 2.6.

Figura 2.6. Esquema de les construccions atributives amb valor de [EQUIVALÈNCIA] temporal amb FACĒRE (elaboració pròpia)

11 En l'antiguitat, sobretot en la Grècia clàssica, les olimpíades s'utilitzaven com a referència per a mesurar el transcurs del temps.

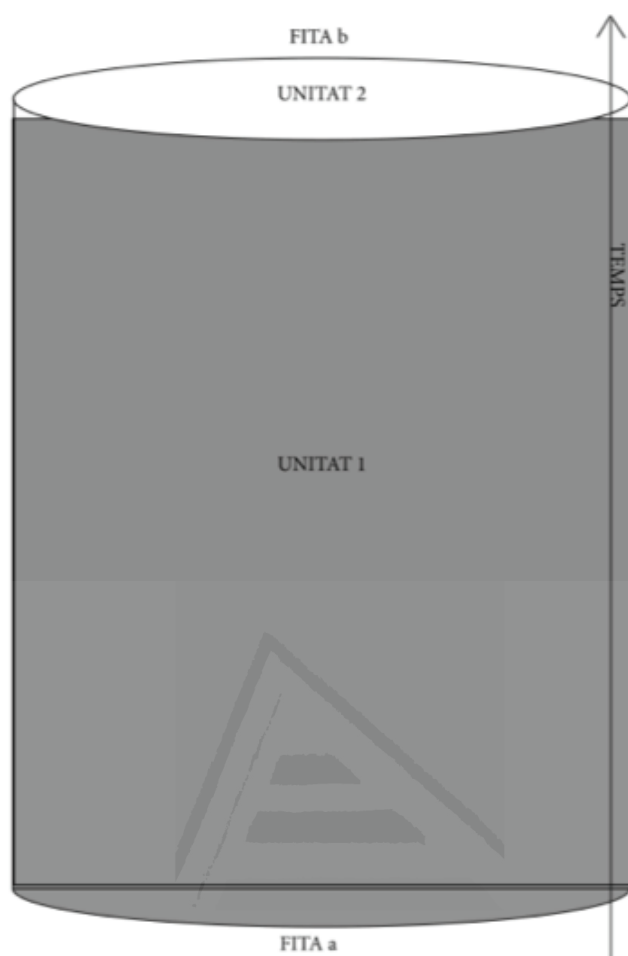

D'altra banda, les equiparacions segueixen sempre el mateix patró: en primer lloc s'expressa una quantitat temporal per mitjà d'una unitat de mesura determinada i, tot seguit, es proposa una magnitud equivalent que és més fàcil de concebre. Aquesta distribució és, al capdavall, una estratègia discursiva d'intersubjectivitat, segons la proposta de Traugott (2010). I és que reflecteix la preocupació que presenta l'emissor perquè l'interlocutor reba la informació de l'enunciat de manera efectiva. Probablement, en l'època en què es degué escriure el text de l'exemple (45), el recompte dels anys mitjançant olimpíades ja no era tan habitual. En aquest sentit, el locutor podria haver afegit l'equivalent d'aquesta mesura en anys amb l'objectiu d'assegurar que el receptor compregués el missatge. I en l'enunciat (46) la incorporació de l'equivalència té sentit en la mesura en què, per a establir la durada d'un embaràs, el concepte de *mes* és molt més abastable que no pas el de *dia*.

En realitat, en aquests contextos també intervé la intersubjectivitat d'acord amb la interpretació que en fa Nuyts (2005, 2014). En el cas de (45), el locutor incorpora la mesura temporal en anys perquè preveu que l'interlocutor potser ja no coneix el referent temporal de les olimpíades. Per contra, en (46) afeg el recompte dels mesos que dura un embaràs precisament perquè intueix que aquest sí que pot ser un coneixement compartit.

El significat de les construccions exemplificades en (45) i (46) és pròxim a la noció de [COMPLECIÓ]. De fet, també es pot representar per mitjà de l'esquema d'imatge del recipient: la primera unitat de mesura podria interpretar-se com si fos el contingut, la segona com si fos el recipient i les fites (els punts *a* i *b*) serien els límits del contenidor (Figura 2.7). D'aquesta manera, podríem dir que cent catorze olimpíades completen una sèrie (un "recipient") de quatre-cents cinquanta-sis anys, o, fins i tot, que cent catorze olimpíades "cabem" en quatre-cents cinquanta-sis anys. Així mateix, dos-cents setanta-sis dies constitueixen un interval de nou mesos i sis dies. En definitiva, és probable que en aquest cas el valor de [EQUIVALÈNCIA], que és el que té codificat FACĒRE, s'haja generat a partir de la idea de [COMPLECIÓ], per mitjà d'una inferència metonímica del tipus [+LA PART PEL TOT+], o, més específicament, [+EL CONTINGUT PEL CONTINENT+]. Així, l'element que completa una unitat hauria passat a concebre's com si fos la unitat mateixa. El vincle d'aquestes construccions amb la [COMPLECIÓ] és més clar en el cas de l'exemple (46), atès que en el fragment subratllat —el qual precedeix la forma amb valor de [EQUIVALÈNCIA]— FACĒRE s'utilitza amb aquest mateix sentit.

Figura 2.7 Representació de les construccions amb valor de [EQUIVALÈNCIA] amb FACÈRE per mitjà de l'esquema d'imatge del recipient (elaboració pròpia)

El significat codificat de les construccions remarcades en negreta en els exemples (45) i (46) és, com ja hem vist, el de [EQUIVALÈNCIA]. No obstant això, el context podria haver afavorit una interpretació innovadora. Tant en (45) com en (46) es mesura la distància temporal existent entre dues fites amb una unitat concreta i, tot seguit, es proporciona una magnitud equivalent. Aquesta distribució possibilita una inferència molt bàsica. I és que si la quantitat de temps compresa entre a i b és x i x equival a Y , aleshores Y també és la quantitat de temps compresa entre els dos terminis. A partir d'aquest raonament, la referència implícita o explícita a les fites temporals facilita que del valor de [EXISTÈNCIA] associat a FACÈRE s'inferisca el de [TEMPS TRANSCORREGUT]. En el cas de (45) aquesta interpretació apareix reforçada, a més, pel fet que la fórmula amb què es mesura el temps entre els dos punts és precisament una CTT amb ESSE (la qual es correspon amb el fragment subratllat).

A continuació formulem la concatenació d'inferències que acabem de plantejar:

- I. {UNA UNITAT TEMPORAL ENTRE DUES FITES EN COMPLETA UNA ALTRA} [COMPLECIÓ] > {UNA UNITAT TEMPORAL ENTRE DUES FITES EQUIVAL A UNA ALTRA MAGNITUD} [EQUIVALÈNCIA]
- II. {UNA UNITAT TEMPORAL ENTRE DUES FITES EQUIVAL A UNA ALTRA MAGNITUD} [EQUIVALÈNCIA] > {ENTRE LES DUES FITES EXISTEIX UNA DISTÀNCIA TEMPORAL QUE ES MESURA AMB UNA UNITAT DETERMINADA} [EXISTÈNCIA]
- III. {ENTRE LES DUES FITES EXISTEIX UNA DISTÀNCIA TEMPORAL QUE ES MESURA AMB UNA UNITAT DETERMINADA} [EXISTÈNCIA] > {ENTRE LES DUES FITES HA TRANSCORREGUT UN PERÍODE DE TEMPS DETERMINAT} [TEMPS TRANSCORREGUT]

Finalment, cal dir que la relació entre la noció de [COMPLECIÓ] i els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] també s'observa en un altre fet: en llatí el verb *COMPLĒO*, a banda de significar 'completar', també havia desplegat usos temporals amb el sentit de 'complir',

(47) *Gorgias centum et septem complevit annos.* (apud DLewis, *com-plĕo*, II., C, 2.)

2.4. Recapitulació

En llatí hi havia diferents formes d'expressar els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Així, doncs, en el període clàssic es podien utilitzar construccions adverbials. Algunes d'aquestes solucions, com ara les fórmules amb *ĀBHINC*, localitzaven situacions tèliques en el passat i, per tant, funcionaven com a CTT de caràcter puntual; altres, les que es conformaven, per exemple, amb l'adverbi *IAM*, eren construccions no culminatives. A més, hi havia formes que o bé s'utilitzaven amb un valor intensiu (les que incloïen els mots *DĪŪ* i *PRĪDEM*) o bé designaven el transcurs de períodes temporals breus (les solucions amb *DŪDUM* i *NŪPER*). A banda de les estratègies adverbials, en aquesta etapa també es documenten CTT de tipus oracional amb el verb *ESSE*, les quals es caracteritzaven per localitzar la situació verbal de la predicació principal mitjançant termes *a quo* (Heberlein 2011).

Quant al llatí tardà, es documenten, d'una banda, CTT oracionals amb *HABĒRE* i, d'altra banda, usos de *FACĒRE* que, tot i que no es poden considerar CTT, ja apunten cap a aquests valors. Les formes amb *HABĒRE*, que degueren generar-se a partir dels usos presentacionals de tipus temporal (Garcia Sebastià 2015) o bé a partir dels contextos possessius com els dels exemples (34) i (35), han tingut continuïtat en la majoria de les llengües romàniques. Pel que fa a *FACĒRE*, Panayotakis (2017) documenta uns usos temporals molt específics que, al nostre parer, estan vinculats amb les nocions de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Són construccions que localitzen una situació en el moment en què es realitza un dia determinat d'un mes. La nostra

proposta és que aquests contextos afavoreixen una interpretació alternativa a la del significat codificat, [COMPLECIÓ] en aquest cas. I és que l'interlocutor pot inferir (a) que els dies previs a la situació localitzada ja s'han completat i, per tant, (b) que entre el primer dia del mes i el dia en què es localitza la situació transcorre un període de temps determinat.

Finalment, la nostra recerca ens ha permès de documentar altres construccions en llatí tardà que, en determinats contextos, també podrien haver contribuït a expandir l'estructura semàntica de FACĒRE cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Ens referim a casos en què el parlant mesura la distància temporal compresa entre dues fites per mitjà d'una unitat determinada i, tot seguit, incorpora a l'enunciat una unitat equivalent. Precisament, la noció de [EQUIVALÈNCIA] s'expressa per mitjà de construccions atributives amb FACĒRE. En aquest cas, la presència —implícita o explícita— de les fites podria haver fomentat el desplaçament dels usos verbals: de la [EQUIVALÈNCIA] a la [EXISTÈNCIA] i, en darrer terme, al [TEMPS TRANSCORREGUT]. Això no vol dir que les CTT amb *fer* s'originaren en llatí. De fet, les primeres atestacions d'aquestes formes són clarament romàniques (§ 4.4.). Ara bé, els exemples que hem descrit en § 2.3.2.1. i § 2.3.2.2. apunten al fet que el procés de canvi pel qual es van generar ja s'havia iniciat en època preromànica.

2.4. Recapitulation

In Latin there were different forms of expressing the values of [ELAPSED TIME]. And thus, in the classical period adverbial constructions could be used. Some of these solutions, such as for instance expressions with *ĀBHINC*, localized telic situations in the past, and, therefore, they operated as Elapsed Time Constructions (ETC) of a punctual nature; others, those including, for instance, the adverb *IAM*, were non-culminative constructions (Móia 2011). In addition to this, there were expressions that were either used with an intensive value (those including the words *DĪŪ* and *PRĪDEM*) or designated the fact that short periods of time had elapsed (solutions with *DŪDUM* and *NŪPER*). In addition to adverbial strategies, at this stage evidence has been found of sentence-type ETC with the verb *ESSE*, which were characterized by locating the verb situation of the main predication by means of terms *a quo* (Heberlein 2011).

In the case of late Latin, there is evidence, on the one hand of sentence ETC with *HABĒRE*, and on the other, uses of *FACĒRE* that, in spite of the fact that they cannot be considered ETC, already tend towards these values. The forms with *HABĒRE*, which must have been generated either from the presentational uses of a temporal kind (Garcia Sebastià 2015) or from the possessive contexts as the ones in examples (34) and (35). Regarding *FACĒRE*, Panayotakis (2017) documents some very specific temporal uses that, in our opinion, are related with the notions of [ELAPSED TIME]. They are constructions that locate a situation in the moment when it happens on a specific day of a specific month. Our proposal is that this contexts favor an alternative interpretation to that of the codified meaning, [COMPLETION] in this case. And this because the interlocutor can infer (a) that the days before the located situation have been completed and, therefore, (b) between the first day of the month and the day on which the situation is located a specific period of time elapses.

Finally, our research has allowed us to provide evidence for other constructions in Late Latin which, in certain contexts, could also have contributed to the extension of the semantic structure of *FACĒRE* towards the values of [ELAPSED TIME]. We refer to cases in which the speaker measures the temporal distance between two milestones by means of a specific unit and, immediately after, includes an equivalent unit in the statement. Precisely the notion of [EQUIVALENCE] is expressed by means of attributive constructions with *FACĒRE*. In this case, the presence—either implicit or explicit—of the milestones could have encouraged the displacement of verbal uses: from [EQUIVALENCE] to [EXISTENCE] and, ultimately, to [ELAPSED TIME]. That does not mean that ETC_s with *fer* originated in Latin. In fact, the first attestations of these forms are clearly Romanesque (§4.4.). But the examples we have described in § 2.3.2.1. and § 2.3.2.2. point out to the fact that the change process through which they generated had already started in a Pre-Romanesque period.

CAPÍTOL 3.

L'EXPRESSION DEL [TEMPS TRANSCORREGUT] EN CATALÀ MEDIÉVAL (SEGLES XIII-XV)

Índex de l'apartat

- 3.1. *Introducció*
  - 3.2. *Construccions adverbials*
    - 3.2.1. La construcció *de* [TEMPS] (*a*) *ençà*
  - 3.3. *Construccions oracionals*
    - 3.3.1. Algunes fórmules pròpies dels textos narratius
      - 3.3.1.1. Variants intransitives de subjecte temporal
      - 3.3.1.2. Variants impersonals
      - 3.3.1.3. Variants intransitives de subjecte animat
    - 3.3.2. Les construccions de temps transcorregut amb el verb *ser*
    - 3.3.3. Les construccions de temps transcorregut amb el verb *haver*
      - 3.3.3.1. Característiques morfosintàctiques
      - 3.3.3.2. Característiques semàntiques
      - 3.3.3.3. Usos específics i inespecífics de les construccions de temps transcorregut amb *haver* durant els segles XIII-XV: l'inici del procés de canvi
    - 3.3.4. Els precedents de les construccions de temps transcorregut amb *complir*
    - 3.3.5. Els precedents de les construccions de temps transcorregut amb *fer*
      - 3.3.5.1. La hipòtesi del [CÀLCUL]
      - 3.3.5.2. Una nova proposta: la hipòtesi de la [COMPLECIÓ] i la [EQUIVALÈNCIA]
        - 3.3.2.5.1. La relació semàntica entre *fer* i *complir*
  - 3.4. *Recapitulació / Recapitulation*
-

3.1. Introducció

Com ja s'ha avançat en § 1.3.2, la manera més habitual d'expressar el concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] en català medieval era mitjançant construccions amb el verb *haver* (Martines en premsa). Però en aquest període també es feien servir altres formes similars, sobretot de tipus oracional. A més, paral·lelament a l'ús d'aquestes formes, que tenien un significat temporal clarament codificat, en la segona meitat del segle XIII el verb *fer* començà a desplegar uns sentits molt pròxims als de les CTT (§ 3.3.5). De fet, com s'ha explicat en § 2.3.2., en llatí tardà el verb *FACĒRE* ja presentava nocions connectades amb l'expressió d'aquests valors.

Així, doncs, els objectius d'aquest capítol, doncs, són:

- a) Inventariar les principals CTT en català medieval —tant les formes adverbials (§ 3.2.) com les solucions oracionals (§ 3.3.)— i exposar-ne les característiques sintàctiques i semàntiques més importants
- b) Descriure els usos medievals del verb *fer* que podrien haver afavorit l'expansió de l'estructura semàntica cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]

3.2. Construccions adverbials

La construcció adverbial *de* [TEMPS] (*a*) *ençà*

En llatí, sobretot durant el període clàssic, els valors referits a la idea de [TEMPS TRANSCORREGUT] —el duratiu i el de localització puntual— se solien expressar per mitjà de construccions adverbials (§ 2.2.1). En català medieval, en canvi, les estratègies més comunes per a vehicular aquest concepte eren de tipus oracional (§ 1.3.). Així i tot, també es documenten usos d'una construcció adverbial bastant freqüent, *de* [TEMPS] *a ençà* (o *de* [TEMPS] *ençà*), els quals s'aproximen al [TEMPS TRANSCORREGUT] en determinats contextos.

3.2.1. La construcció *de* [TEMPS] (*a*) *ençà*

Segons les dades obtingudes del CIGCA, els primers testimonis d'aquesta forma daten de la segona meitat del segle XIII:

- (1) Fo demanada com ó sab, e dix que per so con conex los draps en la draperia d'aquels. Fo demanada de temps e dix que **d'ensà Nadal primer passat**, no sab quants dies. (*Clams i crims a la València medieval* 1 [XIIIb], 39, 21; CIGCA)
- (2) Item prés e colí los espletz de la heretat dels ditz pobils **de ·X· ans ha ençà**, que estima valer ·C· sols. (*Llibre de la cort del justícia de Cocentina* [XIIIb], 134, 38; CIGCA)

Aquest constructe s'utilitzava per a localitzar en un interval passat o bé l'inici d'una situació tèlica que es prolongava fins al moment de parla, com en (1), o bé la realització de situacions atèliques que es reiteraven fins al present discursiu, com és el cas de (2). En tots els casos l'interval estava doblement delimitat: d'una banda, la preposició *de* marcava el terme *a quo*, és a dir l'inici de l'interval en el passat; de l'altra, l'adverbi *ençà* indicava el terme *ad quem*, o la fita de la distància temporal situada en el present dític (Solà 1992, 1999; Solà i Pujols 2002). Comptat i debatut, el significat de la construcció era 'des d'un moment passat fins ara'.

El fet de localitzar una situació en un interval no implica necessàriament que la distància que aquest ocupa s'haja de mesurar o, si més nom fer-se explícita. Els exemples (3) i (4) corroboren aquesta afirmació:

- (3) [...] e en qual manera Nostre Senyor nos havia feit regnar al seu serviy pus de ·IX· ayns, més que no era en memòria, ne trobava hom que negun rey, **de David o de Salomó ensà**, hagués tant regnat e que amàs sancta Església [...]. (Jaume I, *Libre dels feyts* [XIVa], 399, 8; CIGCA)
- (4) On co·ls romans agessen tengut caresma castament, e agessen pres lo cors de Déu a Pasca, enaprés éls jugaven e putaneyaven; per què Nostre Senyor, irat, los tramès gran pestilència que apelaven postema o infladura. Era tant greus aquela pestelència que·ls homes aucisia en la via, e en la taula e en los yocs, e quant eren en los parlamens, sobtament morien. Per què, fo dit «Déus t'ajut» quant hom esturnuda, ni·sey a hom quant badala; per què disien aquels qui de costa li estaven: –Déus t'ajut! Déus t'ajut!–. On **d'aquels temps a ensà** és servat entre nós. (Anònim, *Vides de sants rosselloneses* [XIIIb], 469, 6; CIGCA).

En (3) la construcció *de* [TEMPS] *ençà* delimita l'interval en el qual «negun rey [...] hagués tant regnat e que amàs sancta Església». Les fites d'aquest període són els regnats de David i Salomó, situades en el passat, i el regnat de Jaume I (o el moment de parla), situada en el present discursiu. De la mateixa manera, en (4) «d'aquels temps a ensà» limita l'interval de temps comprès entre el moment en què es començà a dir l'expressió «Déus t'ajut» —l'època dels romans, al·ludida per mitjà d'una referència anafòrica— i el moment de la narració —en el qual l'expressió encara es conserva—. En cap cas, però, no es fa referència explícita a la quantitat de temps transcorreguda entre aquests terminis.

Ara bé, que en alguns casos no s'explícite la mesura de la distància temporal no significa que aquesta fórmula no estigués relacionada amb les CTT. De fet, en els contextos com els de (3) i (4) hi ha una implicatura que aproxima el significat del constructe al [TEMPS TRANSCOR-

REGUT]. I és que el fet de definir un interval de temps entre dues fites parteix de la concepció que el període en qüestió s'ha complit.¹

Una mostra de la connexió entre *de* [TEMPS] *ençà* i el [TEMPS TRANSCORREGUT] és que aquesta forma s'utilitzava sovint com a modificador de les CTT, tal com s'esdevé en (5):

- (5) Fo demanat com ó sab. Dix que per so com e·l temps en lo qual lo dit Martinet era per missatye en casa del pare e de la mare d'él, testimoni, lo dit Martinet ere e podia ésser de ·VIII· ans solament, com ladoncs mudàs les dens, e estech ab aquels per ·III· ans e **del dit temps a ensà són passatz ·V· ans poc més o menys**, e així seria de edat de XVI ans tan solament. (*Clams i crims a la València medieval 1* [XIIIb], 40, 8; CIGCA)

A més, en algunes ocurrències obtingudes del CIGCA s'observa, precisament, que la construcció defineix el teme *a quo* per mitjà d'unitats temporals que expressen la distància entre aquesta fita i el moment de parla. Els exemples (6) i (7) il·lustren aquests casos:

- (6) —Ea, cavaller! Vós qui menats donzella en vostra companyia, sus, levats, e metets-vos en punt de defendre aquesta; car yo us certifich que aquests dos cavallers, o diables que són, n'an preses més de vuyt **de vint jorns ençà**, e prenen los cavallers, e·ls desarmen, e·ls fan les majors ontas que poden. (Enyego d'Àvalos, *Curial e Güelfa* [XVb], 129, 26; CIGCA)
- (7) E podeu bé dir a Tirant que yo·l suplich, com a cavaller digne de fe e de virtut, se vulla deixar de temptar a la mia ànima, la qual **de huns dies ençà** plora gotes de sanch. (Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch* [XVb], 884, 34; CIGCA)

Pel que fa als usos actuals d'aquesta construcció, remetem al treball de Solà i Pujols (2002: 2883) i a la GIEC (1201).

3.3. Construccions oracionals

3.3.1. Algunes fórmules pròpies dels textos narratius

En català medieval hi havia un seguit de construccions vinculades al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT] que eren gairebé exclusives dels textos narratius. Ens referim a construccions com les de (8), (9), (10) i (11):

¹ Tal com s'ha explicat en § 2.3.2., els usos que podrien haver prefigurats les CTT amb *fer* —i amb els verbs respectius en les altres llengües romàniques— també es fonamentaven en la definició, més o menys explícita, d'un període de temps delimitat entre fites. Aquesta mateixa hipòtesi s'exposa en § 3.3.5. en relació amb els usos romànics de *fer* que podrien haver precedit els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT].

- (8) E puis les galees dels proensals feeren la via de Tràpena, mas no y preseren terra, e axí costeyaren la Sicília tro a Terranova, e d'aquí travessaren a la yla de Malta e vengren al casteyl; e ceyls del casteyl agren molt gran goyg de la lur venguda e tengren-se per estorts. E·ls hòmens de les galees anaren tro a la ciutat de Malta, e la combateren e corregren tota la terra; **mas no durà gayre, que** tost lur fo vedat. (Bernat Desclot, *Crònica* [XIIIb], 68, 16; CIGCA).
- (9) E ficà la lança que portava en terra, prèls la ballesta e posà-y una sagetta ab erba, e acostà·s tant als moros que ·ls podia bé tirar. E tirà ha un moro e ferí·l en lo costat, que **no anà ·XXX· passos que** en terra caygué mort. (Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch* [XVb], 412, 17; CIGCA)
- (10) Axí stigueren alguns dies, fins que Déus volgué que la Güelfa hach letra de Melchior [...].
No passaren gayre dies que un gentil home [...] vench e recomptà al marquès tots los fets com eren passats [...] (Enyego d'Àvalos, *Curial e Güelfa* [XVb] 96, 36, CIGCA).
- (11) XII. De la mort de Hoccatan, i de Guytcan, fill seu
 Aprés de assò, **no passà molt que** Hoccotan, l'emperador dels tartres, morí, e fo fet senyor un seu fill qui havia nom Guytcan. (Hayton, *La flor de les històries d'Orient*, 114, 3 [XVa]; CIGCA)

Les formes en negreta expressen el transcurs d'un determinat període de temps entre dos moments de referència, els quals es corresponen amb els fragments subratllats. El primer d'aquests punts referencials coincideix amb la situació expressada per l'enunciat precedent: el període en què els provençals lluiten a Malta i exploren l'illa en (8); l'instant en què Tirant dispara una sageta a un enemic en (9); i el moment en què Güelfa rep una carta de Melchior en (10). En (11) la situació que funciona com a terme *a quo* de la distància temporal expressada per «no passà molt» forma part del capítol que precedeix el fragment reproduït, per la qual cosa el locutor s'hi refereix amb una anàfora («assò»). El segon punt es correspon amb les situacions introduïdes per les construccions ressaltades, les quals són sempre assoliments o realitzacions: «tost lur fo vedat» en (8); «en terra caygué mort» en (9), «un gentil home [...] vench e recomptà a tots los fets com eren passats» en (10); i «Hoccotan, l'emperador dels tartres, morí, e fo fet senyor un seu fill qui havia nom Guytcan» en (11). Així, doncs, a diferència de les CTT que hem descrit fins ara (§ 2. i § 3.2.) i de les solucions que presentarem en § 3.3.3., § 3.3.4., i § 4., en les fórmules com les dels exemples (8), (9), (10) i (11) el moment de la situació localitzada constitueix el terme *ad quem* del període de temps transcorregut, és a dir el punt fins al qual s'estén l'interval.

D'altra banda, aquestes formes també feien una funció discursiva, en la mesura en què s'utilitzaven per a connectar i organitzar els esdeveniments narrats des d'un punt de vista cronològic. En aquest sentit, en un altre estudi (Garcia Sebastià en premsa) hem proposat de vincular-les als conceptes de *continuitat* (Piquer 2000: 397; Cuenca 2002: 3190) o *progressió narrativa* (Peraire 1999). Segons Cuenca, la continuïtat és un valor procedimental que s'expressa per mitjà d'alguns connectors de tipus additiu, com ara la conjunció *i* o determinats adverbis temporals (*llavors, aleshores, etc.*), els quals “indiquen addició d'informació en el text considerat com a continu espàcio-temporal” (Cuenca 2002: 3190). Peraire, per la seua banda, utilitza la categoria de “marques de la progressió narrativa” per a referir-se a un tipus de connectors de continuïtat característics del discurs narratiu. I hi afegeix:

En el cas dels textos narratius, els marcadors de continuïtat són un conjunt de mecanismes discursius —adverbis, conjuncions i expressions lexicalitzades— que asseguren la progressió narrativa. Actuen bàsicament sobre la dimensió temporal del discurs i són, per tant, un instrument essencial a l'hora d'encadenar la successió dels esdeveniments narrats, a l'hora d'articular les relacions entre el temps de la narració i el temps del discurs. (Peraire 1999: 151)

Les fórmules continuatives de temps transcorregut no són ben bé marcadors discursius o connectors gramaticals; si més no, no ho són d'acord amb la tipologia que proposa Cuenca (2002). Així, malgrat que presenten alguns trets propis dels connectors més prototípics —com ara el fet que apareguen en una posició fixa, normalment al començament d'una oració, (8) i (9), un paràgraf, (10), o, fins i tot, un capítol, (11)—, són formes que encara mantenen una funció proposicional. No debades, localitzen —com hem avançat adés— realitzacions i assoliments en un punt anterior al moment de parla i posterior a una altra situació que actua com a moment de referència. Ara bé, el fet que aquest punt referencial forme part de l'enunciat immediatament anterior atorga als constructes una certa noció de [CONTINUÏTAT] o [PROGRESSIÓ]. En l'exemple (11) s'observa clarament aquest valor, ja que la CTT apareix combinada amb una altra expressió progressiva: «Aprés de assò».

Els exemples que hem reproduït en (8), (9), (10) i (11) presenten un grau de rutinització (Traugott i Trousdale 2013) considerable, atès que segueixen el mateix patró formal i, per tant, semàntic. De fet, representen les diferents variants sintacticosemàntiques d'un mateix model sintacticosemàntic (Figura 3.1).

$[no V_1 N \text{ que } V_2] (N [\text{TEMPS}]) \text{ Haver transcorregut } [un \text{ breu període de temps}]_1 [fins a una \text{ situació posterior al moment de referència}]_2$
--

Figura 3.1 Esquema sintacticosemàntic de les CTT amb funció continuativa

En els següents apartats descrivim els tres tipus de CTT amb funció continuativa que hem pogut documentar i per als quals hem proposat les descripcions següents:

- a. Variants intransitives de SUBJ temporal: (§ 3.3.1.1.).
- b. Variants impersonals: (§ 3.3.1.2.).
- c. Variants intransitives de SUBJ animat: (§ 3.3.1.3.).

3.3.1.1. Variants intransitives de subjecte temporal

Les variants intransitives de SUBJ temporal són construccions com les que s'exemplifiquen en (12):

- (12) E la senyora Nerguis, hoynt dir tals paraules a la sua cambrera, si dabans havia lo cor devers Jacob Xalabín, sí n'hac en aquella hora molt més. **E no passà guayre [temps] que** aquesta Nerguis cridà la sua cambrera, e sí li dix —Vé-te n per la ciutat sacretament, e sàpies-me dir aquests en qual loch habiten ne dormen. (Anònim, *Jacob Xalabín* [XVa], 90, 21; CIGCA)

Aquestes formes es constituïen amb verbs de moviment —fonamentalment *passar*— i unitats de mesura temporal amb funció de SUBJ —en aquest cas “guayre [temps]”—. Segons Coromines, el verb *passar* ja havia codificat el valor temporal de ‘ultrapassar, deixar en el pretèrit’ a les acaballes del segle XIII (DECat, s. v. *passar*). No obstant això, fins a la primera meitat del XV no el trobem emprat amb funció continuativa.

No hem estudiat amb deteniment en quina mesura es conserva l'ús continuatiu de *passar* al llarg dels segles posteriors, però sembla que encara perviu en el segle XIX, ja que el DDLC (s. v. *passar*, 2) el documenta en la narrativa de Narcís Oller. En (13) reproduïm aquest exemple.

- (13) Y **no's passaren pas dèu segons que** vegerem ja desfilant per damunt del paravent japonès un blanquíssim mocador [...]. (Narcís Oller, *Al llapis y a la ploma* [1918], 22; DDLC, s. v. *passar*, 2)

A diferència dels usos medievals, en l'exemple d'Oller el verb *passar* apareix usat com a pronominal. Això indica que entre els dos estadis hi ha hagut un canvi post-construccional (Traugott i Trousdale 2013), segurament motivat per una reanàlisi (o neoanàlisi) de la forma ergativa com a construcció impersonal. Segurament, el fet que (a) les CTT més freqüents durant els períodes medieval i modern —les formes amb *haver*— foren impersonals i (b) el fet que en la segona meitat del segle XIII ja es documente l'ús de CTT passives amb el verb *complir* (§ 3.3.4.) degueren afavorir aquesta reinterpretació.

3.3.1.2. Variants impersonals

En (14) la funció continuativa es duu a terme per mitjà d'una construcció impersonal constituïda per un verb temporal:

- (14) E diu que dix lo dit Guillem que ell farie engüent de les dites frexures e que ell li·n darie com obs ne haurie, que·n havie menester hun calapat. E dix lo dit Guillem que ell li donarie recapte.

E diu que **no triguà que** mataven lo dit bou ab aquell engüent. (*Processos de Crims del segle XV a Lleida 4 [XVb]*, 7, 37; CIGCA)

Com veiem, en els casos com el que acabem de reproduir el període de temps transcorregut s'expressa de manera impersonal, generalment amb un verb que fa referència a la noció de [DURADA]: *trigar*, en aquest cas; tot i que també documentem exemples equivalents amb *durar*, (15), i *tardar*, (16).

- (15) E·ls hòmens de les galees anaren tro a la ciutat de Malta, e la combateren e corregren tota la terra; **mas no durà gayre, que** tost lur fo vedat. (Bernat Desclot, *Crònica [XIIIb]*, 68, 16; CIGCA).

- (16) —Gentilom, prech·vos per vostra cortesia e gentilesa que·m vullau dir lo vostre nom e com sou en aquest desert vengut ni per quins negocis. **No tardà gran spay que** lo gentilom respòs ab tal rahonament. (Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch [XVb]*, 154, 34; CIGCA).

D'altra banda, aquestes construccions també es podien formar amb alguns verbs estatus, sobretot *estar* i *romandre*, com és el cas de (17) i (18) respectivament.

- (17) Sí que anà·sse·n a la ciutat de Rèjol e la assetyaren; et **no y hac estat ·II· jorns que**·ls avien molt for[t]ment combatuts, que·s reteren a merçè a ell, et meteren·li en poder tots los ffrancesos qui y eren. E·l senyor rey tramès·los ne axí con avia fet los altres.

- (18) E cant él hoí este paraule sí ·s despertà e hobrí sos huls e víu antorn sí gran claradat qu'él se pansà que fos yorn, mas **no romàs gayre que** le claror se n'enà sí que no·s sebé qà·s fo feta. (*Questa del sant grasal [XIVb]*, 116, 9; CIGCA)

En les cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner documentem variants amb verbs de moviment, principalment *anar*, com en (19) i (20). Aquestes solucions introdueixen la distància temporal per mitjà de la preposició *a*, un tret que podríem considerar com una marca de persistència semàntica (Hopper i Traugott 2003). No debades, els usos temporals hereten de manera parcial i esquemàtica el significat i el règim argumental de les construccions

ons de moviment originàries. Per això, en (19) i (20) la quantitat de temps transcorregut entre el moment de referència i el moment de la situació localitzada es concep com a destinació.

(19) Ab tant lo moxerif prèns cumiat del rey, e tornà-sse·n en terra a sa gent e aparelà grans presens d' aur e d' argent que tramès al rey; sí que·l rey se·n tenc per pagat d'eyl. **Mas no anà a gayre de temps que** el dit moxerif fôu molt gran desleyaltat al rey. (Bernat Desclot, *Crònica* [XIIIb], 68, 16; CIGCA)

(20) E·l cors del senyor inffant En Fferrando fo posat a la esgleya dels Preÿcadors, a Perpinyà [...].

E com ell fo mort, **no anà a ·II· meses que** morí l' altre príncep [...]. (Ramon Mun-taner, *Crònica* [XIVb], 147, 21; CIGCA)

És ben probable que les variants exposades en aquest apartat vinguen d'usos personals en què el SUBJ o bé tingués un sentit genèric —'temps'—, com podria ser el cas de (14), o bé es correspongués amb la situació verbal immediatament anterior a la CTT, amb la qual cosa tindria un caràcter anafòric i estaria elidit. Aquesta darrera possibilitat podria explicar usos com els que s'il·lustren en la resta de casos.

Des d'un punt de vista cronològic, els primers exemples impersonals que hem documentat en el CIGCA estan constituïts pel verb *durar* i daten de finals del segle XIII. D'altra banda, les expressions amb *romandre* i *estar* són més tardanes, ja que no les documentem fins a la segona meitat del segle XIV. Finalment, les formes amb *tardar* i *trigar* no apareixen en els textos fins a la primera i la segona meitat del XV respectivament. Quant a l'evolució i la continuïtat d'aquestes solucions, cal dir que el DCVB (s. v. *encara*, 1a) i el DDLIC (s. v. *encara*, 2) recullen formes contemporànies semblants, en aquest cas constituïdes per l'adverbi *encara*: «Encara no havia badat dos travessos de dit el batent, va esclatar un grinyol tan fort» (DCVB).

3.3.1.3. Variants intransitives de subjecte animat

Aquesta categoria fa referència a unes variants de les CTT continuatives que només documentem en el segle XV, les quals es caracteritzen, a diferència dels tipus anteriors, per seleccionar un SUBJ de caràcter animat:

(21) **E no hagneren cavalcat pus de ·VI· jornades, que** foren en la terra de ·I· senyor turch qui s'epellava Serca, en ·I· castell qui ha nom Policàssio, hon hagneren dormir la nit. (Anònim, *Jacob Xalabín* [XVa], 83, 3; CIGCA)

(22) Emperò, com molt fos la Güelfa treballada, axí de la dolor com del dejuni, adormí's un poch. **No hach gayre dormit que** ella viu en sompni dues raboses qui davant molta gent volien matar una dona nua, e que la gent stava tota sobre si, que no li ajudaven. (Enyego d'Àvalos, *Curial e Güelfa* [XVb] 94, 2; CIGCA)

Les construccions continuatives d'aquests casos localitzen la situació verbal (“viu” i “ser”) de la predicació principal en el transcurs d'una activitat, (*cavalcar*, en [21]; *dormir*, en [22]). D'acord amb les ocurrencies del CIGCA, les activitats es corresponen amb verbs de moviment en la majoria dels casos. En aquest sentit, la forma que s'utilitza amb més freqüència per a constituir aquestes solucions és *cavalcar*. Altrament, l'exemple (22) és l'única excepció d'aquesta tendència, atès que l'activitat en què es localitza la situació és *dormir*.

Com en el cas de les variants que hem descrit en els apartats anteriors, aquestes formes tampoc no estan referenciades en cap obra lexicogràfica. El DCVB (s. v. *que*, 2a).

n'inclou un exemple extret del *Jacob Xalabín*, però només per il·lustrar els valors temporals de la conjunció *que*.

3.3.2. Les formes amb *ser*

En § 2.2.2. avançàvem que les CTT oracionals amb ESSE van tenir una certa continuïtat en català. Així, en els textos de la segona meitat del segle XIII Martines (en premsa) ja documenta casos com el de (23):

- (23) —Eu hé bé ·LXXX· ayns, e **són ayns passats que coneguí la via de veritat** [...].
(Anònim, *Vides de Sants Rosselloneses* [XIIIb], 517, 9; CIGCA)

De la mateixa manera que les formes llatines originàries, aquestes solucions també designaven la distància temporal entre el moment de la situació localitzada (subratllada en [25]) i el moment de referència (el moment de parla en aquest cas concret) per mitjà de l'ús existencial del verb *ser*. Per aquest motiu, la construcció de (23) requereix que entre el verb i el nucli del sintagma que expressa la quantitat de temps transcorregut («anys passats») hi haja concordança de nombre. Una altra particularitat compartida amb els constructes llatins és que la situació expressada per la predicació principal —la qual constitueix el terme *a quo* de l'interval de temps transcorregut— s'introdueix amb una oració subordinada, en aquest cas encapçalada per la conjunció *que*.

A banda dels trets heretats dels usos llatins, una característica que també definia les formes medievals amb *ser*, sobretot durant els segles XIII i XIV, és que tendien a modificar la unitat de mesura temporal amb el participi *passats*. No obstant això, l'ús d'aquest especificador, que reforçava la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT] de la construcció, començà a decaure en el segle XV, tal com s'observa en els exemples (24) i (25):

- (24) Verament, pares reverents, **ara són ·XII· anys**, axí ó hé hoït, **que una verge parí fill e offerí aquell a aquell sant hom lo Symeon en lo Temple**. (Sant Vicent, *Sermons*, 289, 9 [XVa]; CIGCA)

- (25) [...] e **són setz'anys que lo guardó esper**. (Ausiàs March, *Poesies* [XVb], poema 80, 8; CIGCA)

Des del punt de vista semàntic, aquestes solucions tenien dues variants: les duratives, representades en (27), i les de localització puntual, il·lustrades en (28). Així mateix, pel que fa a la sintaxi, les CTT amb *ser* presentaven dues realitzacions possibles: com a oració autònoma, (26), o com a CCT, (27).

- (26) Senyor, jo no trop cambi en aquesta ciutat e açò per tal com ·XV· dies són passats que no·s fa res en [la] ciutat ne en la terra [...]. (*La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó I* [XIVa], 405, 27; CIGCA)
- (27) Senyor, sia cert a vós que ls dampnatges que la dita ciutat, **pochs dies són passats, ha soferts e sostenguts**, són molt inextimables [...]. (*Epistolari de la València Medieval I-2* [XIVa], 80, 27; CIGCA)

A diferència dels valors temporals del verb *complir*, els usos de [TEMPS TRANSCORREGUT] del verb *ser* no apareixen recollits en cap diccionari ni gramàtica. La GIEC només fa referència a la construcció actual *temps era temps*, la qual defineix com a «expressió fossilitzada [...] amb la forma *era* del verb *ser*» (GIEC: 1198). Martines (2014, en premsa) apunta que aquesta fórmula rutinitzada és l'únic testimoni que es conserva en la llengua contemporània de les de les CTT antigues amb el verb *ser*. Siga com siga, el fet cert és que les formes medievals descrites en aquest apartat ja no les documentem en el segle XVI.

3.3.3. Les formes amb *haver*

En la introducció d'aquest capítol hem apuntat que durant l'edat mitjana la manera més generalitzada d'expressar els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] era per mitjà de construccions impersonals amb el verb *haver*. Els primers testimonis escrits d'aquestes formes, que són l'origen de la construcció actual *temps ha* i d'altres semblants, com ara *anys ha* o *dies ha* (Martines 2015a, en premsa; Garcia 2017; § 4.4.), daten de la primera meitat del segle XIII.

En els apartats següents, analitzem les característiques principals d'aquestes formes. Així, en § 3.3.4.1. descrivim els trets de tipus morfosintàctic i en § 3.3.4.2. els de tipus semàntic. A més, en § 3.3.4.3. exposem l'evolució de les construccions amb *haver* durant el període medieval pel que fa al grau d'especificitat del període de temps transcorregut.

3.3.3.1. Característiques morfosintàctiques

Els exemples que reproduïm a continuació representen la diversitat de formes en què es podien expressar les CTT amb *haver* durant l'edat mitjana.

- (28) Dona Teresa, [...] testimoni, jurà, e com fos interrogada dix [...] que **bé ha ·III· mesos que** Gonçalbo Ferrandes era en casa sua en la coya que seya al foc [...] (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina* 2 [XIIIb], 656, 32; CIGCA)
- (29) Apar, per ayçò, que ·I· avocat, **dos dies ha**, morí en esta ciutat per dolor de costat, e, abans ·I· poc que morís, apelà son servidor e dix-li que li apareylàs les vestadures per anar defora (Sant Gregori, *Diàlegs* [XIIIb], 153; CIGCA).
- (30) E aquels ·III· pans que eu me n'aporté tornaren ayxí durs con a péres, e duraren-me ·XLVII· ayns, els meus vestimens són podritz **lonc temps ha** (Anònim, *Vides de sants rosselloneses* [XIIIb], 394, 24; CIGCA).
- (31) Bernat de Clarмонт comparech en cort e demostrà a la justícia una carta en la qual era contengut que ·n J. Martínez de Deça mès a él en peynora ·I· rocín per ·L· sols, lo qual li promés de traure dinç ·XV· dies, los quals dies són passatz **temps ha** [...]. (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina* 1 [XIIIb], 145, 10; CIGCA)
- (32) Interrogat de temps e dix que ·XX· anys ha passats. (*Clams i crims a la València medieval* 2 [XIVa], 185, 15; CIGCA)
- (33) E que ara o **poch de temps à pasat que** ·ls hòmens dels dits lochs de Mosquerola, de Llinars e de la batlia de Cantavella e de Monroig per lur pròpria auctoritat àn feit en los dits tèrmens çerades o boalars inmoderats [...]. (*Manual de Consells de la ciutat de València* 1 [XIVa], 130, 21; CIGCA)
- (34) “Madona, aquest és un mut pobre, lo qual **alguns dies ha que** vench ací per demanar almoyna [...].” (Boccaccio, *Decameró* [XVa] 203, 20; CIGCA)
- (35) Lo procurador fiscal, qui **dies ha** merexia ésser a la forcha, dix: “He, cap de Déu! [...]”. (*Epistolari de la València Medieval* II-1 [XVa], 10, 55; CIGCA)
- (36) [...] lo qual com lo veers lo dit en Nicholau Boni, cridà aquell dient-li e recitant-li les paraules que **poch havia li avia dites lo dit Bernabeu Fuster** [...]. (*Llibre de Cort de Justícia de València* [XVa], 45, 13; CIGCA)
- (37) [...] e **havia molts anys que** vivia en Anglaterra. (Enyego d'Àvalos, *Curial e Güelfa* [XVb], 352, 24; CIGCA).
- (38) E stant elles en aquestes rahons, la emperadriu demanà de sa filla hon era, que **molt havia que no la havia vista**. (Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch* [XVb], 528, 26; CIGCA)

Des d'un punt de vista morfosintàctic, el primer aspecte remarcable d'aquestes solucions és que en el segle XIII ja documentem exemples corresponents a les dues grans variants formals de les CTT oracionals: les que constitueixen una oració autònoma ([28], [33], [34], [35] i [36]) i les circumstancials ([29], [30], [31], [32], [33] i [34]). D'altra banda, la posició del CT respecte del verb també presentava variació. I és que aquest podia aparèixer posposat al verb, com en (28) i (37), o avantposat, com en la resta de casos. La freqüència d'ús d'una forma o l'altra varia al llarg dels segles (Herce 2017). Amb tot, les dades del CIGCA demostren que les solucions que avantposen el CT al verb augmenten progressivament i de manera notable al llarg del període tardomedieval (§ 3.3.3.3.).

La unitat de mesura del temps transcorregut podia ser discontinua, com ara *any* ([32] i [37]), *dia* ([29], [34] i [35]) o *mes* ([28]), o contínua, com per exemple *temps* ([30], [31] i [33]).² En cas que fos discontinua, podia aparèixer modificada per un quantificador numeral cardinal ([28], [29] i [32]), per un quantitatiu ([37]) o per un indefinit ([34]).³ Per contra, si la unitat era contínua, la construcció admetia l'ús d'un quantitatiu ([33]) o d'un adjectiu ([30]). També documentem casos en què s'utilitzava un CT escaït (Brucart 2002) —és a dir, constituït per una unitat temporal contínua o discontinua no delimitada per cap tipus de modificador— ([31] i [35]), o conformat per un quantitatiu, com ara *poc* ([36]) o *molt* ([38]).

Un altre aspecte formal destacable és que en la majoria de casos es mantenia la concordança temporal (Solà i Pujols 2002) entre el temps verbal de la situació expressada per la predicació principal —i que la CTT localitza en el passat— i el de *haver*. En els exemples (36), (37) i (38) la CTT s'emmarca en una seqüència narrativa relatada en passat, per la qual cosa el punt de referència temporal se situa en moment anterior al de l'enunciació. El verb *haver* s'adapta en els tres casos a aquesta referencialitat o punt de perspectiva temporal de l'enunciat (Móia 2011a), atès que apareix conjugat en pretèrit imperfecte d'indicatiu. D'aquesta manera, la construcció concorda amb els temps verbals de les respectives situacions que localitza (les quals es corresponen amb els fragments subratllats). En (32), en canvi, aquesta norma no es compleix: *haver* apareix conjugat en present d'indicatiu, malgrat que la perspectiva temporal de l'enunciat —fixada per «dix»— requereixca l'ús del pretèrit. Ara bé, el passatge en què s'emmarca la CTT reproduïx la declaració d'un testimoni, la qual, tot i estar transcrita en discurs indirecte, podria conservar la referencialitat temporal amb què es degué expressar l'interrogat —el present en aquest cas—.

2 Fem servir els termes continu i discontinu d'acord amb la proposta de Pérez Toral (1992).

3 Seguim la classificació dels quantificadors proposada per Brucart i Rigau (2002). Així mateix, *específic* i *inespecífic* d'acord amb l'explicació que en fan els autors en aquest mateix treball.

De la mateixa manera que les CTT del francès, l'occità i l'espanyol medievals ([39], [40] i [41] respectivament), en les formes catalanes d'aquest període tampoc no s'utilitzava el pronom *hi*. En § 4.4.4.2. veurem que aquesta tendència es mantindrà al llarg de l'època moderna i contemporània, si bé és cert que en aquests estadis posteriors sí que documentem alguns usos molt minoritaris del pronom locatiu.

- (39) J'ay oy dire (...) Qu'est revenuz en son hostel Celui a qui de mon chatel Prestay, **il a deux ans**, grant somme. (apud DMF, *Mir. march. juif* [1377], 212)
- (40) Et sanh Valeri li dis: «**Ja ha lonc temps que es passat**, filhs, que t'ay comandat la cura de parlar, et ahora, per la fe per la qual nos estam, a tu comande que·l respondas». (*Legenda aurea*)
- (41) Senyor, yo so estado enuiado et so venido aqui al rey don Sancho, que **ha ·IIII· dias que** non lo he podido veyer. (Anònim, *Gestas del rey don Jayme de Aragon* [1396]; CNDHE)

En definitiva, els exemples que van de (28) a (38) (ambdós inclosos) mostren com en el període medieval les construccions temporals amb *haver* es trobaven en un estadi diferent del que hem avançat en § 1.3.2., i que descriurem en § 4.4. De fet, hi ha diversos indicadors que apunten a un cert grau de composicionalitat, la qual cosa significa que, en l'època clàssica, aquestes CTT encara no estaven completament rutinitzades ni saturades (Traugott i Trousdale 2013). Aquests indicadors són:

- la utilització de diferents tipus d'unitats temporals—no solament els substantius *temps*, *any* o *dia*—per a establir la distància temporal entre dos moments de referència;
- la possibilitat d'especificar la dimensió de la unitat de mesura temporal per mitjà de modificadors de diversa mena;
- l'existència d'usos en què el CT se situa en posició postverbal;
- el fet que la flexió del verb *haver* s'ajuste a la referencialitat temporal de l'enunciat, la qual cosa significa que el paradigma encara no estava restringit només a l'ús del present d'indicatiu

3.3.3.2. Característiques semàntiques

Els exemples que exposen a continuació ([42]–[46]) apleguen algunes de les característiques semàntiques més representatives de les CTT medievals amb *haver*.

- (42) Ço és assaber, que·l dit En Francesch de Rochabruna, **ara ha tres ans**, fo tramès al senyor papa de part del senyor rey d'Aragó per les rahons dejús scrites, (*Documents de la Cancelleria d'Alfons III* [XIVa], 80, 11; CIGCA)

- (43) —Yo cerch un cavaller qui, **pochs dies ha**, vencé vuyt cavallers e tolgué la mala costuma d'albines, per què us suplich que, si res ne sabets, que m'o vullats dir, car yo li comtaré unes noves que li plauran molt. (Enyego d'Àvalos, *Curial e Güelfa* [XVb], 172; CIGCA).
- (44) Lexats-nos lo rey, que **molt ha que** nós no l'havem vist [...]. (Jaume I, Llibre dels feyts [XIVa], 124, 8; CIGCA).
- (45) Dimarts, a ·XXVIII· d'octubre ·MCCCCXXXVIII·, los Deputats e Oïdors de Comptes del General de Cathalunya, de consell de lurs advocats, deliberaren que, per raó de les morts qui **dies ha** continuen en la present ciutat de Barchinona, l'ofici de lur deputació sia mudat a Vilafranca de Penedès (*Dietari o llibre de jornades* [XVa], 54; CIGCA).
- (46) **Gran temps ha que** yo ame una donzella de gran stima, e ella per semblant a mi. (Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch* [XVb], 1167, 9; CIGCA)

Les construccions de (42), (43) i (44) es caracteritzen per localitzar en el passat situacions que han estat culminades abans del moment d'enunciació. En canvi, les formes de (45) i (46) són construccions de durada ancorada (Móia 2011b): localitzen situacions que s'inicien en el passat i es perllonguen fins al moment de referència temporal. Així, doncs, des d'un punt de vista semàntic, les formes de (42), (43) i (44) són el correlat medieval de les expressions amb *fer* definides en § 1.3.1.); mentre que les estructures de (45) i (46) es corresponen amb les construccions actuals descrites en § 1.3.2.

La distància temporal entre els dos moments de referència podia presentar diversos graus de precisió o especificitat. Les CTT que expressen una major precisió són les que seleccionen una unitat de mesura temporal comptable o discontinua introduïda per un cardinal, com és el cas de (42).⁴ Al seu torn, les formes menys específiques estableixen la quantitat de temps transcorregut per mitjà d'unitats discontinues o incomptables sense cap tipus de modificador. Aquestes solucions són les menys freqüents en l'època clàssica. De fet, només hem documentat una ocurrència en tot el CIGCA, la qual es correspon amb un dels exemples exposats en l'apartat anterior (§ 3.3.3.1., [31]). Entre aquests extrems, hi ha les possibilitats que enumerem a continuació, les quals estan ordenades de més precises a menys:

- a) unitat temporal comptable o discontinua en plural delimitada per un quantitatiu ([43])
- b) unitat temporal comptable o discontinua en plural sense cap tipus de delimitació ([45])

4 A més, en (42), la referència explícita al terme *ad quem* per mitjà de l'ús de l'adverbi *ara* reforça la precisió de la mesura temporal.

- c) unitat temporal incomptable o discontinua modificada per un quantitatiu o un adjectiu de mesura ([46]) o quantitatiu sense modificador ([44])

La quantitat de temps transcorregut, a banda de ser més o menys precisa, podia ser extensa, com en (44) i (46), o breu, com en (43). Aquesta característica contrasta amb els usos actuals de les formes amb *haver*. Així, el significat de «Gran temps ha» en (46) coincideix amb l'ús majoritari que es fa de *temps ha* contemporàniament —sense cap modificador, ni adjectiu ni quantitatiu—. Això ens mena a suposar que entre un estadi i l'altre hi ha hagut un procés d'especialització semàntica, en el qual s'ha generat una nova construcció, *temps ha* —i també altres formes semblants, com ara *anys ha*—, amb un valor intensiu. I és que, tal com hem avançat en §. 1.3.2.), documentem casos contemporanis en què *temps ha* denota la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT] de manera intensiva sense la necessitat que la unitat temporal aparega especificada per cap modificador.

Un dels factors que intervé en el procés d'intensificació de les CTT amb *haver* és el grau d'especificitat de la unitat de mesura temporal. Com veurem en § 4.2.2., els contextos en què aquestes construccions comencen a assumir un significat emfàtic es caracteritzen, precisament, per expressar la quantitat de temps transcorregut de manera imprecisa —i, més concretament, sense cap tipus de delimitació—. En aquest sentit, resulta interessant de quantificar les ocurrencies de casos específics i inespecífics durant el període medieval per concretar si pogués haver-hi alguna tendència que prefigure els canvis que s'esdevindran en els segles posteriors. Per això, en l'apartat següent descrivim, des d'una perspectiva quantitativa, els usos de les solucions amb *haver* en relació amb l'especificitat de la distància temporal.

3.3.3.3. Usos específics i inespecífics de les CTT amb *haver* durant els segles XIII-XV: l'inici del procés de canvi

El primer aspecte que cal tenir en compte a l'hora de considerar el grau d'especificitat d'una CTT és el tipus d'unitat amb què es mesura la distància temporal. Així, les unitats discontinues o comptables són, en principi, més específiques que les discontinues o incomptables, atès que fan referència a segments temporals delimitats de manera convencional i, a més, es poden quantificar per un numeral. Les unitats contínues, en canvi, al·ludeixen a períodes de temps molt més inespecífics. No debades, els referents d'aquestes formes no estan delimitats convencionalment i no es poden quantificar per mitjà de numerals —de fet, com hem vist en § 3.3.3.1., només es poden modificar per mitjà d'indefinites o adjectius qualificatius de mesura—.

La Taula 3.1 mostra les ocurrencies de les diferents unitats de mesura temporal utilitzades en les CTT amb *haver* durant l'edat mitjana.⁵

Taula 3.1 Ocurrencies d'unitats temporals utilitzades en les CTT amb *haver* medievals⁶

		Període						
		XIIIa	XIIIb	XIVa	XIVb	XVa	XVb	
Unitat	any	2	28	23	43	47	50	
	dia	1	10	10	4	26	49	
	Discontínua	mes	–	4	3	6	18	14
	Total	3 (100%)	42 (83,35%)	36 (90%)	53 (56,99%)	91 (61,49%)	113 (70,19%)	
Contínua	temps	–	8	2	25	48	40	
	poc	–	1	–	1	4	7	
	molt	–	–	2	14	5	1	
	Total	0 (0%)	9 (17,65%)	4 (10%)	40 (43,01%)	57 (38,51%)	48 (29,81%)	

D'acord amb les ocurrencies del CIGCA, les unitats que s'utilitzen de manera més freqüent per a expressar la distància temporal durant el període medieval són les discontinúes. No obstant això, observem que l'ús de les unitats contínues augmenta de manera notable —d'un 10% a un 43,01%— en la segona meitat del segle XIV. En el segle XV el nombre d'ocurrencies d'aquestes últimes formes disminueix de manera progressiva, però es manté en unes xifres considerablement superiors en comparació amb les de les tres primeres etapes.

El fet que la distància temporal s'establisca per mitjà d'una unitat discontinua no significa necessàriament que aquest interval estiga delimitat de manera precisa. En § 3.3.3.2. hem explicat que la manera més específica de delimitar el període de temps transcorregut és mitjançant un substantiu discontinu introduït per un cardinal. Però cap la possibilitat —també ho hem apuntat— que aquesta mena de formes no estiguen modificades per un numeral; aquestes solucions són més aviat inespecífiques.

5 Per a l'obtenció de les dades estadístiques només hem tingut en compte una mostra representativa de CTT. Així, doncs, les dades que exposem es corresponen amb l'ús de les unitats de mesura temporal, contínues i discontinúes, més freqüents en aquestes construccions al llarg dels diferents períodes estudiats (el català de l'edat mitjana, el català de l'edat moderna i el català de l'edat contemporània), les quals són: *any*, *dia*, *mes*, *temps*, *poc* i *molt*.

6 Considerem que els indefinits *poc* i *molt* s'utilitzen com a unitats contínues quan són els únics elements que constitueixen el CT ([34], [36] i [44]). I és que, al capdavant, en aquests casos s'elideix el substantiu *temps*.

Així, en la Taula 3.2 acarem les ocurrencies de les CTT específiques —les que expressen la distància amb una unitat contínua quantificada per un numeral— amb les inespecífiques —les que estableixen l'interval amb una unitat discontinua modificada per un quantitatiu o sense cap tipus de delimitació i les que ho fan per mitjà d'una unitat contínua—.

Taula 3.2 Freqüència d'usos específics i inespecífics de les CTT amb *haver* durant l'edat mitjana

	Distància				
	Específica		Inespecífica		
	Freqüència absoluta	Freqüència relativa	Freqüència absoluta	Freqüència relativa	
Període	XIIIa	3 (100%)	0,0001 (100%)	0 (0%)	0 (0%)
	XIIIb	41 (80,39%)	0,000043 (81,13%)	10 (19,61%)	0,00001 (18,87%)
	XIVa	35 (87%)	0,000037 (87,47%)	5 (13%)	0,0000053 (12,53%)
	XIVb	52 (55,91%)	0,000039 (56,52%)	41 (44,09%)	0,00003 (43,48%)
	XVa	72 (48,65%)	0,00004 (44,44%)	76 (51,35%)	0,00005 (55,56%)
	XVb	77 (47,83%)	0,000041 (50,61%)	84 (52,17%)	0,00004 (49,39%)

En primer lloc, de les dades referides a l'especificitat de la distància temporal, podem observar que durant el segle XIII i la primera meitat del XIV els usos inespecífics de les CTT amb *haver* eren bastant minoritaris. En la segona meitat del XIV, però, aquestes formes experimentaren un augment considerable de la freqüència, ja que, segons les dades del CIGCA, el nombre d'ocurrencies passa d'un 13% a un 44,09%. Aquesta tendència creixent es manté al llarg de tot el segle XV, moment en què les solucions inespecífiques superen en nombre a les específiques. La freqüència relativa d'aquests mateixos usos al llarg del període medieval ens confirma aquesta tendència ascendent de les CTT inespecífiques a partir de la segona meitat del segle XIV.⁷

⁷ Per bé que en la segona meitat del segle XV es produeix una lleu davallada en l'ús de les CTT amb *haver* inespecífiques, la progressió creixent es manté al llarg del període modern, tal com veurem en § 4.4. capítol català modern.

Paral·lelament a aquesta evolució, documentem casos com els de (47) i (48), en què, si bé la distància temporal s'expressa amb un substantiu discontinu quantificat per un numeral, la construcció està modalitzada:

- (47) Interrogada de temps dix que bé creu que ha ·XVII· ans ho pus [...]. (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina* 2 [XIIIb], 668, 21; CIGCA)
- (48) Interrogat quant de temps la tench per druda, e dix que no·n és bé menbrant, mas que la tench segons son enteniment bé per ·VII· meses, e creu ell, testimoni, que aja bé ·I· any o plus que se·n emparà de tenir aquella lo dit R. [...] (*Clams i crims a la València medieval* 2 [XIVa] 194, 8; CIGCA)

En els exemples (47) i (48) els intervals són més aviat inespecífics, atès que el locutor —que en els dos casos és el testimoni d'un judici— no és capaç de precisar la quantitat exacta del temps transcorregut. El subratllat es corresponen amb alguns marcadors modals epistèmics que atenuen la precisió del CT (Móia 2011a). Una d'aquestes marques, comuna als dos exemples, és que la CTT constitueix el CD en forma de subordinada del verb *creure*. Altres indicis de marcació modal epistèmica són (a) l'ús de les fórmules disjuntives «o més» ([47]) i «o plus» ([48]), (b) la referència a la percepció subjectiva del locutor per mitjà del sintagma preposicional «segons son enteniment» en (48) i (c) el fet que el verb *haver* aparega conjugat en present de subjuntiu en aquest mateix exemple, com correspon en l'època a una subordinada amb el verb *creure*.

En definitiva, les ocurrencies del CIGCA demostren que els usos indefinits o inespecífics de les solucions amb *haver* augmenten a mesura que avança el període medieval. Aquesta tendència evidencia que ja en l'edat mitjana les CTT comencen a utilitzar-se cada vegada més en contextos condicionats per la subjectivització (Traugott 2010). Generalment, l'especificitat d'un interval té a veure amb el coneixement més o menys objectiu que té (o que vol fer veure que té o no) el parlant de la quantitat de temps transcorregut entre dos moments referencials. En aquest sentit, la referència a una quantitat inexacta o imprecisa no es fonamenta en un coneixement objectiu, sinó més aviat en una suposició o en la percepció subjectiva que es té de la realitat.

Paral·lelament a aquest creixement progressiu dels usos subjectius, constatem una altra regularitat, relacionada en aquest cas amb la posició del CT. I és que, tal com s'exposa en la Taula 3.3, la freqüència de la posició preverbal augmenta mesura que avança el període clàssic, fins al punt que en la primera meitat del segle XV els usos preverbals del complement són més freqüents que els postverbals, els quals eren els més usuals fins aleshores.

Taula 3.3 Freqüència de la posició del CT en les CTT amb *haver* durant l'edat mitjana

	Posició del CT				
	Postverbal		Preverbal		
	Freqüència absoluta	Freqüència relativa	Freqüència absoluta	Freqüència relativa	
Període	XIIIa	3 (100%)	0.0001 (100%)	47 (61,04%)	0 (0%)
	XIIIb	45 (88,24%)	0.000048 (86,64%)	56 (62,93%)	0.0000064 (13,36%)
	XIVa	27 (67,5%)	0.000028 (68,29%)	111 (64,92%)	0,000013 (31,71%)
	XIVb	53 (57,61%)	0,00004 (57,97%)	65 (63,11%)	0,000029 (40,03%)
	XVa	67 (48,55%)	0,000045 (45,46%)	86 (76,79%)	0,000048 (54,54%)
	XVb	63 (39,13%)	0,000033 (39,29%)	62 (82,67%)	0,000051 (60,71%)

Aquesta tendència no coincideix amb les dades aportades per Pérez Toral (1992: 35, 55) en relació amb els usos preverbals i postverbals del CT en les construccions de l'espanyol medieval. En aquest sentit, l'autora afirma:

Existen casos, en número inferior, en los que el Implemento se antepone al verbo [...]. Las razones de este cambio del orden lógico de la oración [...] no son otras que ese interés creciente de la época (todos los ejemplos registrados proceden de *La Celestina*) por el mundo greco-latino que, en Sintaxis, se traduce en preferencia por la colocación del verbo al final y, consiguientemente, la anteposición de los complementos (1992: 55).

Tanmateix, en el CNDHE hem documentat usos preverbals del CT al llarg de tot el període medieval ([49], [50] i [51]), per la qual cosa aquestes formes no eren exclusives de *La Celestina*, tal com proposa Pérez Toral.

- (49) Pero las sus abtezas & los sus ricos vestidos, / **poco ha** que es muerta, aún non son mollidos [...] (Anònim, *Libro de Apolonio* [XIIIa]; CNDHE)
- (50) E díxole Zózimas: “¿Quántos años ha,⁸ señora mía, que moras en este yermo?” E ella rrespondió e dixo: “**Quarenta e siete años ha**, segunt pienso, que salí de la çibdat santa de Jherusalem.” (Anònim, *Traducción de la Vida de Santa María Egipcíaca* [XIVb]; CNDHE)

8 No tenim en compte aquests casos, perquè la posició del CT està condicionada per la modalitat oracional.

- (51) — Señores, **tiempo ha** que oí dezir que en España avía de ser un onbre del linaje de los godos fecho señor de toda España [...]. (Pedro de Corral, *Crónica del rey don Rodrigo, postrimero rey de los godos* [XVa]; CNDHE)

Herce (2017) també documenta casos en què el CT apareix avantposat a les solucions amb *haber* en l'espanyol del XIV. De fet, aquest autor observa una tendència en espanyol que és molt semblant a la que hem descrit en català. Segons les dades que exposa, durant els segles XIV i XV el verb *haber* «tended to preserve a position postposed to its complement» (Herce 2017: 294), sobretot en les variants adverbials.

D'altra banda, considerem que, almenys en català, l'avantposició del CT té una motivació semàntica, i no pas estilística —amb la qual cosa no estaria relacionada amb la voluntat d'imitar els models grecollatins, tal com proposa Toral per a l'espanyol—. I és que hi ha una certa relació entre el grau d'especificitat del complement que requereix *haber* i la posició que aquest ocupa en la CTT. Des d'una perspectiva diacrònica, ambdós factors presenten una evolució paral·lela. Així, a mesura que augmenten els usos indefinits, augmenten també els contextos en què el CT precedeix el verb. A més, la Taula 3.4 demostra que els complements que s'avantposen amb més freqüència són els que estan conformats per unitats contínues o incomptables. El cas de *temps* és paradigmàtic en aquest sentit. El substantiu *dia* mereix una atenció especial, atès que, tot i ser un substantiu discontinu, en el segle XV s'utilitza de manera majoritària en posició preverbal. No obstant això, si atenem als usos avantposats d'aquesta unitat en aquest període, observem que de les 17 ocurrences de la primera meitat del segle, 15 tenen un valor inespecífic; així mateix, dels 41 casos documentats en la segona meitat només 7 són de caràcter específic (Taula 3.5).

Taula 3.4 Posició del CT en les CTT amb *haber* durant l'edat mitjana segons la unitat que el constitueix

		Període						
		XIIIa	XIIIb	XIVa	XIVb	XVa	XVb	
CT	any	2	28	19	31	36	37	
	dia	1	10	6	3	9	8	
	Posposat	mes	–	4	2	6	11	9
		temps	–	2	–	8	18	9
		poc	–	1	–	–	0	–
		molt	–	–	–	5	3	–
Avantposat	any	–	–	4	12	11	13	
	dia	–	–	4	1	17	41	
	mes	–	–	1	–	7	5	
	temps	–	6	2	17	30	31	
	poc	–	–	–	1	4	7	
	molt	–	–	2	9	2	1	

Taula 3.5 Posició dels CT discontinus en les CTT amb *haver* durant l'edat mitjana segons l'especificitat

CT		Període						
		XIIIa	XIIIb	XIVa	XIVb	XVa	XVb	
Posposat	any	2	27	19	31	35	36	
	específic	dia	1	10	6	3	9	6
		mes	–	4	2	6	11	9
		any	–	1	–	–	–	1
	inespecífic	dia	–	–	–	–	–	2
		mes	–	–	–	–	–	0
any		–	–	4	11	9	12	
Avantposat	específic	dia	–	–	3	1	2	3
		mes	–	–	1	–	7	5
		any	–	–	–	1	4	1
	inespecífic	dia	–	–	1	–	15	34
		mes	–	–	–	–	–	0

Comptat i debatut, les dades exposades en aquest apartat indiquen que:

- Durant el període medieval augmenta lleugerament la freqüència d'ús de les CTT amb *haver* de caràcter inespecífic.
- Les solucions amb *haver* s'utilitzen cada vegada més en contextos considerablement supeditats a la percepció subjectiva del parlant.
- L'augment progressiu de casos en què el CT precedeix el verb en la construcció podria estar vinculat amb aquesta tendència creixent dels usos subjectius o inespecífics.⁹

Tal com veurem en § 4.4.2.1. aquestes regularitats es mantindran al llarg del període modern. I en el període contemporani, com a resultat d'aquest procés, s'originaran noves construccions: *temps ha*, *anys ha* i *dies ha* (§ 4.4.3.). Precisament, aquestes formes es caracteritzen, en el nivell formal, per avantposar el CT al verb i, quant a la dimensió semàntico-pragmàtica, per usar-se amb valors marcadament subjectius.

3.3.4. Els precedents de les construccions de temps transcorregut amb *complir*

Tal com hem avançat en § 2.3.2.1., en llatí el verb *COMPLĒO* havia codificat el sentit de '[algú o alguna cosa] completar un període temporal'. Així mateix, *complir* presentava usos temporals ja en la segona meitat del segle XIII. Però fins a la primera meitat del segle XVI el

⁹ Aquesta és una hipòtesi que caldria corroborar amb l'aplicació de metodologia estadística interpretativa.

verb no havia desplegat els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] (§ 4.2.). Els valors temporals d'aquest verb en el període medieval es realitzaven en diferents tipus de construcció, tal com demostren els exemples següents:

- (52) *Vuy és complit lo nombre dels ·XL· dies que eren ordenats*, per la santa aordnació, a la utilitat nostra e del nostre enseyament: car per la presència corporal fo a nós manifestada la Resurectió. (Anònim, *Vides de sants rosselloneses* [XIIIb], 476, 2; CIGCA)
- (53) *Del comensament del món [...] que Adam fo format entrò al diluvi de Noè foro complitz ·II_mília_[C]XL_II· anys. De lo diluvi entrò ab Abraham foro complitz ·DCCCXL_II· anys. E d'Abraham entrò a Moysèn foro complitz ·DV· anys. E de Moysèn entrò [...] [Sala]mó e la primera hedificació del Temple foro complitz ·MCCCCLXX_VIII· anys. De Salamó entrò a la restitució del Temple foro ·V· [...] complitz.* (*Cronicó de Perpinyà* [XIIIb], 10, 16; CIGCA)
- (54) Si alcun volrrà altre affillar que ó pusque fer, si aquell qui affillarà **haurà complida edat de ·XX· anys a ensús**. (*Furs de València*, VI [XIVa], 4, 1; CIGCA)

Els usos com els de (52) i (53) amb forma passiva perifràstica (GIEC: 894), localitzaven en l'eix cronològic la realització d'interval (Figura 3.2). Els períodes temporals es podien localitzar de dues maneres diferents. D'una banda, es podia indicar explícitament el moment de compleció de l'interval. Aquest és el cas de (52), ja que el «nombre de ·XL· dies que eren ordenats» es duu a terme en el moment de parla, tal com assenyalava l'adverbi *avui*. D'altra banda, hi havia usos com el de (53), en què s'establien les fites —els termes *a quo* i *ad quem*— del període en qüestió. Al capdavant, el sentit temporal d'aquests constructes es fonamenten en el valor de [COMPLECIÓ].

[N₁ VPASS] (N₁[període de temps]) [Un període de temps]₁ completar-se en un moment determinat

Figura 3.2 Esquema sintacticosemàntic dels usos temporals de [COMPLECIÓ] del verb *complir*

L'exemple (54), en canvi, il·lustra els primers usos temporals de *complir* de caràcter estatiu, els quals expressaven l'edat d'una persona. En aquest cas, *complir* constitueix una construcció transitiva que selecciona un SUBJ humà i un CD de caràcter temporal —l'edat— (Figura 3.3).

[N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[edat]) [Algú]₁ atènyer [una edat determinada]₂

Figura 3.3 Esquema sintacticosemàntic dels usos temporals personals de *complir*

Tant els usos de (54) com els de (55) estan connectats amb la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT]. De fet, aquestes formes podrien haver contribuït a generar les CTT pronominals amb *complir*, els primers testimonis de les quals daten de començaments del segle XVI (§ 4.3.) Així, en l'exemple (52) el fet de completar-se en el moment de parla —focalitzat, com hem vist, de manera explícita per «vuy»— el període de quaranta dies implica necessàriament que aquests quaranta dies ja han transcorregut. El context de (53) afavoreix encara més aquesta inferència pel fet d'expressar els termes *a quo* («Del comensament del món», «De lo diluvi», «d'Abraham», «de Moysèn» i «de Salamó») i els termes *ad quem* («al diluvi de Noè», «entrò ab Abraham», «entrò a Moysèn», «entrò [...] [Sala]mó e la primera hedificació del Temple» i «entrò a la restitució del Temple») del període de temps que fineix. Com ja hem explicat en § 2.3.2.1., els contextos en què la [COMPLECIÓ] d'un període de temps s'emmarca entre fites tendeixen a interpretar-se de manera innovadora i, en conseqüència, fomenten l'expansió de la xarxa dels valors temporals de la construcció cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT].

D'altra banda, les construccions com la de (54) entronquen amb el [TEMPS TRANSCORREGUT] en la mesura en què, de manera més o menys implícita, també al·ludeixen a l'existència d'un període temporal comprès entre fites. En aquest cas, el període temporal es correspon amb l'edat que algú ateny i les fites amb el naixement —el terme *a quo*— i el moment en què es compleixen els anys —el terme *ad quem*—. D'acord amb això, el significat d'aquestes formes implica que entre el naixement i l'aniversari transcorre una quantitat determinada d'anys —la qual es correspon amb l'edat—.

Finalment, cal dir que el DCVB recull tots aquests valors temporals de *complir*: tant els que expressen la realització d'un període temporal, 'Finir una durada determinada' (DCVB, s. v. *complir*, IV-2), com els estatius, 'Atènyer en tal temps (una edat determinada)' (DCVB, s. v. *complir*, IV-1).

3.3.5. Els precedents de les construccions de temps transcorregut amb *fer*

En aquest apartat aïllem i descrivim els usos medievals del verb *fer* que considerem que podrien ser l'origen dels valors de [TEMPS TRANSCORREGUT], les primeres atestacions dels quals daten del segle XVI (§ 4.3.). Abans, però, aprofundim en les principals explicacions que ja s'han fet sobre aquesta qüestió en altres llengües romàniques, sobretot en espanyol. Així, en § 3.3.5.1. exposem la hipòtesi —defensada per diversos autors— segons la qual les CTT amb *hacer* provenen de la noció de [CÀLCUL]. Com veurem, aquesta proposta no resol totes les incògnites vinculades a la gènesi d'aquestes formes. Per això mateix, en § 1.3.5.2. plantejem una hipòtesi alternativa que vincula l'origen de les construccions temporals als usos en què *fer* (i també *hacer*) expressava les nocions de [COMPLECIÓ] o [EQUIVALÈNCIA].

3.3.5.1. La hipòtesi del [CÀLCUL]

En §1.4.1.1. i § 2.3.2 hem avançat que, fins ara, la hipòtesi més estesa sobre la gènesi d'aquestes construccions és que provenen de contextos en què el verb *fer* (i els verbs corresponents per a les altres llengües romàniques) expressava les nocions de [SUMA] o [CÀLCUL]. En el cas de l'espanyol, defensen aquesta tesi autors com ara Pérez Toral (1992) i Herrero (2007), entre altres. Per la seua banda, Howe i Ranson (2010) també fan servir aquest mateix argument per descriure l'evolució d'aquestes formes en espanyol i en francès.

Pérez Toral (1992) matisa algunes de les observacions de Porto Dapena (1983) en relació amb la distribució d'usos temporals entre *haber* i *hacer* durant els segles d'or. D'acord amb les consideracions de Porto Dapena (1983), sembla que els valors de temps transcorregut de *hacer* emergiren en un tipus de context molt específic, ja que en els primers testimonis es documenta sempre la presència d'un terme *ad quem*, és a dir, d'un modificador temporal que explicita el moment de referència (Hoy *hace quince dias*). L'autor cita alguns exemples de Santa Teresa (de finals del XVI) i de Cervantes (de començaments del XVII). Pérez Toral, per la seua banda, considera que els termes *ad quem* no són la causa de l'ús de *hacer*, ans al contrari afirma que la utilització d'aquests modificadors té a veure amb la voluntat de calcular de manera exacta el transcurs d'un determinat període temporal: «[...] a nuestro juicio, el empleo de *hacer* no se justifica por la presencia de un término *ad quem*, sino que tanto dicho término como el uso verbal responden a una necesidad de expresar el cómputo exacto de la referencia temporal» (Pérez Toral 1992: 43). Més endavant l'autora reitera aquesta idea: «La presencia de *hacer*, en su origen, estaría motivada fundamentalmente por el deseo de referirse a un cómputo exacto, resultado de un sumatorio. Por lo tanto, *hace* incorporaría el significado de 'suma', 'se cumple'». En aquest sentit, el plantejament de Pérez Toral coincideix amb la proposta de Díez Itza, sobretot quan aquest afirma que «*hacer* tendria un origen semànticament motivado en la búsqueda de una referencia temporal más precisa» (Díez Itza 1992: 377).

D'altra banda, Pérez Toral justifica l'ús impersonal de *hacer* en les CTT per mitjà d'una suposada analogia entre aquestes formes i les expressions amb *haber*. I és que, certament, *hacer* s'usa com a verb personal en els contextos que considera originaris. Per reforçar aquesta argumentació, l'autora cita un exemple cervantí en què *hacer* apareix usat com a verb personal en una CTT. Heus ací la justificació de l'autora:

Es posible que el nuevo núcleo verbal [*hacer*] fuera empleado al principio como personal, teniendo en cuenta que lo era en sus usos de procedencia; en tal supuesto, no sería el término «ad quem» el Sujeto, como pretenden ciertos autores, sino que la referencia temporal cumpliría tal función si atendemos a la ocurrencia también cervantina [...]. (1992: 141)

En (55) reproduïm aquest exemple:

- (55) Hoy **hacen**, señor, según mi cuenta, **quince años, un mes y cuatro días** que llegó a esta posada una señora en hábito de peregrina. (Miguel de Cervantes, *La ilustre fregona* [XVIIa], III, 8; apud Pérez Toral 1992: 70, 141)

En relació amb aquest mateix exemple, Pérez Toral també afirma:

[...] si admitimos el origen de *hacer* como un deseo de referirse explícitamente a un sumatorio temporal preciso, lógicamente los sumandos, es decir, los sustantivos cronológicos, serán los sujetos [...] (1992: 70).

Finalment, sosté que *hacer* «debió perder pronto el uso personal por la asimilación a las construcciones con *haber* quedando algunos restos vulgares y dialectales» (1992: 141).

Herrero (2007) defensa la mateixa hipòtesi que Pérez Toral sobre l'origen semàntic de les CTT amb *hacer*. L'autor afirma que l'ús de *hacer* en aquests contextos s'explica per «el deseo de referirse semánticamente a un cómputo, con el valor de 'suma', 'se cumple' que es uno de los que posee *hacer*»; i afeg: «Y efectivamente, *cumplir(se)* aparece con este valor en contextos análogos a estos primeros en que comienza a encontrarse el verbo *hacer*» (2007: 613). Com veiem, aquest autor, de la mateixa manera que Pérez Toral, remarca la semblança entre les CTT amb *hacer* amb alguns usos temporals del verb *cumplir(se)* i, alhora, vincula el significat temporal d'ambdós verbs a la noció de [CÀLCUL]. De fet, en l'exemple que dóna de l'ús de *cumplir(se)* com a verb temporal hi ha explícita la idea de [CÀLCUL], ja que els interlocutors fan el recompte del temps que fa que no descansen:

- (56) TIMBREO. —¡Cansado vienes, por Dios! / No sé qué te me dezías, / menester es que los dos / descansemos unos días. / SIRCELO. —Razón es, / que ha dos semanas o tres / que andemos siempre entre sierras. / TIMBREO. —Y aún **cumplido habrá ya un mes**, / si en la cuenta no te yerras (Jaime de Huete, *Comedia Tesorina* [XVIa], vv. 2033-2041; apud Herrero 2007: p. 613).

A més, pel que fa a la presència dels termes *ad quem* en les construccions amb *hacer*, Herrero fa una observació important. I és que, segons l'autor, la freqüència és l'únic element que permet considerar els enunciats amb terme *ad quem* com a contextos originaris de l'ús de *hacer* en les CTT. No debades, «los primeros ejemplos con y sin término *ad quem* son casi contemporáneos» (Herrero 2007: 613).

Al nostre parer, però, la hipòtesi defensada per Pérez Toral (1992) o Herrero (2007) no explica l'origen de la construcció de manera satisfactòria. En primer lloc, per bé que *fer* (i el verb corresponent en altres llengües romàniques, com per exemple *hacer* en espanyol) aparega documentat amb el valor de [SUMAR] ja en el segle XIII, encara no s'ha fet cap estudi

que expose de manera detallada quins són els contextos que, a partir de la noció de [CÀLCUL], podrien haver facilitat el canvi —aquesta mancança ja l'hem apuntada en § 1.4.1.1.—. En segon lloc, aquestes teories tampoc no han aconseguit respondre amb exhaustivitat a qüestions com ara:

- a. Quin paper temàtic fa el sintagma que expressa la distància temporal?
- b. Quina funció sintàctica desenvolupa aquest mateix sintagma?
- c. Per què el verb apareix conjugat en tercera persona del singular?

Com ja hem vist, Pérez Toral (1992) afirma que les primeres CTT amb *hacer* devien ser construccions personals —d'acord amb un suposat origen sumatiu— i que, per tant, el sintagma de mesura temporal funcionaria com a SUBJ. Però es tracta d'una explicació poc sòlida, fonamentalment per dos motius.

El primer és que, tal com reconeix la mateixa autora, els exemples de CTT amb el verb *hacer* en forma personal són molt poc freqüents. De fet, Pérez Toral només documenta el cas de l'exemple de Cervantes. Es tracta, doncs, d'un exemple relativament tardà, sobretot si tenim en compte que els primers testimonis de les CTT amb *hacer* que hem pogut atestar daten de les darreries del segle XV (§ 3.3.5.2.). Així mateix, quant a l'italià, Franco (2012) també defensa que en les primeres CTT amb *fare* el verb concordava amb el CT. No obstant això, no documenta cap cas que ho corrobore, ans al contrari fonamenta bona part de l'evolució d'aquestes construccions en un exemple formulat ex professo. En (54) reproduïm la forma hipotèticament originària de les CCT amb *fare* segons Franco:

(57) **Fanno due anni che** Gianni è partito. (apud Franco 2012)

Malgrat aquesta hipòtesi, tots els exemples de CTT amb *fare* extrets de textos de l'italià antic —i, per tant, fonamentats en contextos d'ús real de la llengua— que Franco exposa en el seu estudi són impersonals.

La segona raó que, al nostre parer, contradia els arguments de Pérez Toral té a veure amb la funció sintàctica i semàntica que desenvoluparia el SN en la CTT en cas que aquesta derivés de contextos vinculats a la noció de [CÀLCUL]. Si reprenem l'exemple de Cervantes al qual al·ludeix l'autora ([55]), els substantius temporals de la construcció («quince años», «un mes» i «cuatro días») no serien els sumands de l'operació, sinó el RESULTAT (Cuenca 2005), per la qual cosa el SN faria la funció de CD i no pas la de SUBJ.¹⁰

D'acord amb el que acabem de descriure, és ben probable que els casos en què el verb i el CT concorden en nombre siguin el resultat d'una neoanàlisi (Traugott i Trousdale 2013).

¹⁰ En la veu activa, els RESULTATS sempre són acusatius. En canvi, en les oracions passives desenvolupen el paper de subjecte pacient.

Segons això, el SN que expressa la distància temporal s'hauria reinterpretat com a SUBJ de la construcció. Així, doncs, la concordança en alguns dialectes de l'espanyol actual no serien un arcaisme heretat de les construccions més primigènies, sinó més tost la conseqüència d'una reanàlisi sintàctica. Aquesta explicació ja l'ha suggerida Herrero (2007):

La atracción al plural de *hacer* cuando le sigue un complemento en plural, tampoco resulta demasiado sorprendente. [...] es un hecho conocido que en las construcciones impersonales (también con *haber*) muchas veces el objeto plural atrae a su número al verbo, al ser el único sintagma nominal constante (y no existir nunca sujeto), en construcciones como *habían muchos niños*, que, aunque consideradas normativamente incorrectas, son frecuentes, y aun casi generales, en determinadas áreas de España e Hispanoamérica. (Herrero 2007: 615)

En definitiva, la hipòtesi que proposa les nocions de [SUMA] o [CÀLCUL] com a contextos facilitadors del canvi cap a les CTT amb *fer* té un seguit de limitacions que cal superar. En el següent apartat desenvolupem una explicació alternativa, basada, com veurem, en l'anàlisi de determinats casos en què *fer* expressava les nocions de [COMPLECIÓ] i [EQUIVALÈNCIA]. Al nostre parer, són aquests contextos els que podrien haver promogut l'expansió de l'estructura semàntica de *fer* cap a la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT].

3.3.5.2. Una nova proposta: la hipòtesi de la [COMPLECIÓ] i la [EQUIVALÈNCIA]

Després d'analitzar les ocurrències del CIGCA, considerem que l'origen de la construcció *fer* + [TEMPS TRANSCORREGUT] cal cercar-lo en els usos medievals en què el verb expressava valors com el de [COMPLECIÓ] o [EQUIVALÈNCIA] amb un sentit temporal. Ens referim a enunciatats que, en darrer terme, es remunten al llatí tardà, ja que en realitat són l'equivalent romànic dels casos exposats en § 2.3.2.2.

Des de la primera meitat del segle XIII documentem construccions com les de (58), (59), (60) i (61) en què el verb *fer* s'usa com a verb lleuger en predicats atributius referits a la mesura d'una determinada dimensió (GIEC: 829).

(58) Los juíis de la cort e els usatges deuen ésser preses de grat e seguits, car no són meses sinó per asprea de la lig, car tots poden pledeyar, mas composició sego[n]s les ligs no la poden tuyt complir, car les ligs jutgen ome[i] éser compost en ·CCC· morabatins, que **farien ·II_milia_CCC· sous de plata fina [...]**. (*Usatges de Barcelona* [XIIIa], 159: 11; CIGCA)

(59) Lo ·V· conseyl fo que Déus li havia dada Múrcia, e nós, ab nostre Seyor, la li havíem ajudada a pendre e a goanyar; e que les cartes que nós havíem feytes als pobladors de Múrcia e, puys, les que ell los havia feytes, que no les los tenia hom, ans les lus trencaven e les los tolien les heretats, e que daven las ·XX· tafalles o ·XXX· o, al

qui més en daven, daven-ne·l·, e que l· tafules no eren sinó ·II· **jovades de València, que no fan sinó ·XII· cafices de sembradura** [...]. (Jaume I, *Llibre dels feyts*, [XIVa], 183, 22; CIGCA)

(60) —Senyor, ¿què és açò que vós dehits: que vós sabets que **vostres enemichs fan ben ·CXX· galeas**, et que vós no fassats mas ·X·? Crònica [R. Muntaner], Fol. 63va, linia: 15 (XIVb)

(61) E [lo rey En Pere] tenia tants **vasalls**, que si·ls tingués **tots ensemps ne feren quasi mig regne**. (*Puigpardines* [XVb], 143,12; CIGCA)

La Figura 3.4 representa de manera esquemàtica les propietats sintacticosemàntiques d'aquestes formes.

$[N_1 \vee N_2] (N_1[\text{magnitud}]; N_2[\text{magnitud}]) N_1[\text{magnitud}] \text{equivaldre a } N_2[\text{magnitud}]$
--

Figura 3.4 Esquema sintacticosemàntic de la construcció atributiva de mesura amb *fer*

En els quatre casos la construcció marcada en negreta estableix, per mitjà del verb *fer*, una relació d'equivalència quantitativa entre dues entitats: una de més reduïda —«sous» en (58), «cafices» en (59), «enemichs» en (60) i «vasalls» en (61)— i una altra de major magnitud o de caràcter més genèric —«sous», «jovades», «galeas» i «regnes» respectivament—.

Cal tenir en compte, però, que en aquestes formes, a més de la idea de [EQUIVALÈNCIA], hi ha altres valors implicats, com ara el de [CONJUNT] i el de [CONSTITUCIÓ] o [COMPLECIÓ]. De fet, en aquests contextos la noció de [EQUIVALÈNCIA] s'activa per mitjà d'una inferència metonímica del tipus [+LA PART PEL TOT+] que parteix, precisament, de la combinació dels altres sentits esmentats. Aquest procés inferencial s'observa molt bé en els exemples (60) i (61). Així, en (60) el fet que un conjunt d'enemics constituïska o complete un nombre determinat de galeres permet interpretar que les dues unitats són equivalents. De la mateixa manera, en (61) el locutor explica que el nombre de vassalls que tenia el rei Pere era de tal magnitud que, en conjunt («si·ls tingués tots ensemps»), constituïrien mig regne; llavors, d'aquest raonament es pot deduir que la quantitat de vassalls que tenia el rei equivalia a mig regne. En el fons, en ambdós casos hi ha també implicada la noció de [OMPLIR]: el nombre d'enemics i de vassalls equivalen a cent vint galeres i a mig regne respectivament perquè hi caben (els omplen).¹¹

L'exemple (58) il·lustra els usos més antics de la construcció atributiva de mesura amb *fer*, els quals sempre expressaven [EQUIVALÈNCIA] entre unitats monetàries. A mesura que

11 En llatí el verb *COMPLĒO* podia significar 'omplir' (DLewis, s. v. *com-plĕo*, I). A més, en català medieval *complir* també hereta aquests usos, tant en sentit material com en sentit figurat (DCVB, s. v. *complir*, I-1 i I-2.)

avancen els segles, s'expandeixen els contextos en què s'utilitza aquest constructe, els quals, a diferència dels enunciats més primitius, es caracteritzen per fer referència a unitats més abstractes o de dimensions majors. Així, des de la segona meitat del segle XIV la trobem referida a unitats de mesura agrícola ([59]) i a unitats bèl·liques ([60]). I en el segle XV la documentem també en casos en què es mesuren possessions i, com en el cas de ([61]), agrupacions de persones.

En tots els casos exposats, el mecanisme que motiva l'ús d'aquesta forma és la intersubjectivació, sobretot en el sentit que proposa Traugott (2010). I és que el locutor pretén, per mitjà de la [EQUIVALÈNCIA], proporcionar al receptor una magnitud alternativa que siga més fàcilment assumible. De tota manera, també hi intervé la intersubjectivació d'acord amb el plantejament de Nuyts (2005, 2014), ja que necessàriament hi ha d'haver una sèrie de coneixements culturals compartits entre els parlants. Només així l'emissor podrà preveure amb quines unitats de mesura ha d'establir la relació d'equivalència perquè el receptor entenga millor el missatge.

L'expansió semàntica de la construcció atributiva de mesura arribà a abastar usos de caràcter temporal, per la qual cosa ja en la segona meitat del segle XIII documentem exemples com el de (62). Aquests són, precisament, els contextos que proposem com a precedents dels usos de [TEMPS TRANSCORREGUT].¹²

- (62) Tutor o curador, sí que sia testamentari, sí que sia datiu, de continent, so és dins ·XXX· dies après que la tutoria o cura auran reebuda, deu comensar de fer inventari e, dins ·LX· dies passatz après d'aquels primers ·XXX· dies, deu aver fet e acabat l'inventari. E axí són ·XC· dies, que fan ·III· meses. E dins aquestz tres meses pus que inventari comensa e·l fenex, no és tengut de respondre a nul hom que per raon d'aquela tutela o cura se clam d'él ne·l ne poden forsar ne destréyner. (*Costums de Tortosa* [XIIIb], 322, 6; CIGCA)

La interpretació innovadora vinculada al transcurs temporal de (62) també es pot explicar des de la perspectiva del valor de [COMPLECIÓ]. Per a aquest propòsit, cal recuperar l'esquema del contenidor que hem fet servir en l'anàlisi dels exemples llatins descrits en §

12 El DCVB també vincula els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] de *fer* (DCVB s. v. *fer*, III-5b) al node semàntic del verb que integra les nocions de [COMPLECIÓ] i [EQUIVALÈNCIA]:

III. Determinar en una manera d'esser.

5. Constituir essencialment, quant a la manera d'esser. «Lo que sobra, fa la festa». «Aquests mobles fan la casa» (la completen, li donen el seu caràcter, la fan esser així com cal). Si noltros féssim part de sa tripulació (=formàssim part de la t.), Ignor. 51.—a) Equivaldre a tal o tal quantitat. «Un porc que fa més de cent carnisseres» (que pesa més de 100 c.). I el jorn que feia deu, Nabal moria, Alcover Poem. Bíbl. 58. —b) Complir-se tal temps, haver passat tant de temps. No fa molt morí son pare, Guiraud Poes. 19. Una hora fa que ja en tench, Penya Poes. 191. (DCVB, s. v. *fer*, III)

2.3.2.1. (Johnson 1987; Garachana i Hilferty 2011). Així, els tres mesos que es corresponen amb el termini perquè els tutors facen l'inventari es conceben com un recipient. Això s'observa clarament en el fragment en què el locutor es refereix al termini establert com a «dins aquestz tres mesos». En conseqüència, els dies que componen els mesos s'interpreten com el contingut. Segons aquesta conceptualització de les referències temporals, a mesura que el temps avança, el recipient —el mes— es va omplint de dies de manera progressiva fins que es completa: «són ·XC· dies, que fan ·III· meses», és a dir, que els omplen. El fet que un mes, i en aquest cas també un termini, finalitze implica necessàriament que les unitats temporals que l'integren —els noranta dies— han transcorregut.

El cas de (63) també permet dues interpretacions.

(63) Emperò sant Agustí diu que ans rasucità lo matí, e acorda·s ab eyls la actoritat d'aquels qui digeren que, com Jesús fon mort, que·l seu cos jach sots tera ·XL· ores, cor **les ·III· ores dereres del dia del divenres, e ·XXXVI· dels ·II· dies**, axí com és la nit del disapta e del digmenga, **fan ·XL·**. (Anònim, *Les edats i l'epístola de Jesucrist* [XIVb], 278, 11; CIGCA).

En aquest cas el locutor —per boca de sant Agustí— mesura les diferents unitats temporals que separen el moment en què Jesucrist mor del moment en què ressuscita, les aplega i compon una quantitat total, és a dir, que presenta el resultat temporal equivalent al [CONJUNT] d'unitats mesurades. Novament, les diferents unitats relacionades per mitjà de la [EQUIVALÈNCIA] també es delimiten mitjançant dues fites, les quals es corresponen amb els fragments subratllats —el moment de la mort i el de resurrecció respectivament—. Aquesta implicatura afavoreix una segona interpretació de l'enunciat, de caràcter eventual, per part de l'interlocutor. Així, doncs, per mitjà d'una inferència associada al context, es pot interpretar que entre la mort i la resurrecció de Jesucrist hi ha una distància temporal de quaranta hores. O, dit d'una altra manera, que el període de temps transcorregut entre els dos moments de referència constitueix o completa —omple— una seqüència temporal de quaranta hores. Això contribuiria a explicar, en part, per què el verb *fer* apareix conjugat en singular en les CTT. I és que, si bé el SUBJ temporal de les construccions de mesura apareix en plural (com és el cas de [62] i [63]), la inferència que inicia el canvi dona a entendre que, en realitat, el SUBJ és singular. La interpretació innovadora porta el receptor a concebre que el que equival a una quantitat determinada de temps ja no és un conjunt d'unitats, sinó el període que transcorre des de la primera fins a l'última.¹³ En la Taula 3.6 formulem aquest canvi de manera esquemàtica:

¹³ En §? 4.3.1.1. aprofundim en l'explicació d'aquest fenomen.

Taula 3.6 Esquemes sintàctico-semàntics dels dos primers estadis preconstruccionalis de les CTT amb fer

Estadi	Formulació
1	$[N_1 V N_2] N_1[x \text{ unitats temporals entre fita A i fita B}] \text{ fan } N_2[x \text{ unitats temporals} / x \text{ unitat temporal}]$
2	$[N_1 V N_2] N_1[\text{temps transcorregut entre fita A i fita B}] \text{ fa } N_2[x \text{ unitats temporals} / x \text{ unitat temporal}]$

Els exemples (64) i (65) provenen de la *Primera part de la història de València*, una obra de començaments del segle XVI. Per bé que aquest període queda fora de l'època en què se centra el present capítol, hem volgut analitzar-los en aquest apartat perquè són molt semblants als casos anteriors.

(64) Passats los quinze anys, tornaven de cap primer a les altres tres pagues en altres quinze anys; y perquè esta imposició era solemne manament de senyoria, anomenaren-la indictió, que vol dir manament de superioritat. Aquest nom de indictió y compte restà en la cort romana —que en les bul·les apostòliques solia venir kalendariada—, y per a saber lo compte d'ella és de notar que fonch est compte principiat tres anys ans que naxqués lo redemptor; y per ço, qui vol saber la indictió que trobarà quin any és del Senyor, lleve'n tres anys y multiplique les indictions per quinze, y trobarà justs los anys del Senyor. Y per lo contrari, qui vol saber huy, en l'any ·MDXXX[V]III·, quina indictió tenim, ajuste-y los tres anys que passaren ans que naxqués lo Senyor, y tendrà ·MDXL·. Ara partixca·ls per quinze y trobarà que ·MDXXX· **fan cent-y-dos quinzenes justes**, y que sobren los onze que y ha de més en ·MDXXXI·. Tenim, dons, ·X· de la indictió que comença cent_y_tres, complides cent-y-dos indictions. (*Primera part de la història de València* [XVIa], 48, 7; CIGCA).

(65) Los grechs contaren per olimpíades, que eren unes festes que feyen de ·IIII· en ·IIII· anys, segons Hèrcules ordenà en Grècia per honra de Júpiter Olímpio. Y axí, olimpíada és espay de ·IIII· anys, segons se prova per lo Eusebi, que en la sua crònica va per olimpíades, y conta-les per de quatre en quatre anys. Esta institució de Hèrcules fon ·DCCLXXX· anys complits ans de la incarnació de lo Senyor, segons lo conte del monge Usuando, que diu que el Senyor naxqué en la olimpíada cent y noranta-sinch complida. Multiplicant, dons, ·CXC· per quatre **fan ·DCCLXXX· anys complits**. Si algú, dons, troba conte d'olimpíades y vol saber **quants anys fan**, multiplique les olimpíades per quatre y trobarà **los anys que fan justament**. (*Primera part de la història de València* [XVIa] 46, 31; CIGCA).

Observem, doncs, que en l'època en què atestem els primers exemples de CTT amb *fer*, encara proliferaven els usos facilitadors d'aquesta construccionalització (Traugott i Trousdale 2013). Com en els casos de (62) i (63), en (64) i (65) les formes amb *fer* encara no han codificat els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Però els contextos en què s'utilitzen afavoreixen algunes implicatures que permeten inferir aquest sentit, com ara l'ús del participis «passats» i «complits» en (64) i (65) respectivament.

Aquests exemples podrien vincular-se amb la hipòtesi defensada per Pérez Toral (1992) i altres autors, atès que en els dos casos les construccions de mesura s'emmarquen en un context on la noció de [CÀLCUL] té, certament, un pes important. De tota manera, el valor més rellevant de les situacions expressades en (64) i (65) és el de [EQUIVALÈNCIA], i no pas el de [CÀLCUL]. L'objectiu principal que es planteja el locutor en aquests enunciats és ensenyar el receptor a mesurar el temps per mitjà d'unitats molt específiques que, probablement, ja no eren usals en l'època, les indiccions¹⁴ i les olimpíades. Per això mateix, l'emissor les equipara a unitats de mesura temporal molt més convencionals. En els fragments reproduïts hi ha diverses marques que assenyalen aquest propòsit. En (64) serien els passatges següents: «Aquest nom de indicció y compte restà en la cort romana —que en les bul·les apostòliques solia venir calendariada—, y per a saber lo compte d'ella és de notar que fonch est compte principiat tres anys ans que naxqués lo redemptor [...]»; «[...] y per ço, qui vol saber la indicció que trobarà quin any és del Senyor [...]»; «Y per lo contrari, qui vol saber huy, en l'any ·MDXXX[V]III·, quina indicció tenim [...]». I en (65), aquest: «Si algú, dons, troba conte d'olimpíades y vol saber quants anys fan [...]». El [CÀLCUL] és, doncs, un mitjà al servei de la [EQUIVALÈNCIA]. De fet, la relació que existeix entre aquests valors és inclusiva, del tipus SUBEVENT i COMPLEX EVENT (Geeraerts 2010; Barcelona 2011, 2012; Martines 2015b), en la qual la [EQUIVALÈNCIA] seria el *complex event* i el [CÀLCUL] un dels *subevents*. Això demostra, en definitiva, que les propostes que vinculen les nocions de [CÀLCUL] o [SUMA] a l'origen de les CTT amb *fer* no van tan desencaminades. El problema és que enfoquen l'explicació del fenomen de manera molt parcial.

En els contextos temporals, el mecanisme pragmàtic que motiva l'ús de les construccions de mesura també és la intersubjectivació. Les relacions d'equivalència manifesten la preocupació del locutor per la recepció que puga fer l'interlocutor del missatge (Traugott 2010). En alguns casos el parlant pressuposa que la primera unitat (o conjunt d'unitats) que expressa en l'enunciat pot resultar difícil d'assumir. Per exemple, en (62) l'ús de la construcció amb *fer* s'explica perquè costa més concebre la magnitud de noranta dies que no pas la de tres mesos. En altres casos l'equivalència s'estableix perquè la mesura que s'expressa en una primera

14 Segons el DCVB, una *indicció* constituïa un 'Cicle de quinze anys, començats a comptar des de l'any 312, i que s'usa en els llibres eclesiàstics i en les butlles pontificies''.

instància no és gaire convencional. Evidentment, en tot aquest joc d'inferències també hi ha implicats els coneixements compartits dels parlants (Nuyts 2005, 2014).

En espanyol també hem documentat exemples molt semblants, sobretot entre el segle XV i començaments del XVI. Els casos (66) i (67) són una mostra representativa.

(66) Et ansi desde hora de nona en la qual morio fasta la noche avria tres horas o poco mas, en la noche siguiente ante del sabado avia doze horas o quasi, et ansi eran doze horas, & en el dia siguiente sabado con la noche suya siguiente ante del domingo avia veinte & quatro horas, las quales **ajuntadas con las quinze horas passadas fazen treinta & nueve horas**, et una hora del domingo de la resurreccion o quasi, la qual dizen que era passada o grande parte de ella quando Cristo ressuçito, son quarenta horas las quales Cristo estovo muerto [...]. (Alonso Fernández de Madrigal, *Libro de las paradojas* [1437]; CNDHE)

(67) Otrosi dizen que veinte & quatro biduanas de ayuno, con dos salterios la biduana & con trezientas palmadas el salterio, escusan dos annos de penitencia; e la biduana son dos dias de ayuno sin comer, segunt dizen los mas; **e esto faz quarenta & quatro dias de ayuno** [...]. (Martín Pérez, *Libro de las confesiones* [1500]; CNDHE)

En els dos exemples trobem algunes de les implicatures (vg. els subratllats) que ja hem descrit ens els contextos facilitadors del català medieval: l'ús del participi del verb *pasar* en (66), que indica el transcurs temporal d'algunes de les magnituds que es mesuren, i la relació sinonímica entre les construccions amb valor de [EQUIVALÈNCIA] constituïdes pels verbs *hacer* i *ser*. A més, en (66) també s'utilitza el verb *haber* amb un sentit existencial que apunta clarament a la idea de [TEMPS TRANSCORREGUT], atès que expressa distàncies temporals delimitades per fites. D'altra banda, el SUBJ de construcció de mesura de (67) és singular: el pronom *esto*, utilitzat amb valor anafòric.

Pel que fa a l'espanyol, també cal dir que el primer testimoni que hem pogut documentar d'una CTT amb *hacer* data de les darreries del segle XV ([68]).

(68) Nudius tercius. aduerbio de tiempo. quasi nunc dies tercius. o tres dias antes de agora o agora ha tres dias que llamanos antier. casi vn dia ante de ayer. o **oy haze tres dias** o oy son tres dias. (Rodrigo Fernández de Santaella, *Vocabulario eclesiástico* [1499]; CNDHE)¹⁵

La construcció apareix recollida en un vocabulari, la qual cosa suggereix que ja devia ser una fórmula habitual en la llengua oral de l'època. Observem, de més a més, que apareix

¹⁵ Precisament, aquest és un dels primers testimonis que documenta Herrero (2007: 612) en el CORDE.

proposada com a sinònim de les dues CTT oracionals de l'espanyol medieval: les formes amb *haber* i les formes amb *ser* (subratllades en l'exemple).

A banda dels contextos en què *fer* s'utilitza en construccions de mesura de caràcter temporal, convé no obviar altres usos que també podrien haver contribuït a expandir l'estructura semàntica del verb cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Com ja hem avançat en § 3.3.5.1., alguns dels estudis que defensen la hipòtesi de la suma o el càlcul també apunten a la relació de sinonímia semàntica que existeix entre alguns valors de *fer* i *complir* (Toral 1992; Herrero 2007). Amb tot, les referències que es fan en aquests treballs a la connexió entre els usos d'aquests verbs són mínimes i de vegades ni tan sols es fonamenten en l'anàlisi d'exemples. Per això mateix, en l'últim apartat d'aquest capítol oferim una descripció general d'alguns vincles que hi havia entre ambdós verbs en català medieval. Considerem que aquesta panoràmica comparativa pot resultar interessant si tenim en compte (a) que en l'edat mitjana *complir* ja s'utilitzava amb determinats valors temporals (§ 3.3.4.) —alguns dels quals coincideixen amb els que ja havia desplegat COMPLĒO en llatí (§ 2.3.2.1.)— i (b) que a començaments de l'edat moderna tant *fer* com *complir* codifiquen els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT].

3.3.5.2.1. La relació semàntica entre *fer* i *complir*

La relació entre les estructures semàntiques de *fer* i *complir* en l'edat mitjana s'observa, sobretot, en l'expressió per part d'ambdós verbs del valor de [COMPLECIÓ]. La connexió de les dues formes per mitjà d'aquests nodes és un tret que es remunta, com hem vist en § 2.3.2.1., a les formes llatines COMPLĒO i FACIO.

En l'entrada de *complir*, el DCVB recull l'accepció 'Deixar una cosa completa duent-la a la fi que pertoca' i especifica que es tracta d'un ús antic (DCVB, s. v. *complir*, II-1). Així mateix, quant al verb *fer*, el diccionari atesta un ús coincident: 'Acabar' (DCVB, s. v. *fer*, II-2d). Precisament, en la segona meitat del segle XIII aquestes nocions comencen a aparèixer expressades en forma de bimebracions sinonímiques, és a dir, com a fórmules binàries conformades per la juxtaposició dels dos verbs:

- (69) Axí que, **feita la dita venda e complides les dites coses**, que·l dit sacristà dó e donar e pagar sie tengut al dit en P[ere] Cesplanes per preu del dit ort e de la propietat d'aquel quatre-centz sous de reals de València, franchs de loysme. (*Pergamins, processos i cartes reials* [XIIIb] 63, 66; CIGCA)
- (70) Per què volem e us manam que vós encontinent parlets ab ells de part nostra e que·ls digats e·lls manets, de part nostra, que **facen e completesquen ço que Nós lur havem tramès a dir per vós**, axí que sia fet compliment dels dits diners a totes les companyes damunt dites [...]. (*Documents de la Cancelleria d'Alfons III* [XIVa], 89, 23; CIGCA)

Tant en (69) com en (70) *fer* i *complir* s'usen com a verbs sinònims, amb el sentit de 'algú realitzar, dur a terme, una acció determinada'. Aquestes bimembracions sinonímiques són una fórmula bastant freqüent en els textos juridicoadministratius medievals. D'altra banda, el fet que en (69) *fer* i *complir* apareguen conjugats en participi reforça la idea de [COMPLECIÓ]. No debades, es tracta d'una construcció semblant als ablatius absoluts llatins amb valor temporal (si no és que està directament heretada o d'aquests constructes), ja que (a) es constitueix amb l'ús del participi i (b) aprofita per establir una relació d'anterioritat/posterioritat entre les diferents situacions de l'enunciat. Així, la construcció ablativa es pot parafrasejar per una oració adverbial com ara 'després de fer la dita venda i complir les dites coses'. En aquest punt resulta interessant de remarcar que, precisament, al llarg dels segles XIII, XIV i XV, l'ús del verb *fer* en aquest tipus d'expressions és ben habitual. Els exemples (71), (72), (73) i (74) són una mostra d'aquesta tendència.¹⁶

- (71) E *assò fet*, lo veger de continent ab ·III· o ·IIII· dels prohòmens o més, si més ne vol menar, deu anar là, sobre so de què contenen, e deveu veer la cosa e tot so per què contenen, e lo dret de cascuna part. (*Costums de Tortosa* [XIIIb] 425, 3; CIGCA)
- (72) E *feita la dita mort*, en continent fogiren los dits denunciats e absentaren -se de la ciutat tro que lo dit Pericó Riera fo atrobat e pres en ·I-na· casa on s'era amagat, per la justícia e per los saigs de la cort qui·l prengueren. (*Clams i crims a la València Medieval 1*, 130, 13 [XIIIb]; CIGCA)
- (73) E *aquestes coses fetes e acabades*, tornà-sse·n lo senyor rey en Pere ab gran honor en sa terra. (*Gestes dels Comtes de Barcelona* [XIVa], 128, 6; CIGCA)
- (74) E, *feta la obligació*, Bernabò romàs, e Ambrosino, al pus tost que pòch, se n'anà en Jènova, hon, après hac estat alguns jorns, cautelosament se informà del nom e de la encontrada e de les costums de la dona, e tot quant ne pòch entendre fou senblant a açò que n'avia dit Bernabò; per què li parech aver feta fola empresa. (Boccaccio, *Decameró* [XVa], 176, 4; CIGCA).

3.4. Recapitulació

Al llarg d'aquest capítol hem vist com, llevat de l'ús de la fórmula adverbial *de* [TEMPS] (a) *ençà*, les CTT més usals en català medieval eren de tipus oracional. La majoria d'aquestes solucions provenien del llatí. És el cas dels constructes amb *ser*, de les formes amb *haver* i

¹⁶ Cal destacar que en (70) la construcció ablativa està conformada per una oració coordinada amb *fer* i *acabar* com a verb sinònims.

dels usos temporals de *complir* i *fer* que antecedeixen el desplegament dels valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. També hem descrit l'ús de diverses construccions oracionals que, a banda d'expressar aquest concepte, feien una funció continuativa dins del discurs. Aquestes fórmules presentaven dues particularitats. La primera és que es diferenciaven de la resta de CTT pel fet que, en comptes de localitzar la situació verbal en un punt anterior respecte al moment de referència, ho feien en un punt referencial posterior. La segona és que s'utilitzaven fonamentalment en textos de caràcter narratiu.

Quant als constructes que ja havien codificat el valor de [TEMPS TRANSCORREGUT] en l'edat mitjana, les expressions amb *ser* —molt menys freqüents— només pervisqueren fins a ben avançat el segle XV. Al seu torn, les variants amb *haver* eren les CTT prototípiques de la llengua medieval i es van continuar utilitzant al llarg de l'època moderna, tal com veurem en el següent capítol (§ 4). A més, durant l'etapa clàssica les solucions amb *haver* presentaven un cert grau de composicionalitat que contrasta amb el d'altres estadis posteriors (§ 4.4.2.1.). Així i tot, a mesura que avança el període, advertim determinades regularitats que prefiguren alguns dels canvis que experimentaran les construccions durant l'edat moderna i contemporània. Són:

- a) L'augment dels usos en què la mesura del transcurs temporal és imprecís o inespecífic
- b) La presència de contextos en què la percepció de la distància temporal és marcadament subjectiva (Traugott 2012)
- c) L'increment progressiu dels CT en posició preverbal

Pel que fa a les solucions amb *complir*, documentem dues construccions temporals clarament diferenciades ja en el segle XIII: els usos passius que expressaven l'acabament d'un període en un punt determinat i les formes personals que s'utilitzaven per a expressar l'edat d'una entitat (animada o inanimada). D'acord amb els contextos exposats, considerem que són usos que, en realitat podrien haver afavorit l'expansió de l'estructura semàntica del verb cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT].

En relació amb el verb *fer*, hem documentat usos medievals del verb que podrien haver antecedit la construccionalització (Traugott i Trousdale 2013) de les formes de [TEMPS TRANSCORREGUT], datada aquesta, com veurem (§ 4.3.), en el primer quart del segle XVI. Aquestes solucions, que coincideixen amb els antecedents llatins exposats en § 2.3.2.2., són predicats atributius que expressen [EQUIVALÈNCIA] entre dues quantitats. Els primers exemples que atestem en el CIGCA daten de la primeria del segle XIII i fan referència a unitats monetàries. Des del segle XIII aquestes formes s'utilitzen també en altres casos en què es mesuren unitats més abstractes o d'una dimensió major. Així, les trobem també en determinats enunciats de

caràcter temporal que, per les característiques pragmàtiques que presenten, permeten inferir de manera innovadora i eventual la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Alguns dels elements que disparen les implicatures en aquests contextos són:

- La presència del participi del verb *passar* (i en alguns casos del verb *complir*)
- La referència més o menys explícita a dues fites que emmarquen les unitats temporals entre les quals s'estableix l'equivalència
- La relació sinonímica amb el verb *ser*

En espanyol també documentem casos idèntics, sobretot a les acaballes de l'edat mitjana. De fet, el primer testimoni que hem atestat d'una CTT amb *hacer* data de les darreries del segle XV. En definitiva, la descripció d'aquestes ocurrències des d'una perspectiva semanti-copragmàtica ens ha permès de plantejar una hipòtesi alternativa a les propostes que vinculen l'origen de les CTT romàniques amb els verbs provinents de FACIO a la idea de [CÀLCUL] (Pérez Toral 1992; Herrero 2007).

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

3.4. Recapitulation

Throughout this chapter we have seen how, except for the adverbial expression of [TIME] (*a ençà*), the most common ETC_s in Medieval Catalan were of sentence type. Most part of these solutions came from Latin. That is the case of the constructs with *ser*, of the forms with *haver* and the temporal uses of *complir* and *fer* that precede the development of values of [ELAPSED TIME]. We have also described the use of several sentence constructions that, in addition to refer to this concept, had a continuative function within the discourse. These expressions had two peculiarities. The first one is that they are different from the rest of ETC_s in that, instead of locating the verbal situation in a point before the reference moment, they located it in a referential point afterwards. The second one is that they were mainly used in narrative texts.

Regarding the constructs that had already encoded the value of [ELAPSED TIME] in the Middle Ages, expressions with *ser* —a lot less frequent— only survived until well into the 15th century. Contrary to this, variants with *haver* were the prototypical ETC_s of medieval Language and continued to be used throughout the modern age, as we shall see in the following chapter (§ 4). In addition to this, during the classical period solutions with *haver* had a certain degree of compositionality which contrasts with subsequent stages (§ 4.4.2.1.). All in all, as the period advances we notice certain regularities that preshape some of the changes that constructions shall undergo during the modern and contemporary age. They are:

- a) The increase of uses in which the measurement of the time elapsed is inaccurate or unspecific
- b) The presence of contexts in which the perception of temporal distance is markedly subjective (Traugott 2012)
- c) The progressive increase of ETC_s in a preverbal position

Regarding the solutions with *complir*, we find evidence of two temporal constructions clearly different already in the 13th century: the passive uses that expressed the conclusion of a period in a specific point and personal forms that were used to refer to the age of an entity (animate or inanimate). In accordance with the set out contexts, we consider that they are uses that, in reality could have favored the expansion of the semantic structure of the verb towards the values of [ELAPSED TIME].

In relation with the verb *fer*, we document medieval uses of the verb that could have preceded constructionalization (Traugott i Trousdale 2013) of the forms of [ELAPSED TIME], dating this latter one, as we shall see in (§ 4.3.), from the first quarter of the 16th century. These solutions, which coincide with the Latin precedents set out in § 2.3.2.2. Chapter Latin, are attributive predicates that express [EQUIVALENCE] between two amounts. The first exam-

ples that we find in the CIGCA date from the beginning of the 13th century and refer to monetary units. From the 13th century these forms are also used in other cases in which more abstract units or a bigger dimension is measured. And so we find them as well in certain statements of a temporal nature that, due to the pragmatical characteristics they have, they allow to infer in an innovative and eventual way the notion of [ELAPSED TIME]. Some of the implications that we have managed to isolate from these contexts are:

- The presence of the participle of the verb *passar* (and in some cases of the verb *complir*)
- The more or less explicit reference to two milestones that frame temporal units between which equivalence is established
- The synonymous relation with the verb *ser*

In Spanish we also document identical cases, above all at the end of the Middle Ages. In fact, the first testimony that we have found of a ETC with *hacer* dates from the end of the 15th century. Finally, the description of these occurrences from a semantic-pragmatical point of view has allowed us to put forward an alternative hypothesis to the proposals that link the origin of the Romance ETC_s with verbs coming from FACIO with the idea of [CALCULATION] (Pérez Toral 1992; Herrero 2007).

CAPÍTOL 4.

L'EXPRESSIÓ DEL [TEMPS TRANSCORREGUT] EN EL CATALÀ DE L'EDAT MODERNA I CONTEMPORÀNIA (SEGLES XVI-XX)

Índex de l'apartat

- 4.1. *Introducció*
- 4.2. *Les formes amb complir: la construccionalització de complir-se* [TEMPS TRANSCORREGUT] (*segle XVI*)
- 4.3. *Les formes amb fer: la construccionalització de fer* [TEMPS TRANSCORREGUT] (*segle XVI*)
  - 4.3.1. Canvis preconstruccional
    - 4.3.1.1. Estadis preconstruccional 1 i 2: de les nocions de [COMPLECIÓ] i [EQUIVALÈNCIA] a l'expressió del [TEMPSTRANSCORREGUT]
    - 4.3.1.2. Estadis preconstruccional 3: origen de l'oració introduïda per *que*
    - 4.3.1.3. Estadi preconstruccional 4: focalització del complement temporal i impersonalització
  - 4.3.2. El paper del *blending* construccional: la influència de les construccions amb *haver*
- 4.4. *Les formes amb haver*
  - 4.4.1. Canvis postconstruccional: l'ús del pronom locatiu
  - 4.4.2. Canvis preconstruccional de les solucions intensives
    - 4.4.2.1. L'evolució de l'especificitat i la posició del complement temporal
    - 4.4.2.2. Els contextos que faciliten el desplegament del valor intensiu (segles XVI-XVIII)
  - 4.4.3. Construccionalització i usos discursius de *temps ha*, *anys ha* i *dies ha* (segles XIX-XX)
- 4.5. *Recapitulació / 4.5. Recapitulation*

***

4.1. Introducció

Els canvis més importants que experimentà el sistema d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en català es van anar desenvolupant al llarg de l'edat moderna i, finalment, es van consolidar en l'època contemporània. En aquest període s'originaren noves formes que acabaren substituint les solucions medievals.

Així, a començaments del segle XVI irromperen —almenys en la producció escrita— les CTT amb *fer*. En aquesta etapa també atestem els primers usos reflexius de *complir* amb valor de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Per bé que les construccions amb *complir* s'usaren amb una certa freqüència durant els segles XVI, XVII i XVIII, les variants més prototípiques de l'edat moderna es van continuar constituint amb el verb *haver*. D'altra banda, les formes amb *fer* s'utilitzaren de manera molt minoritària fins al segle XIX. Llavors, la freqüència d'ús de les solucions modernes augmentà de manera sobtada, fins al punt que en aquest període desplaçaren els constructes primigenis amb *haver* de l'àmbit de l'expressió temporal (§ 4.3.). Aquesta tendència coincideix amb l'evolució que seguiren les CTT amb *hacer* i *haber* en espanyol (Pérez Toral 1992; Herce 2017).

Paral·lelament a l'expansió de *fer* com a verb d'expressió temporal, les construccions amb *haver* experimenten, al llarg del període modern i contemporani, un procés de gramaticalització cap a valors més subjectius. En el segle XIX, i com a conseqüència d'aquesta transformació, es generaren construccions noves: *temps ha* i altres variants semblants, com ara *anys ha*. Entre les característiques d'aquests constructes destaquen, d'una banda, el grau parcial de saturació i la forma rutinitzada que presenten i, de l'altra, el caràcter arcaïtzant i el sentit emfàtic o intensiu. Pel que fa a aquest darrer aspecte, cal dir que les formes que es conserven actualment de les CTT amb *haver* són el resultat d'una especialització semàntica de les solucions originàries, atès que localitzen situacions en un passat més aviat llunyà i de temps transcorregut fins al moment d'enunciació o un altre punt de referència temporal és considerablement extens. A més, *temps ha* i *anys ha* també han desplegat usos discursius molt concrets, tal com veurem en § 4.4.3.

Comptat i debatut, els objectius específics d'aquest capítol són:

- a) Exposar els primers testimonis de CTT amb els verbs *complir* (§ 4.2.) i *fer* (§ 4.3.).
- b) Descriure els canvis que possibilitaren la construccionització de *fer* [TEMPS TRANSCORREGUT] i aïllar els factors sintàctics, semàntics i pragmàtics que intervingueren en la gènesi d'aquestes formes.
- c) Explicar el procés de gramaticalització i discursivització de les variants amb *haver* durant l'època moderna i contemporània.

- d) Establir la periodització dels canvis construccionals que afecten les CTT amb *haver* i les CTT amb *fer*, així com de la substitució d'una solució per l'altra.

4.2. *Les formes amb complir: la construccionització de complir-se* [TEMPS TRANSCORREGUT] (*segle XVI*)

D'acord amb les dades del CIGMod, els primers testimonis de les CTT amb *complir* daten de la primera meitat del segle XVI:

- (1) CAPÍTOL ·VI·. Com per lo gloriós sant Ponç foren convertits los emperadors Philips a la fe christiana.

Hí perquè en lo quint any de l'imperi d'estos pare y fill nomenats Philips **se compliren los mil anys de la primera edificació de Roma**, y fon decretat per lo senat que fossen celebrades molt solemnes festes y fets molts sacrificis als déus, per ser complits mils anys [...]. (*Vida dels gloriosos sants Abdon y Senén*, e Ponç [XVIa], 106, 13; CIGMod).

- (2) Vengueren en la ciutat de Tolosa innumerables malalts ad aquest gloriós sant perquè de les tristes y cruels malaties que tenien complida curació atenguessen. Fon entre ls altres portat per dos venerables preveres hun home paralítich, que **set anys se complien que no·s podia tenir ni moure**. (*Vida de Sant Vicent Ferrer* [XVIa], 102, 10; CIGMod)

Des del punt de vista semàntic, documentem les dues variants construccionals ja en aquest període: les solucions puntuals i les duratives. Com ja hem vist en § 1.2, les primeres es combinen amb situacions culminatives, és a dir, assoliments o realitzacions —com ara *edificar*, (1)—. Les alternatives de caràcter duratiu, per contra, localitzen predicats no culminatius o atèlics, ço és activitats i estats —com en (2): *no poder-se sostenir ni moure*—.

Quant a la forma, el primer aspecte remarcable de les solucions amb *complir* és que es realitzen com a construccions pronominals. En realitat, des del punt de vista sintàctic, aquestes CTT presenten algunes similituds amb les passives reflexes (GIEC: 894). Més enllà de la pronominalització, els constructes com els de (1) i (2) també seleccionen un argument tema que fa la funció de SUBJ i, com a tal, concorda amb el verb: en aquest cas el SN que expressa la distància temporal («los mil anys», [1]; «set anys», [2]). Amb tot, no són construccions idèntiques a les oracions passives, atès que les fórmules temporals requereixen un segon complement de caràcter pseudocircumstancial (Cuenca 2005) que indica l'inici (l'origen) del període transcorregut. Aquest constituent presenta dues formes diferents, les quals depenen de la variant construccionals: es pot conformar per mitjà d'un SP constituït per *de* ([1])

o per mitjà d'una oració subordinada encapçalada per la conjunció *que* ([2]).¹ La forma preposicional introdueix substantius deverbals esdevenimentals, com ara *edificació* en (1), i només s'utilitza en les variants culminatives.

En la Figura 4.1 observem que les propietats d'aquestes formes reproduïxen l'esquema sintàctico-semàntic característic de les CTT. La variant de l'exemple (1) es correspon amb la fórmula *a.* i la del número (2) amb el model *b.*

a. [VPRONOM N₁ de N₂/que Vind₂] (N₁[període de temps]; N₂[situació]) Haver transcorregut [un determinat període de temps]₁ [des de la culminació d'una situació que es pren com a punt de partida]₂   b. [VPRONOM N₁ que Vind₂] (N₁[període de temps]; N₂[situació]) Haver transcorregut [un determinat període de temps]₁ [des de l'inici d'una situació que encara dura]₂

Figura 4.1 Esquema sintàctico-semàntic de les CTT amb *complir*

A banda dels casos il·lustrats en (1) i (2), a començaments del segle XVI també atestem construccions transitives amb *complir* que s'aproximen als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT], tal com s'esdevé en (3):

- (3) Lo compte del temps que [Na Serrana] ha stat y del que prenia de quitació y del que ha rebut és lo següent:

Primo. Ella entrà en ma casa en lo agost de ·XXIII·. Jo tinch recort que entrà vespra de nostra Senyora y ella porfia que entrà vespra de sent Llorenç. La differència és poca, però jo só certa que és veritat lo que jo dich. Preu de quitació: deu liures cathalanes. Parteix de ací, vuy dissapte a dos del present, de manera que s'à de comptar **tres anys que complí en agost** y lo més avant fins a per tot noembre. Lo que ha rebut en dinés és açò que, abans que jo partís de Barchelona, li doní: dos ducats en un dobló.

(*Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens* [XVIa], 194, 23; CIGMod)

A diferència de les formes de (1) i (2), en (3) el verb *complir* forma part d'una construcció transitiva. Així, el constructe requereix un argument extern amb funció de SUBJ i un argument intern amb funció d'objecte. En aquest cas, el SUBJ està elidit i, pel context, s'entén

1 Considerem que tant el sintagma preposicional «de la primera edificació de Roma» en (1) com l'oració subordinada «que no-s podia tenir ni moure» en (2) són arguments perquè estan regits per la construcció pronominal de temps transcorregut: *complir-se un període de temps* implica sempre 'complir-se tenint en compte l'inici en un moment determinat'. En qualsevol cas, les característiques sintàctico-semàntiques d'aquest tipus d'argument les descrivim d'una manera més detallada —i en relació amb les CTT amb *fer*— en § 4.3.1.

que aquest constituent fa referència a una distància temporal determinada. D'altra banda, l'objecte de la construcció es correspon amb el SN que determina l'extensió de l'interval, «tres anys» en aquest cas.

L'enunciat apareix en una carta que envia Hipòlita Roís de Liori al seu criat Bernat Cape-ller per fer-li el recompte del que s'ha de pagar a una serventa, Na Serrana, la qual deixa la feina perquè vol tornar a Barcelona. Evidentment, el salari de la serventa depèn del temps que havia treballat a casa dels Requesens: «Lo compte del temps que ha estat y del que prenia de quitació y del que ha rebut és lo següent [...]». Així, el locutor —Hipòlita— expressa, per mitjà de les oracions subratllades, els terminis d'aquest període.

Aquestes fites són els elements referencials que permeten reconstruir el SUBJ omès de la construcció transitiva amb *complir*, de manera que el que compleix tres anys en agost és la distància entre el moment en què Na Serrana entrà a casa d'Hipòlita i el moment de l'enunciació, explicat amb un terme *ad quem*, «vuy dissapte a dos del present»; o, dit d'una altra manera, el SUBJ de la construcció marcada en negreta és el temps que la serventa havia treballat per a Hipòlita. En realitat, el context també permet fer una altra interpretació: que el SUBJ elidit faça referència al terme *a quo* de l'interval —al moment mateix en què la serventa començà a treballar—. De fet, aquesta segona possibilitat no és sinó una inferència de la primera opció, per la qual es focalitza la situació localitzada per mitjà d'una metonímia del tipus [+LA PART PEL TOT+] o [+EL CONTINGUT PEL CONTINENT+] (Peirsman i Geeraerts 2006).

Les característiques sintàctico-semàntiques d'aquesta mena de constructes apareixen esquematitzades en la Figura 4.2.

$[N_1 \text{ V } N_2]$ ($[N_1[\text{distància temporal}]; N_2[\text{quantitat}]]$) $[Una \text{ distància temporal}]_1$ atènyer $[una \text{ quantitat determinada}]_2$

Figura 4.2 Esquema sintàctico-semàntic dels usos temporals transitius de *complir*

Ateses les particularitats pragmàtiques de l'enunciat (3), considerem que l'el·lipsi del SUBJ no és casual. Certament, el context permet recuperar fàcilment aquest referent i això ja podria justificar l'omissió (Hernanz 2002; Vallduví 2002). Però en el cas que ens ocupa l'absència del SUBJ també podria estar motivada per la intervenció de la màxima de relació o rellevància (*R[elation]-based implicature*, Horn 1984; Traugott 2012). L'aspecte més prominent de la situació representada en la carta d'Hipòlita és determinar l'extensió del temps en què la serventa havia treballat en casa dels Requesens. No debades, com hem explicat adés, d'aquest fet depèn el salari. A més, el context presenta una implicatura que reforça la rellevància de l'extensió temporal. La serventa sosté que ha treballat més dies dels que li han pagat, raó per la qual el locutor —que és, en definitiva, qui li ha fet la retribució— necessita

argüir el contrari per a justificar que el sou és just: «Jo tinch recort que entrà vespra de nostra Senyora y ella porfia que entrà vespra de sent Llorenç. La diferència és poca, però jo só certa que és veritat lo que jo dich».2 Precisament, l'el·lipsi atorga preeminència a l'argument que expressa la quantitat temporal, ja que, d'aquesta manera només s'expressa el rema, és a dir, «la peça de la proposició que és informativa perquè (segons l'emissor) fa una contribució a l'estat epistèmic del receptor» (Vallduví 2002: 1274).

Els contextos com els de (3) podrien haver desencadenat la gènesi de les CTT pronominals (com les de [1] i [2]). Al capdavall, les construccions transitives es pronominalitzen quan (a) hi ha la necessitat de «evitar la referència de l'argument extern com a subjecte oracional» (GIEC: 894) i també (b) quan es vol focalitzar l'argument tema quan està en posició remàtica (Rosselló 2002; Bartra 2002). D'altra banda, és bastant clar que els arguments que denoten la situació localitzada en les construccions temporals pronominals es corresponen amb el SUBJ de les formes transitives. I és que, si recuperem els constructes dels exemples (1) i (2), observem que «se compliren los mil anys de la primera edificació de Roma» i «dos anys y mig se complien que era tornat mut» es poden parafrasejar per *la primera edificació de Roma complí els mil anys i que s'havia tornat mut* (o *el fet de tornar-se mut*) *complia dos anys i mig* respectivament.

4.3. Les formes amb *fer*: la construccionalització de *fer* [TEMPS TRANSCORREGUT] (segle XVI)

Els primers testimonis de les CTT amb *fer* en català daten del segle XVI. De fet l'exemple més primerenc que hem pogut atestar en el CIGMod prové d'un fragment dels processos criminals de Lleida de l'any 1512, (4).

- (4) Interrogat [per] **quant fa que és en la present ciutat** y per què és fora de sa terra. Qui dix que poc abans de Nadal proppassat se'n vingué en aquesta ciutat. (*La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI [XVIa]*, 39, 32; CIGMod).

Els exemples (5) i (6), tots dos extrets del *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, també il·lustren els usos d'aquest primer període.

- (5) E més, se feren venir lo fuster de la Seu y de la Ciutat per dar-los càrrech de fer los cadaffals, grahons y altres coses eren necessàries per dit capella ardent ab los quals se havingueren per lo mateix preu que fonch fet per lo del serenissimo

2 Per a poder entendre plenament aquest cas cal saber en quines dates se celebren les festivitats que s'utilitzen com a punts de referència temporals. Així, «vespra de nostra Senyora» —la vespra de l'Assumpció— és el dia 15 d'agost, i la «vespra de sant Llorenç», el dia 9 d'aquest mateix mes. Quan Hipòlita diu que «la diferència és poca» és perquè, certament, entre una data i l'altra només hi ha 6 dies.

príncep **pochs dies fa**. (*Llibre de les solemnitats de Barcelona* [XVIa], 29, 28; CIGMod)

- (6) Dit dia, al dematí, havent los senyor concellers anomenat **dies fa** per prom del senyor conceller Talavera, entre altres, a mossèn Joachim Setantí [...] (*Llibre de les solemnitats de Barcelona* [XVIa], 110, 19; CIGMod)

Els primers casos documentats permeten observar que en aquest primer estadi les solucions amb *fer* ja presentaven les dues variants semàntiques, és a dir, que podien realitzar-se com a construccions culminatives —com és el cas de (5) i (6)— o no culminatives —com en (4)—. Des del punt de vista formal, també testimoniem que en la primera meitat del segle XVI existien tant els constructes oracionals autònoms ([4]) com els adverbials ([5] i [6]).

D'altra banda, constatem que la majoria d'ocurrències del segle XVI són de caràcter inespecífic —en (4) la unitat de mesura temporal («dies») està modificada per un quantitatiu i en (6) el CT està conformat per un SN escarít—. De fet, dels quatre exemples de CTT amb *fer* documentats en la primera meitat d'aquest segle, només en un s'estableix la distància temporal de manera precisa; així mateix, en la segona meitat, només quatre dels catorze casos atestats són específics. Cal dir, a més, que de tots els exemples específics documentats en aquest període només en un s'assenyala explícitament el terme *ad quem* ([7]).

- (7) [...] no seria errar afirmar a vostra magestat que per un centenar de familiars que hi hagués en Cathalunya, hara **quaranta o sinquant anys fa**, se'n trobarien ara mil homes [...] (*Corts generals de Montsó* [XVIb] 320, 20; CIGMod)

Aquest fet contrasta amb la tendència apuntada per alguns autors en relació amb les construccions amb *hacer*. En § 3.3.5.1. avançàvem que, segons Porto Dapena (1982), Pérez Toral (1992), Díez Itza (1992) i Herrero (2007), les formes corresponents en espanyol degueren originar-se en contextos condicionats per la necessitat de mesurar amb precisió la distància temporal. Per això, la majoria dels usos primerencs fa referència al moment en què es completa l'interval, normalment per mitjà d'un adverbi (vg. els fragments subratllats en [8] i [9]).

- (8) — Diérame mi amado / antes que se fuese / zarcillos dorados / ahora **hace tres meses**. (Pedro Liñán de Riaza, *Romance de Riselo* [XVIa]; CNDHE)
- (9) **Hoy** hace justos dos años / Que en este mismo lugar / Los fidalgos y homes buenos / Rey se juntaron á alzar. (Anònim, *Romances* [1600-1604]; CNDHE)

Precisament, els primers usos de les construccions amb *fazer* en portuguès —els quals són una mica més tardans que els de l'espanyol i el català— també es caracteritzen per asse-

nyalar el terme *ad quem* de manera explícita (vg. els mots subratllats en els exemples [10] i [11]).³

- (10) **Faz agora tres annos que** o P.e Provincial da India Alexandre Valignano, por ordem de V. Paternidade, escreveo ao Padre Vice-Provincial [...] (Frois, *Historia do Japam I* [1560-1580]; CdP)
- (11) Se não pergunto de ambas estas duas partes o que acima perguntava da primeira: donde lhe podia vir à divindade ser **hoje faz cem mil anos** e não há duzentos mil. (Lucena, *Historia da vida do Padre S. Francisco Xavier* [1600]; CdP).

Com ja hem dit, en el català del segle XVI només hem documentat un exemple que fa referència de manera explícita al terme *ad quem*. En el segle XVII, però, aquests casos són més freqüents. De fet, en aquesta època, per a demarcar l'origen de la distància temporal no sols s'utilitzen adverbis temporals, sinó també SN (vg. fragments subratllats en [12] i [13]).

- (12) Y me recorde que quant fou lo diluvi en lo principi del Ivern **ha fet dos anys** nos ajuntarem y yo, na Maria Joaneta, na Bacada, na Robina, na Verges, na Pentinada [...]. (*Procés per bruixeria contra Antòia Rosquellas* [XVIIa], 57, 1; CIGMod)
- (13) Més dich, senyor, que en descàrrech de ma contiènta, que es estiu prop passat ha fet onze anys aní en companyia de na t. [...]. (Condemnades per bruixes [XVIIa], 96, 25; CIGMod)

El fet que els primers usos de *fer* amb valor de [TEMPS TRANSCORREGUT] no presenten cap mena de regularitat suggereix que en català la construccionalització podria haver-se produït d'una manera més instantània (*instantaneous constructionalization*; Traugott i Trousdale 2013: 29) que la de les formes corresponents en espanyol i portuguès. Així, a banda dels canvis preconstruccionalització, és del tot probable que en la gènesi d'aquestes CTT intervinguessen altres factors aliens a l'evolució sintàctico-semàntica interna de les fórmules atributives amb valor de [EQUIVALÈNCIA]. De fet, en la construccionalització de les mateixes formes en altres llengües també degueren influir circumstàncies semblants.⁴

Quant a la freqüència d'ús d'aquestes formes, cal dir que entre els segles XVI, XVII i XVIII és molt baixa, sobretot en comparació amb el nombre d'ocurrències de les variants amb *haver* (Taula 4.1). Aquesta tendència canvia en la primera meitat del segle XIX i es

3 En espanyol documentem CTT amb *hacer* ja en la darrera dècada del segle XV (§ 3.3.5.2.; vg. també Herero 2007) i en català, com acabem de veure, les primeres solucions amb *fer* són de començaments del segle XVI. Per contra, l'existència de les CTT amb *fazer* en portuguès no l'hem poguda testimoniar fins a la segona meitat del segle XVI (segons les ocurrències obtingudes del CdP).

4 En § 4.3.1. i § 4.3.2. tractem aquesta qüestió amb més detall.

capgira per complet en la segona meitat del període, moment en què les construccions amb *fer* es consoliden com a forma majoritària.

Taula 4.1 Ocurrences de les CTT amb *haber* i amb *fer* en l'època moderna i contemporània

Període	CTT			
	<i>haber</i>		<i>fer</i>	
	Freqüència absoluta	Freqüència relativa	Freqüència absoluta	Freqüència relativa
XVIa	77 (95,07%)	0,0001 (95,24%)	4 (4,93%)	0,000005 (4,76%)
XVIb	89 (86,4%)	0,0001 (86,97%)	14 (13,03%)	0,000015 (13,6%)
XVIIa	171 (89,53%)	0,0001 (90,91%)	20 (10,47%)	0,00001 (9,09%)
XVIIb	103 (94,5%)	0,0001 (94,34%)	6 (5,5%)	0,000006 (5,66%)
XVIIIa	112 (92,56%)	0,00007 (92,11%)	9 (7,44%)	0,000006 (7,89%)
XVIIIb	75 (93,75%)	0,00008 (94,12%)	5 (6,25%)	0,000005 (5,88%)
XIXa	24 (45,28%)	0,037 (45,68%)	29 (54,72%)	0,044 (54,32%)
XIXb	110 (8,97%)	0,00001 (9,09%)	1.116 (91,03%)	0,0001 (90,91%)

La cronologia de la substitució d'una forma per l'altra coincideix amb la que proposa Pérez Toral (1992) per al cas de l'espanyol. Així, sobre l'ús d'aquestes construccions durant els segles XIX i XX, l'autora diu que en aquest període «Se desvela [...], casi con carácter repentino para la lengua literaria, la culminación de un proceso activo desde hace siglos en la lengua hablada: la sustitución de *haber* por *hacer* en la referencia impersonal del “tiempo cronológico”» (Pérez Toral 1992: 83).⁵ Per la seua banda, Herce (2017), que ha quantificat les ocurrences d'ambdues variants en el CICA, afirma el següent: «Whereas *haber* had been in these time constructions almost three times more frequent than *hacer* in the 18th century,

5 Com veiem, Pérez Toral sosté que les formes amb *hacer* eren habituals en la llengua oral durant tot el període modern, per bé que no es generalitzaren fins al segle XIX en els registres escrits. Aquesta possibilitat també l'hem apuntada nosaltres en § 3.3.5.2. Recordem que l'exemple més antic que hem pogut documentar d'una CTT amb aquest verb prové d'un vocabulari llatí-espanyol (vg. també Herrero 2007).

the situation was reversed by the end of the 19th century by which time *hacer* had become the dominant choice» (Herce 2017: 307).

I representa aquest canvi en la gràfica que reproduïm a continuació (Figura 4.1).

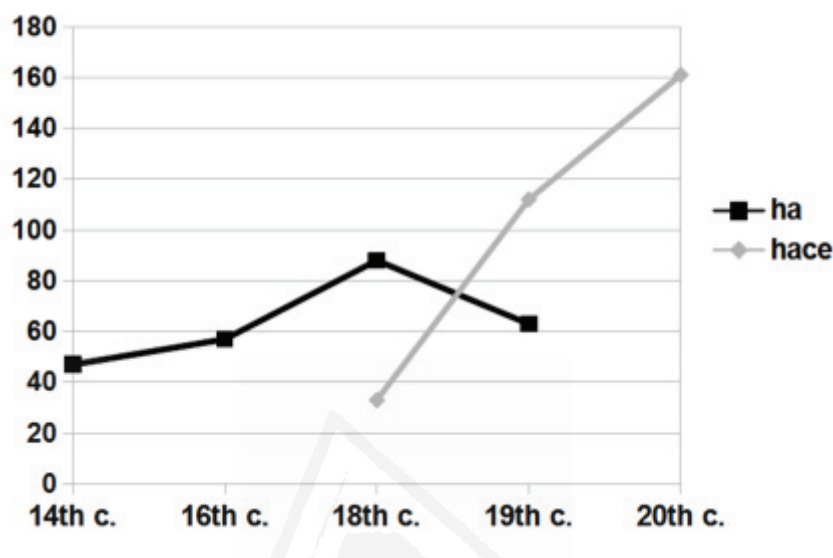

Figura 4.3 Substitució de les CTT amb *haber* per les CTT amb *hacer* en espanyol (extret de Herce 2017)

Sobre les causes d'un canvi de verb per l'altre, Herce (2007) considera que en aquesta evolució degué influir (a) la pèrdua progressiva dels usos lèxics de *haber* i (b) la poca entitat fonològica de *ha*:⁶

As for the reasons for this development, it can be argued that the loss of the lexical uses of *haber* (it was replaced by *tener* in many contexts) and the fact that it ceased to be used as a main verb elsewhere probably favored its replacement by *hacer* in intimate constructions since the last main verb uses of *haber* (e.g. *ha/había X años que...*) could have been felt as quite idiosyncratic. The minimal phonological substance of *ha* (i.e. /a/) or its homophony with another very frequent grammatical element like prepositional *a* could also have contributed to the final victory of *hacer* over *haber*. (Herce 2017: 307)

En italià els usos de les construccions amb *fare* són molt anteriors a la irrupció de les formes verbals corresponents en espanyol, català i portuguès, ja que s'hi documenten des del segle XIII (Vanelli 2002; Franco 2012; Benincà, Berizzi i Vanelli 2016), tal com demostren els

6 Cal dir que Herce (2017) restringeix la cerca a les formes de present i pretèrit imperfecte d'indicatiu —*ha*, *había*, *hace* i *hacía*—; segons proposa, el motiu que justifica aquesta delimitació és la poca freqüència de la resta de temps verbals, cosa que li impedeix d'obtenir dades rellevants en aquests casos.

exemples (14) i (15). En francès, per contra, les formes amb *faire* són molt més tardanes, tal com apunten Howe i Ranson (2010): situen les primeres ocurrences a començaments del segle XX. Tanmateix, la construccionaltzació d'aquestes solucions degué produir-se abans, atès que en un dels exemples del segle XIX que exposen com a context facilitador del canvi la construcció ja ha codificat el valor de [TEMPS TRANSCORREGUT] ([16]). Pel que fa a l'occità, sabem que en l'època medieval les CTT es constituïen amb *aver* (§ 3.3.3.1.) i que actualment, a més d'aquestes formes, s'utilitzen en construccions amb el verb *far/faire* ([17]), si més no en aranés (Rigau 2001). Amb tot, no hem pogut datar els primers testimonis d'aquests nous usos.⁷

(14) **Or fa un anno**, vitama, **che**'ntrata mi se'[n] mente. (Cielo d'Alcamo, *Contrasto*, [ca. 1231-50]; apud Franco 2012)

(15) **Oggi fa l'anno che** nel ciel salisti. (Dante Alighieri, *Vita Nuova* [ca. 1292-93]; apud Vanelli 2002)

(16) quel jour sommes-nous? —Samedi. —Non, le combien? —Le 14 septembre.
—Nous sommes partis de Paris... ça fait juste vingt et un jours... (Edmond de Goncourt, *Charles Demailly* [1860]; apud Howe i Ranson 2010)

(17) Arrestèt de fumar **fa ara un an e mièg**. (Sergi Viuale, *Fotuda planeta !* [2014]; BaTelÒc)

En la Taula 4.2 exposem els períodes en què irrompen les CTT amb els verbs provinents de FACÈRE en les diferents llengües romàniques.

Taula 4.2 Període en què es documenten els primers testimonis les CTT amb els verbs provinents de FACÈRE en les diferents llengües romàniques

CTT amb verbs provinents de FACÈRE	
Llengua	Període
italià	XIII
espanyol	XVb
català	XVIa
occità	?
portuguès	XVIb
francès	XIXb

⁷ Considerem que l'evolució de les CTT en occità és un aspecte rellevant per a poder explicar de amb exactitud el procés de canvi que experimentaren les formes catalanes. No obstant això, aquest és un tema que sobrepassa els objectius de la present tesi doctoral i que, per tant, reservem per a línies de recerca futures.

4.3.1. Canvis preconstruccional

Com ja hem avançat en § 3.3.5.2., els contextos en què les construccions atributives amb *fer* s'utilitzaven per a expressar fet d'equivaldre una unitat temporal a una altra o completar-la' degueren actuar de pont cap al desplegament dels valors de [TEMPS TRANSCORREGUT].⁸ La gènesi d'aquest significat innovador, motivada en darrera instància per factors pragmàtics, comportà tot un seguit de canvis semàntics i formals, de tipus sintàctic, els quals enumerarem i descriurem a continuació.

4.3.1.1. Estadis preconstruccional 1 i 2: de les nocions de [COMPLECIÓ] i [EQUIVALÈNCIA] a l'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT]

Recordem que les construccions que proposem com a originàries de les CTT amb el verb *fer* es caracteritzen per ser personals i expressar relacions atributives vinculades a les nocions de [COMPLECIÓ] o [EQUIVALÈNCIA] entre dues mesures de caràcter temporal. Així, el SUBJ d'aquestes formes al·ludeix o bé a diferents unitats de temps que, compreses entre fites, componen una quantitat més global o bé a un interval —també delimitat per termes més o menys explícits— que equival a quantitat determinada (estadi preconstruccional 1). El primer canvi preconstruccional que es degué produir ja l'hem exposat en la Taula 6 (§ 3.3.5.2.). La referència més o menys explícita als límits temporals dins dels quals s'integren aquestes unitats i l'al·lusió més o menys eventual al transcurs del temps —per mitjà de l'ús del participi de verbs com *passar* o, fins i tot, *complir*— permeten interpretar de manera alternativa els enunciats atributius. Aquests implicatures fomenten la preeminència de la quantitat global de temps comprès entre les fites per damunt de les unitats delimitades que la integren. Llavors, per mitjà d'un raonament metonímic associat al context (*invited inference*, Traugott i Dasher 2002; Traugott 2010) del tipus [+EL TOT PER LA PART+] o [+EL CONTINENT PEL CONTINGUT+] (Peirsman i Geeraerts 2006), el receptor, pot deixar d'interpretar (a) —el sentit codificat— i inferir (b) —el significat eventual, innovador— (estadi preconstruccional 2):

- a) 'diverses unitats temporals entre fites completar-ne una altra de més genèrica' / 'una unitat temporal entre fites equivaldre a una altra'
- b) 'una distància temporal entre fites atènyer una quantitat de temps determinada'

Entre aquest segon estadi i la impersonalització de la construcció, o la construccionalització de la forma de temps transcorregut pròpiament dita (estadi preconstruccional 4) degué haver-hi una concatenació de canvis intermedis en què, primerament, emergí l'oració encapçalada per *que* (estadi preconstruccional 3) i, després, aquest mateix segment es traslladà al final de l'oració (estadi preconstruccional 4).

⁸ També ho hem indicat en § 2.3.2.1. i 2.3.2.2. (en aquest cas en relació amb les formes anteriors del llatí tardà).

4.3.1.2. Estadi preconstruccional 3: l'origen de l'oració introduïda per *que*

Evidentment, afirmar que entre els estadis preconstruccional 2 i 4 es genera l'oració subordinada introduïda per *que* implica assumir que les variants oracionals autònomes precedeixen des d'un punt de vista cronològic les fórmules adverbials. I és que hi ha diversos estudis que apunten a aquest fet.

En el cas de l'italià, per exemple, Franco (2012) i Benincà, Berizzi i Vanelli (2016) han demostrat que l'ús de les formes adverbials és molt més tardà que el de les variants en què la CTT funciona com a oració principal. Concretament, les primeres solucions no es testimonien en els textos fins a la darreria del segle XIV —mentre que les segones ja s'usen en el segle XIII (Taula 4.2)—.

Aquesta distància cronològica de gairebé un segle entre unes formes i les altres no es dona en les CTT amb *haber* de l'espanyol —ni tampoc en les formes més modernes amb *hacer*— tal com apunten Pérez Toral (1992) i Herce (2017). Així, doncs, els primers testimonis de les dues variants sintàctiques amb *haber* són més o menys coetànies —com també ho són en el cas de *hacer*—. Amb tot, Herce (2017: 281) considera que les construccions autònomes deuen ser prèvies pels motius següents:

- a) Les construccions oracionals autònomes no tenen restringida la morfologia verbal, o almenys no la tenen tan restringida com les adverbials.
- b) En els primers estadis de la llengua les construccions oracionals autònomes molt més freqüents que les adverbials.
- c) La majoria de les llengües poden expressar els valors temporals de durada i localització temporal per mitjà de solucions oracionals autònomes però no totes tenen la possibilitat de fer-ho amb una oració simple (o amb un sintagma).

A banda dels arguments aportats per tots aquests estudiosos, els usos llatins de les formes amb ESSE també són una prova fefaent que les variants autònomes precediren les solucions que funcionen com a CCT. I és que, tal com hem exposat en § 2.2.2., aquestes fórmules localitzaven les situacions verbals per mitjà d'oracions subordinades encapçalades per EX QUO, POSTQUAM, UT, CUM O QUOD. De fet, les formes catalanes provinents d'aquestes construccions mai no van arribar a presentar les variants adverbials.

Després de mostrar que les primeres CTT oracionals són les autònomes, ara caldrà resoldre els següents interrogants:

- a) Com s'originà aquesta oració subordinada introduïda per *que*?
- b) Quina funció fa en la construcció?⁹

9 Com ja hem avançat en §1.3., aquestes qüestions han estat abordades per nombrosos treballs i, de fet, han

Fins ara hem explicat els contextos a partir dels quals les construccions atributives amb *fer* podrien haver assumit els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. El primer canvi preconstruccional que hem descrit d'aquest procés degué comportar una reinterpretació del SUBJ. Llavors, aquesta funció sintàctica, que originàriament corresponia a una o diverses unitats de mesura temporal, començà a desenvolupar-la l'interval que les emmarcava (estadi 2). El canvi que seguí aquest estadi degué consistir en una nova reanàlisi del SUBJ, segurament motivada per una altra inferència metonímica, en aquest cas del tipus [+LA PART PEL TOT+] o [+EL CONTINENT PEL CONTINGUT+] (Peirsman i Geeraerts 2006). Així, els parlants haurien substituït novament el fons per la figura, és a dir, que haurien focalitzat l'esdeveniment contingut o realitzat en la distància temporal —que actuava com a SUBJ de la construcció—, en detriment de la distància temporal mateixa. En conseqüència, la situació verbal (culminativa o no) que marcava el terme *a quo* hauria passat a ser el SUBJ de l'enunciat (estadi 3). Precisament, aquest fet explicaria l'emergència de l'oració amb *que*. No debades, quan una situació verbal desenvolupa la funció sintàctica pròpia d'un SN aquesta es pot realitzar en forma de (a) substantiu deverbal, (b) d'oració d'infinitiu o (c) d'oració introduïda per la conjunció *que*.

Segurament, aquests canvis que proposem s'entendran millor si recuperem algun dels exemples exposats anteriorment ([18]).

- (18) Emperò sant Agustí diu que ans rasucità lo matí, e acorda·s ab eyls la actoritat d'aquels qui digeren que, com Jesús fon mort, que·l seu cos jach sots tera ·XL· ores, cor les ·IIII· ores dereres del dia del divenres, e ·XXXVI· dels ·II· dies, axí com és la nit del disapta e del digmenga, **fan ·XL·**. (Anònim, *Les edats i l'epístola de Jesucrist* [XIVb], 278, 11; CIGCA).

D'acord amb la proposta que acabem de desenvolupar, els casos com els de l'exemple (18) —el qual ja hem analitzat parcialment en § 4.3.5.2.— representen l'estadi 1 dins l'estadi general de canvis preconstruccionals. El SUBJ de la construcció marcada en negreta està constituït per diferents unitats temporals (diferents conjunts de «ores») que, compreses entre fites —el dia en què Jesucrist morí com a terme *a quo* i el dia en què ressuscità com a terme *ad quem*— conformen una quantitat més gran. La referència —en aquest cas implícita— als límits temporals que emmarquen aquestes unitats de mesura permet inferir que el que fa ('completa') les quaranta hores és l'interval de temps entre els termes *a quo* i *ad quem*, el qual s'hauria reanalitzat com a SUBJ de la construcció (estadi 2). Llavors, després d'aquesta reanàlisi se n'hauria produït una altra, per la qual el SUBJ que constitueix les quaranta hores ja no seria la distància entre els termes, sinó la mort de Jesucrist, és a dir, la situació en què

---

generat una certa controvèrsia (García Cornejo 2006, 136-137).

s'inicia l'interval. Aquest segon canvi hauria afavorit l'emergència de l'oració subordinada introduïda per *que* (estadi 3). La nostra hipòtesi es fonamenta, doncs, en el fet que (a) representa l'estadi preconstruccional 1, (b) l'estadi preconstruccional 2 i (c) l'estadi preconstruccional 3:

- a) *Les hores compreses entre la mort i la resurrecció de Jesucrist fan quaranta (hores)*
- b) *La distància temporal entre la mort i la resurrecció de Jesucrist fa quaranta hores*
- c) *La mort de Jesucrist / que Jesucrist va morir fa quaranta hores (en el moment de la resurrecció)*

La Taula 4.3 esquematitza les característiques sintàctico-semàntiques d'aquests tres primers estadis.

Taula 4.3 Esquemes sintàctico-semàntics dels tres primers estadis preconstruccionals de les CTT amb *fer*

Estadi	Esquema sintàctico-semàntic
1	$[N_1 V N_2] N_1[x \text{ unitats temporals entre fita A i fita B}] \text{ fan } N2[x \text{ unitats temporals} / x \text{ unitat temporal}]$
2	$[N_1 V N_2] N_1[\text{temps transcorregut entre fita A i fita B}] \text{ fa } N2[x \text{ unitats temporals} / x \text{ unitat temporal}]$
3	$[N_1 V N_2] N_1 [\text{situació localitzada entre fita A i fita B / fita A}] \text{ fa } N2[x \text{ unitats temporals} / x \text{ unitat temporal}]$

Tot aquest procés d'inferències i reanàlisi ha deixat empremtes en l'evolució de les construccions temporals amb *complir* i amb *haver*. Tanmateix, en el cas de les solucions amb *fer*, fins ara no hem pogut documentar cap exemple que evidencie l'acció d'aquests canvis.

L'exemple (3) (§ 4.2.) podria considerar-se com un context equivalent a l'estadi preconstruccional 2 (o, fins i tot, al 3) en l'evolució de les construccions temporals amb *complir*. D'altra banda, quant a les formes amb *haver*, l'exemple (19) representa l'estadi 3 en el procés de canvi corresponent.

- (19) En Johan Fuster, testimoni, jurà, e com fos interrogat per totes e sengles interrogacions dix que no y sabia àls sal[v]u açò, que dix que ·I· dia, bé ha ·III· ans, que P[ere] Ponç l'enprà que li levàs e que li adobàs ·I· cub, e él dix que no·l li podia adobar; no sab si era seu hó d'en G[uillem] de Castalla hó d'altre mas él, testimoni, veé en casa del dit en G[uillem] de Castalla ·II· cubs, ·I· gran e ·I· chich, e els adobà alcunes veguades. Fo demanat si conexeria si era aquel cub que és ara en poder d'en P[ere] Ponç ·I· d'aquels Dix que no·l conexeria, que **bé ha açò ·XII· ans** hó pus,

e de puys foren adobats los dits cubs. (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentina 2* [XIIIb], 666, 15; CIGCA)

Aquest fragment està extret d'un procés judicial en què s'acusa a Pere Ponç d'haver-li robat un cup a Guillem de Castalla. El locutor reporta el testimoni de Joan Fuster —un dels interrogats—, el qual explica que l'acusat li demanà un dia que li adobés un cup i ell no ho va poder fer. Tot seguit, afirma que no sap si aquest cup era de Pere Ponç o de Guillem de Castalla, i que només està segur que el segon tenia en casa dos cups, perquè els «veé» i «els adobà algunes veguades». Llavors, se li pregunta si podria identificar el cup de Pere Ponç com un dels cups de Guillem de Castalla i ell diu que no és capaç de fer-ho, perquè «açò», és a dir, el fet de veure i adobar els cups del tal Guillem, va ser fa molt de temps («bé ha açò ·XII· ans»). Com veiem, el SUBJ de la construcció no és cap oració completiva, sinó que aquesta funció l'assumeix el pronom *açò*; però, evidentment, l'anàfora fa referència a aquestes situacions verbals localitzades en el passat respecte al moment d'enunciació. Així, per mitjà de l'ús del pronom, el que vol dir en realitat l'interrogat és el següent: *que [els] veé e els adobà ha ·XII· ans*.

Els casos com el de (19) —i també com els de (3)— permeten matisar les consideracions de Porto Dapena (1983) i Herrero (2007) sobre la pronominalització de l'oració introduïda per *que* en les CTT de l'espanyol. Aquests autors rebaten les hipòtesis de Rebollo Torío (1979) i García Fernández (1999, 2000),¹⁰ els quals afirmen que les oracions amb *que* són el SUBJ de les CTT autònomes amb *hacer*. En aquest sentit, tant Porto Dapena com Herrero addueixen que l'oració no es pot substituir per un pronom neutre amb funció de SUBJ. De fet, Herrero sosté que la paràfrasi de (20b) és inacceptable:

(20) a. Hace algunos días que le vi. (apud Herrero 2007: 616)

b. ?Eso (ello) hace algunos días. (apud Herrero 2007: 616)¹¹

Amb tot, els dos estudiosos admeten que la pronominalització sí que és factible si es produeix en forma de SP encapçalat per *de*, raó per la qual apunten que l'oració subordinada fa la funció de CCT (sobre aquesta qüestió vg. § 4.3.1.3.). Per això mateix, l'única manera de pronominalitzar la subordinada en (20a) seria la següent: *De eso (ello) hace algunos días*. En aquest punt, Herrero precisa que «la sustitución con *de eso* sólo es plenamente satisfactoria cuando la oración introducida por *que* señala una acción puntal en el pasado» (2007,

¹⁰ Tal com ja hem especificat en §1.3.1. García Fernández (1999, 2000) considera que l'oració subordinada desenvolupa la funció sintàctica de SUBJ només en el cas de les variants no culminatives.

¹¹ Herrero (2007) marca els usos inadequats o amb un asterisc. Nosaltres, en canvi, els indiquem amb un signe d'interrogació. L'asterisc els reservem per als casos hipotètics que no hem documentat en els textos escrits.

617). I és que, efectivament, l'oració subordinada de les variants no culminatives no es pot parafrasejar per un SP, ni en espanyol ([21]) ni tampoc en català ([22]). Això demostra que en aquestes solucions l'oració introduïda per *que* no funciona tampoc com a CCT, sinó que desenvolupa una altra funció sintàctica (§ 4.3.1.3.).

(21) a. Hace tres noches que no duermo. (apud Herrero 2007, 617)

b. ?De eso hace tres noches. (apud Herrero 2007, 617)

(22) a. Ja fa un any que el nostre grup es troba dues vegades a la setmana [...]. (Jordi Tomàs, *Esport* [1987]; CTILC)

b. ?D'això ja fa un any.

De la mateixa manera que Porto Dapena (1983) i Herrero (2007), considerem que l'oració subordinada de les CTT autònomes no es pot substituir per un pronom neutre i que, per tant, aquest constituent no fa la funció de SUBJ. No obstant això, també hem de puntualitzar que aquesta circumstància es dona només en el tall sincrònic de la construccionalització i es manté encara en les formes actuals. I és que la perspectiva diacrònica ens ha permès d'atestar que, en l'estadi preconstruccional, l'oració encapçalada per *que* —la qual sí que podia pronominalitzar-se, com en [19], o, fins i tot, ometre's, com en [3]— va funcionar com a SUBJ.

Pel que fa a l'absència d'exemples de CTT amb *fer* que evidencien els *micro-steps* (Traugott i Dasher 2002; Traugott i Trousdale 2013) representats en la Taula 4.3, cal dir que alguns canvis construccionalmentals es produeixen de manera implícita. De fet, quan els processos de canvi lexicosemàntic s'estudien per mitjà de la llengua escrita sovint no es constata cap transformació tangible fins que no es produeix la construccionalització (Traugott i Trousdale 2013). Referent a això, Fisher (2004) explica que els documents escrits només ens forneixen de «hints as to what causes variation and change, hints about the mechanism that play a role in change; hints what speakers do» (Fisher 2004: 730-731). Certament, els exemples que hem exposat de *haver* i *complir* ([19] i [3]) per il·lustrar els estadis preconstruccionalmentals 2 i 3 només ens aporten indicis de quin podria haver estat el procés de canvi. I és que, en cap dels casos, el SUBJ no està constituït ni per un SN que al·ludisca explícitament a la distància temporal entre les dues fites que estableixen el marc temporal de referència ni tampoc per una oració completiva. Tanmateix, els contextos indiquen clarament que aquests constituents hi són implícits.

Segons les circumstàncies que acabem d'exposar, no seria agosarat plantejar que les reanàlisis del SUBJ prèvies a la construccionalització de *fer* + [TEMPS TRANSCORREGUT] s'esdevinguessen tàcitament. Els contextos interrogatius, per exemple, podrien haver fomentat les inferències metonímiques descrites més amunt sense la necessitat que el SUBJ aparegués en l'enunciat de manera explícita. Precisament, la CTT de la primera ocurrència en català en

què atestem l'ús d'aquestes formes és una oració interrogativa ([4]): «Interrogat [per] quant temps fa que és en la present ciutat». En realitat, aquest exemple podria arribar a considerar-se ambigu. D'una banda, es pot interpretar que el que es pregunta és la quantitat de temps transcorregut entre el moment en què l'interrogat arribà la ciutat i el moment de parla; en aquest cas, la construcció ja hauria codificat el valor de [TEMPS TRANSCORREGUT]. D'altra banda, cap una segona lectura: que el que es pregunta siga la quantitat de temps que completa el fet de viure en la ciutat («que és en la present ciutat»), amb la qual cosa el constructe encara tindria un caràcter atributiu i l'oració subordinada faria la funció de SUBJ. A més, les respostes a aquesta mena de preguntes no reprenen el SUBJ en forma de subordinada ([23c]), sinó que s'hi solen referir anafòricament (amb un pronom) o, simplement, l'ometen ([23b]).

- (23) a. Quant fa que x? [COMPLECIÓ] [EQUIVALÈNCIA]
 b. *Això / Ø fa y.
 c. ?Que x fa y.¹²

Comptat i debatut, la nostra proposta és que les oracions subordinades introduïdes per *que* en les CTT amb *fer* degueren generar-se per mitjà d'un canvi preconstruccional que implicà una segona reanàlisi del SUBJ en les formes atributives precedents. Així, del fet que la distància entre dos moments de referència equivalga una unitat temporal determinada o la completa s'hauria inferit —per una metonímia— que el que equival a la quantitat de temps en qüestió o la completa és

- a) o bé la situació verbal continguda en aquest interval (en el cas de les construccions no culminatives)
 b) o bé la situació que delimita l'origen del període de temps transcorregut (en el cas de les variants culminatives).

A més, aquest canvi s'hauria produït en contextos en què el SUBJ resta implícit, com ara en les respostes dels enunciats interrogatius. I per això no documentem proves formals d'aquest estadi.

Llavors, l'últim canvi construccional que precedí la gènesi de les formes de temps transcorregut comportà (a) la impersonalització de la construcció, (b) el desplaçament de les oracions subordinades que funcionaven com a SUBJ implícit a una posició més perifèrica dins la construcció i, evidentment, (c) el canvi de funció sintàctica d'aquests constituents (§ 4.3.1.3.).

12 El cas (23a) no és reeixit perquè en la resposta a una oració interrogativa sempre ha de prevaldre l'element remàtic (Vallduví 2002: 1250-1251).

4.3.1.3. Estadi preconstruccional 4: focalització del CT i impersonalització

En l'apartat anterior explicàvem que les oracions amb *que* de les CTT amb *fer* degueren funcionar en origen com a SUBJ implícit de les construccions atributives. Així, en l'estadi 3 se situaven —tàcitament— en la posició prototípica o canònica d'aquesta funció sintàctica en català ([24b] i [25b]): a l'esquerra del verb (Vallduví 2002: 1240). Tanmateix, una vegada que es produeix la construccionalització, les subordinades es col·loquen en la posició pròpia dels complements verbals, és a dir, a la dreta de la construcció (estadi 4). A més, en aquest cas apareixen sempre a la dreta d'un altre complement: el que expressa la distància temporal ([25]).

- (24) a. *(Que estan casats, tenen mullers catalanes y fills y habiten en la ciutat de Barcelona) / (Això) **fa més de trenta anys**.
 b. [...] **fa més de trenta anys** que estan casats, tenen mullers catalanes y fills y habiten en la ciutat de Barcelona. (*Corts generals de Montsó* [XVIb], 443, 32; CIGMod)
- (25) a. *(Que te remetí li Memorial autèntic dels gastos de la primera causa de la Almoyna) / (Això) **vuy fa 15 dias**.
 b. **Vuy fa 15 dias** que te remetí lo Memorial autèntic dels gastos de la primera causa de la Almoyna [...]. (*Cartes d'Antoni de Bastero, canonge de Girona* [XVIIa], 313, 5; CIGMod)

Aquest canvi de posició hauria estat motivat per diferents factors de caire pragmàtic. En primer lloc, cal dir que els enunciats en què {UNA SITUACIÓ VERBAL (CULMINATIVA O NO) COMPLETA / EQUIVAL A UNA DETERMINADA QUANTITAT DE TEMPS} són susceptibles de desplaçar el significat atributiu de la construcció cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. I és que el significat d'aquests usos es fonamenta sobre una implicatura bàsica: que la relació de [EQUIVALÈNCIA] o [COMPLECIÓ] s'estableix sempre d'acord amb un punt de referència determinat dins del *continuum* temporal —el moment de parla o un altre— ([24b]). Així, cadascun d'aquests contextos afavoreix les inferències següents:

- (24): {UNA SITUACIÓ VERBAL NO CULMINATIVA EQUIVALDRE A / COMPLETAR UNA DETERMINADA QUANTITAT DE TEMPS (EN UN MOMENT REFERENCIAL DETERMINAT)} [EQUIVALÈNCIA] / [COMPLECIÓ] > {(ENTRE L'INICI DE LA SITUACIÓ NO CULMINATIVA I UN ALTRE MOMENT REFERENCIAL POSTERIOR) TRANSCÓRRER UNA DETERMINADA QUANTITAT DE TEMPS, DINS DEL QUAL ES DESENVOLUPA LA SITUACIÓ} [TEMPS TRANSCORREGUT]
- (25): {UNA SITUACIÓ VERBAL CULMINATIVA EQUIVALDRE A / COMPLETAR UNA DETERMINADA QUANTITAT DE TEMPS (EN UN MOMENT REFERENCIAL DETERMINAT)} [EQUIVALÈNCIA]

CIA] / [COMPLECIÓ] > {(DES DE LA REALITZACIÓ D'UNA SITUACIÓ CULMINATIVA FINS A UN ALTRE MOMENT REFERENCIAL POSTERIOR) TRANSCÓRRER UNA DETERMINADA QUANTITAT DE TEMPS} [TEMPS TRANSCORREGUT]

En (24), del fet que una sèrie de situacions duratives constitueixen —en el moment de parla— una quantitat de temps determinada (24a) s'infereix que la quantitat en qüestió ha transcorregut i que dins d'aquest interval s'han desenvolupat les situacions duratives, les quals encara perduren en el moment de referència (24b). Aquesta nova interpretació del significat comporta (a) que el constituent que fins aleshores funcionava com a SUBJ es reanalitzi com a CN de la unitat de mesura temporal i, en conseqüència, (b) que es generi una nova construcció de tipus impersonal. Segons aquesta anàlisi, considerem que la subordinada d'aquestes CTT és una oració adjectiva introduïda per un pronom relatiu, l'antecedent del qual és el SN que expressa la distància temporal. La nostra proposta és innovadora davant el que s'havia dit fins ara sobre aquest aspecte (§ 1.4.2.). Herrero, citant Rebollo Torío (1979) i Porto Dapena (1983), diu, en relació a les formes de l'espanyol, que «en muchos casos resulta imposible la conmutación de *que* por el supuesto antecedente» (2007, 616). Per demostrar-ho, Porto Dapena afirma que en un exemple com ara *Hace quince días que regresó mi hermano* la conmutació de *que* per «quince días» resulta impossible: *?Mi hermano regresó quince días* (1983: 501-502). Tanmateix, cal tenir en compte que l'exemple que posa Porto Dapena és culminatiu. Així, si en l'oració de (24) commutem el SN que al·ludeix a l'interval per el *que*, observem que la substitució resulta més adequada: *estan casats, tenen mullers catalanes i fills i habiten a la ciutat de Barcelona trenta anys*.¹³ Aleshores, això suggereix que els casos en què no és possible la conmutació del *que* per l'antecedent temporal són els culminatius. Com veurem tot seguit, en aquestes variants la subordinada fa una altra funció sintàctica.

El canvi preconstruccional representat en (25) és lleugerament diferent. En aquest cas, el SUBJ de la construcció atributiva està constituït per una situació verbal culminativa —«remetí», la realització de la qual completa o equival a una quantitat de temps específica —«15 dias»— en el moment de parla.¹⁴ Llavors, d'aquest sentit s'infereix que en el moment de parla, i des de l'acompliment de la situació culminativa, ha transcorregut la quantitat de temps en qüestió. Com en el cas de (24), aquesta interpretació alternativa del significat com-

13 Atès el caràcter duratiu de les situacions de la subordinada, la conmutació amb l'ús de l'adverbi *durant* és molt més adient: *estan casats, tenen mullers catalanes i fills i habiten a la ciutat de Barcelona durant trenta anys*.

14 Recordem que aquest SUBJ és el resultat d'una altra inferència prèvia de caràcter metonímic: {LA DISTÀNCIA TEMPORAL ENTRE LA REALITZACIÓ D'UNA SITUACIÓ CULMINATIVA I UN ALTRE MOMENT DE REFERÈNCIA POSTERIOR} > {LA SITUACIÓ CULMINATIVA}.

porta (a) que l'oració subordinada amb funció de SUBJ es reanalitze com a CCT —i, com a tal, es col·loque en el marge dret de la construcció— i, en conseqüència, (b) que es genere una nova CTT de caire impersonal. Certament, el fet que en les construccions atributives com les de (25a) el SUBJ expressés la situació que es pren com a punt de partida per a establir l'interval temporal fins al moment de parla degué fomentar la reanàlisi sintàctica. I és que el SUBJ assumia un paper semàntic, el de ORIGEN, propi dels complements circumstancials (Cuenca 2004). Així i tot, aquest nou constituent encara està requerit pel verb, en la mesura en què les CTT culminatives seleccionen (a) un complement que expressa l'extensió temporal, (b) un complement que fa referència a la situació localitzada en l'eix temporal i que es correspon amb el terme *a quo* i (c) el terme *ad quem*.¹⁵

Un altre condicionant pragmàtic que també degué fomentar aquestes inferències i, en general, el pas de (24a) i (25a) a (24b) i (25b) respectivament podria haver estat la voluntat per part dels parlants de focalitzar la informació remàtica, és a dir, la quantitat de temps («més de trenta anys» en [24] i «15 dies» en [25]).¹⁶ Recordem que en el cas de les construccions transitives temporals amb *complir* hem documentat un context que il·lustra aquest fet ([3]). Mentre que en les solucions amb *complir* la focalització de la quantitat acaba donant una construcció pronominal (§ 4.2.), en les solucions amb *fer* genera una construcció impersonal en tercera persona del singular.

La Taula 4.4 representa, en forma d'esquemes, els estadis preconstruccional 3 i 4 de les CTT amb *fer*. D'altra banda, la Taula 4.5 sintetitza els canvis previs a la construccionalització d'aquestes formes.

Taula 4.4 Esquemes sintàctico-semàntics dels estadis preconstruccional 3 i 4 de les CTT amb *fer*

Estadi	Esquema sintàctico-semàntic
3	$[N_1 V N_2] N_1$ [situació localitzada entre fita A i fita B / fita A] fa N_2 [X unitats temporals / X unitat temporal]
4	a. $[VIMPER N_1 de N_2/que Vind_2]$ (N_1 [període de temps]; N_2 [situació]) Haver transcorregut [un determinat període de temps] ₁ [dins del qual es produeix una situació determinada] ₂ b. $[VIMPER N_1 que Vind_2]$ (N_1 [període de temps]; N_2 [situació]) Haver transcorregut [un determinat període de temps] ₁ [des de la culminació d'una situació que es pren com a punt de partida] ₂

15 D'acord amb Rigau, cal dir que «un complement seleccionat pel verb pot ser el·líptic en determinats contextos». (2002: 2048). Així, doncs, els complements (a), (b) i (c) de les CTT culminatives no han d'aparèixer expressats necessàriament de manera explícita en l'enunciat.

16 Recordem que alguns autors vinculen aquestes construccions amb les clivellades (Solà 2002: 2549; Franco 2012).

Taula 4.5 Canvis preconstruccional de les CTT amb *fer*

estadi	descripció	esquema sintàctico-semàntic
1	<ul style="list-style-type: none"> • significat codificat en contextos facilitadors 	$[N_1 V N_2] N_1 [X \text{ unitats temporals entre fita A i fita B}] \text{ fan } N_2 [X \text{ unitats temporals} / X \text{ unitat temporal}]$
Inferència 1: metonímia [+EL TOT PER LA PART+] o [+EL CONTINENT PEL CONTINGUT+]		
2	<ul style="list-style-type: none"> • significat innovador 1 • reinterpretació del SUBJ 1 	$[N_1 V N_2] N_1 [\text{temps transcorregut entre fita A i fita B}] \text{ fa } N_2 [X \text{ unitats temporals} / X \text{ unitat temporal}]$
Inferència 2: [+LA PART PEL TOT+] o [+EL CONTINGUT PEL CONTINENT+]		
3	<ul style="list-style-type: none"> • significat innovador 2 • reinterpretació del SUBJ 2 	$[N_1 V N_2] N_1 [\text{situació localitzada entre fita A i fita B / fita A}] \text{ fa } N_2 [X \text{ unitats temporals} / X \text{ unitat temporal}]$
Inferència 3: [+LA PART PEL TOT+] o [+EL CONTINGUT PEL CONTINENT+]		
4	<ul style="list-style-type: none"> • significat innovador 3 • reanàlisi sintàctica del SUBJ • impersonalització 	<p>a. [VIMERS N_1 <i>que</i> Vind₂] (N_1[període de temps]; N_2[situació]) Haver transcorregut [un determinat període de temps]₁ [dins del qual es produeix una situació determinada]₂</p> <p>b. [VIMERS N_1 de N_2/<i>que</i> Vind₂] (N_1[període de temps]; N_2[situació]) Haver transcorregut [un determinat període de temps]₁ [des de la culminació d'una situació que es pren com a punt de partida]₂</p>

L'enorme complexitat dels canvis exposats al llarg de tot aquest subapartat (§ 4.3.) i el fet que la majoria transformacions proposades no les hagem documentades —almenys en el cas de *fer*— ens menen a sospesar una altra hipòtesi. Tal com ja hem avançat en la introducció d'aquest estudi (§ 1.4.2.1.), l'altre gran mecanisme del canvi construccional és l'analogització (Traugott i Trousdale 2013). És possible, doncs, que la font principal del canvi de *fer* + [COMPLECIÓ / EQUIVALÈNCIA] > [TEMPS TRANSCORREGUT] siga l'assimilació del verb a les CTT amb *haver*, a partir dels usos atributius temporals. En aquest cas, el procés d'inferències i de reanàlisis sintàctiques consegüents s'hauria engegat amb *haver*.¹⁷ Llavors, més tard, *fer* les degué heretar. En § 4.3.2. descrivim aquesta altra possibilitat amb més detall.

4.3.2. La influència de factors analògics en la irrupció de les CTT amb *fer*

Al començament d'aquest subapartat (§ 4.3.) ja hem avançat que la construccionalització de les solucions amb *fer* també degué estar motivada per factors externs a l'evolució de l'estructura semàntica del verb. Així, doncs, hi ha una altra explicació possible, i és que la irrupció de *fer* en l'àmbit d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] a començaments del

¹⁷ De fet, els canvis ja els havia experimentat el verb llatí HABERE.

segle XVI fos el resultat d'una analogització respecte a les formes amb *haver* (Traugott i Trousdale 2013). Això no significa, però, que la gènesi de les formes modernes s'esdevingués només per mitjà d'un dels dos mecanismes del canvi lexico-semàntic —o les reanàlisis descrites en § 4.3.1. o l'analogia—. És probable que *fer* hagués començat a experimentar una evolució interna cap a determinats usos temporals —fet que ja constatem des del llatí— i que, llavors, per l'aproximació progressiva cap a l'àmbit del [TEMPS TRANSCORREGUT], acabés assimilant la forma i els valors de les solucions amb *haver*.¹⁸ Els indicis que avalen aquesta altra hipòtesi són:

- a) El fet que les CTT amb *fer* es generalitzaren en tots els usos i amb totes les formes construccionals possibles —o, si més no, que ja presentaven les solucions amb *haver*— de manera immediata.¹⁹
- b) L'absència, si més no en la nostra recerca, d'exemples que il·lustren les reanàlisis exposades en els apartats anteriors (concretament, § 4.3.1.2. i § 4.3.1.3.); aquests exemples sí que els documentem en el cas de les CTT amb *haver* i, fins i tot, amb *complir*.
- c) La presència d'exemples primerencs amb *fer* que apunten a un grau considerable de gramaticalització i que no són possibles actualment —o almenys no són gens freqüents—

En (26) i (27) il·lustrem alguns dels casos als quals hem al·ludit en el darrer punt.

(26) Divendres, a ·XIII· de maig, ·MDLXXXVIII_o·; dit dia, tenint los dits senyors consellers avís, **dos o tres dies fa**, del senyor duch de Fèria, que sa magestat li havia scrit que als ·XII· del corrent se embarcaria en Vinaròs per venir per mar a la present ciutat [...]. (*Llibre de les solemnitats de Barcelona* [XVIa] 28, 29; CIGMod)

(27) [...] estan ab esperances, **molt temps fa**, que vindrà altro perdó general; a 20 d'abril 1595 no és vingut encara. (*Corts generals de Montsó* [XVIb] 688, 21; CIGMod)

La peculiaritat d'aquests exemples és que les CTT circumstancials amb *fer* apareixen en una posició parentètica dins l'enunciat. A més, en les dues ocurrències el CT precedeix el verb. Aquests trets, molt comuns en els usos de l'època, són insòlits en la llengua actual. No debades, Solà i Pujols (2002) no els esmenta en el capítol sobre els modificadors temporals de la *Gramàtica del català contemporani*; de fet, pel que fa a posició del CT, en tots els exemples que exposa, aquest component apareix posposat a *fer*. D'altra banda, les dades del

18 Siga com siga, aquesta és una qüestió que caldrà analitzar amb més detall en el futur.

19 Sobre aquest aspecte, Traugott i Trousdale expliquen el següent: «Another problem with reanalysis is that it is not manifested except when new distributions are modeled on the new covert analysis» (2013: 36).

CTILC demostren que tant la posició preverbal (vg. Taula 4.6) del CT com els usos parentètics de la construcció són residuals en el segle XIX.²⁰

Taula 4.6 Freqüència de la posició preverbal i postverbal del CT en les CTT amb *fer* durant el segle XIX

	Posició del CT	
	preverbal	postverbal
Període XIXa	0 (0%)	53 (100%)
Període XIXb	26 (2,12%)	1.200 (97,88%)

D'altra banda, cal tenir en compte que la distribució d'usos en què el CT apareix avantposat o postposat al verb no sembla arbitrària. I és que la majoria de casos preverbals s'assemblen a les construccions intensives amb *haver*, com ara *temps ha* (§ 4.4.2.):

- (28) Ausència. (Carta á mos amichs.) / **Temps fá** que vos n'anáreu, y dins Palma / Tot solet m'he quedat [...]. (Josep Tarongí, *Lo trovador mallorquí* [1883]; CTILC)
- (29) **Cinch anys fa** que freda y morta / t'en varen du lluny de mi. / Cinch anys que no't puch sentir... / ¡Ay! mon cor no s'aconhorta. (Pere d'Alcàntara Penya i Nicolau, *Records y esperances* [1885]; CTILC)

Els casos de (28) i (29) presenten alguns elements que afavoreixen una interpretació intensiva del significat. Són:

- El fet que el locutor (a) concebia la situació localitzada en el passat com a negativa i, per tant, (b) desitge que aquest estat de coses canvie.²¹
- El caràcter emfàtic i exclamatiu de l'enunciat i el predomini de la funció expressiva.

Precisament, en el moment en què irrompen les CTT amb *fer*, les formes amb *haver* ja havien iniciat el procés de gramaticalització. De fet, com hem exposat en § 3.3.3.3., des del segle XV la posició més freqüent del CT en les construccions antigues era la preverbal.

Tot plegat suggereix que les CTT amb *haver* degueren arrossegar el verb *fer* a l'àmbit d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT].²² En aquest sentit, les solucions més prototí-

20 La disminució dels usos en què el CT apareix avantposat al verb sembla que també es va produir en espanyol, pel que fa a les formes amb *hacer*. Sobre aquesta qüestió, Herce (2017: 293) diu: «Although in the modern language the verb *hacer* tends to occur overwhelmingly before its accompanying time NP, the verbs *haber* or *hacer* displayed a greater variability in this respect in earlier periods».

21 Sobre aquesta qüestió, vg. § 4.4.1.

22 La possibilitat que les CTT amb *fer* irromperen amb un grau elevat de gramaticalització i, tot seguit, es desgramaticalitzaren de manera progressiva és, si més no, improbable.

piques del període medieval i modern haurien funcionat com a construccions de suport o construccions–model (Abbot–Smith i Berens 2006; De Smet i Fisher 2017; Garachana i Hernández 2017) en l'extensió semàntica de *fer*. La construccionalització de *fer* + [TEMPS TRANSCORREGUT] i el paper de les formes ja existents amb *haver* en aquest fenomen també es pot explicar segons la proposta de Taylor (2012). En aquest cas, les CTT modernes serien el resultat d'un *blending* construccional (*phrasal blending*), en el qual les solucions amb *haver* i les construccions atributives amb *fer* amb valor temporal constituïrien els *inputs*. De fet, les semblances fonològiques i semàntiques entre les dues formes avalarien aquesta hipòtesi. 23 D'una banda, *ha* i *fa* (o *fan*) són formes verbals molt pròximes des del de vista fonològic: /a/–/fa(n)/. D'altra banda, les CTT amb *haver* i les construccions atributives de caràcter temporal amb *fer* també estan vinculades des d'una perspectiva semàntica: ja hem vist que els contextos en què 'una unitat temporal / diferents unitats temporals en completen / equivalen a una altra' estimulen l'aflorament dels valors de [TEMPS TRANSCORREGUT].

L'analogització o el *blending* també degueren possibilitar la gènesi de les fórmules corresponents en espanyol. Així ho apunta Pérez Toral —amb una terminologia, diguem-ne, més tradicional— quan diu:

«El cambio [de *haber* por *hacer* en el siglo XIX], cuyas causas y consecuencias ya hemos explicado pormenorizadamente, no afecta a la Sintaxis sino en la posición del Implemento, debido a que *hacer* se asimiló al uso de *haber* en un momento dado y no irrumpió como un uso alternativo y diferente sustancialmente en significación y estructura. (1992: 83).²⁴

Cal no obviar que en espanyol les CTT amb *hacer* es documenten una mica abans que en català (§ 3.3.5.2.; Taula 4.2; Herrero 2007). Així, doncs, és ben probable que l'analogització de les construccions catalanes fos una rèplica del que ja s'havia esdevingut en espanyol. O, dit d'una altra manera: la irrupció de *hacer* en l'àmbit d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en espanyol també degué estimular la gènesi de les solucions amb *fer* en català.

4.4. Les formes amb *haver*

En aquest període les CTT amb *haver* experimenten canvis en una fase postconstruccional (Traugott i Trousdale 2013). La transformació més rellavant en aquest sentit té a veure amb els usos —no gaire freqüents— del pronom locatiu (§ 4.4.1.). Paral·lelament a aquest fenomen,

23 Tanmateix, aquest plantejament mereix una anàlisi molt més exhaustiva, la qual reservem per a estudis futurs.

24 Amb el terme «Implemento», Pérez Toral es refereix al CT. Així, doncs, en espanyol, de la mateixa manera que en català, la posició d'aquest constituent en les formes amb *hacer* també experimenta una transformació al llarg dels segles.

atestem transformacions en una fase preconstruccional (Traugott i Trousdale 2013; § 4.4.2.) que anticipa la construccionalització de les formes intensives *temps ha*, *anys ha* i *dies ha*.

4.4.1. Canvis postconstruccional: l'ús del pronom locatiu

El DIEC recull la forma *hi ha quatre anys* com a expressió sinònima de 'fa quatre anys' (DIEC, s. v. *haver* 1-3.3). Així mateix, el DCVB inclou aquesta mateixa expressió —*hi ha quatre anys*— en l'entrada dels valors impersonals del verb *haver* (els quals denoten que 'quelcom existeix, es troba, s'esdevé o s'acompleix'), juntament amb l'exemple següent: «Molt de temps ha (o 'hi ha') que us esperam» (DCVB, s. v. *haver*, IIIc). L'ús del locatiu en les CTT amb *haver* representen un canvi propi de la fase postconstruccional, ja que aquest clíctic no s'utilitzava ni en les formes originàries llatines ni tampoc en les formes medievals. De tota manera, aquesta transformació no s'ha arribat a generalitzar (Garcia Sebastià 2015).

Segons Martines (2014), els primers testimonis de l'ús del pronom locatiu en les CTT amb *haver* daten de començaments del segle XVII:

- (30) [...] considerat que per ara **y ha molt temps que no guanya cosa alguna**. (*Campagnar* [XVIa], 192; apud Martines 2014)
- (31) [...] aquell temporal **y ha molt temps que's finit** [...]. (*Dietaris de la Generalitat de Catalunya* [XVIa], 804; apud Martines 2014)

En espanyol, el clíctic també irromp en aquesta mateixa època, tal com han assenyalat diversos autors (Bello 1972; Coromines i Pascual 1980; Díez Itza 1992; Pérez Toral 1992). Cf. els exemples següents:

- (32) Si es que el Duque, como vos decís, **no hay una hora que le dejó bueno, sano y salvo**. (Cervantes, *La señora Cornelia* [XVIIa], 166; apud Coromines i Pascual 1980)
- (33) Vuestra merced me conozca por su servidor; que **hay muchos días que le deseaba conocer**. (Luís Vélez de Guevara, *El diablo cojuelo* [XVIIa], 24; apud Pérez Toral 1992)

A més, aquests autors sostenen que l'ús del pronom locatiu en les CTT de l'espanyol té un caràcter esporàdic. En aquest sentit, Coromines i Pascual apunten que «Algunas veces invade *hay* el terreno del temporal *ha* [...]» (1980, 95). Per la seua banda, Pérez Toral explica que en el segle XVI els casos en què s'utilitza *hay* en comptes de *ha* són relativament freqüents, però «parece ser que en el caso de las construcciones impersonales con *haber* referido al 'tiempo cronológico' su empleo es mucho más escaso». ²⁵

25 En el text original, *haber* i *tiempo cronológico* apareixen entre cometes (« »).

Per contra, en francès, (34), i en occità actual —si més no en la varietat bearnesa (Rigau (2001)—, (35), l'ús del locatiu sí que s'ha generalitzat (com ja ho hem apuntat en § 4.3.1.):

(34) **Il y a deux ans** ils sont venus à Paris. (apud Lamiroy i Pineda 2017)

(35) Que **i a tres dias que** ne lo vesi pas (apud Rigau 2001)

No obstant això, a finals del XV el pronom *y* encara no s'havia gramaticalitzat en les construccions temporals, tal com demostren els exemples següents:

(36) **Il a desja journees trois que je partis de mon paÿs**". (apud DMF, *Pass. Auv.*, [1477], 192; DMF)

(37) *C'est le cueur qui me fremye Dedens le corps et me fait braire, Il a plus d'une heure et demye*". (apud DMF, Munyer T., *La vigne*, [1496], 211).

En català, el fet que el locatiu comence a aparèixer en les CTT a principis del segle XVII deu estar relacionat amb la reanàlisi sintàctica del pronom, que es consolidà en les expressions presentacionals prototípiques justament un segle abans, tal com explica Ramos (2001). Segons aquest autor, *hi* es gramaticalitzà progressivament al llarg dels segle XIV-XVI, fins que deixà de tenir un valor anafòric en els contextos de locació espacial, és a dir, deixà de fer la funció de pronom locatiu i esdevingué un afix verbal. Per exemple, en (38) i (39) s'usa el clític a pesar que el complement locatiu és explícit («en aquesta església», [38]; i «d'esta ciutat de Tarragona fins a la dita pedra», [39]).

(38) Don Pedro: **Y quantes dignitats y canonicats hy à** en aquesta església? (Cristòfor Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* [XVIb], 76; CIGMod)

(39) **Y per esta pedra s'és mostrat ont acaba la província de Tarragona y ont comensa Portugal, que d'esta ciutat de Tarragona fins a la dita pedra y ha sent-cinquanta leguas**, abans més que manco. (Lluís Ponç d'Icard, *Llibre de les grandeses de Tarragona* [XVIb], 111, 16; CIGMod)

No obstant això, les dades del CIGMod indiquen que en la segona meitat del segle XVI la fixació del pronom *hi* encara no s'havia generalitzat en tots els contextos existencials. En les construccions presentacionals perifèriques, com ara les de (40) i (41), en què el marc de locació és temporal, el clític encara manté el valor anafòric. Així, en (40) no s'utilitza perquè el marc de locació apareix explícit («en lo dia»). En canvi, el fet que en (41) l'àmbit de la locació tinga un caràcter genèric explica la presència del clític.

(40) Don Pedro: Callau, senyors, **que dotze hores ha en lo dia per a mudar lo propòsit**. (Cristòfor Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* [XVIb], 126; CIGMod)

- (41) Senyora: Sertefique a vostra senyoria que **no y à die que**, una y moltes voltes, **jo no pense en los deutes de Barcelona**. (*Epistolaris d'Hipòlita Roís de Lioris i Estefania Requesens* [XVIb], 56; CIGMod)

En definitiva, la datació dels exemples (30), (31), (38), (39), (40) i (41) suggereix que l'expansió del pronom cap a les CTT degué seguir aquests passos:

- Primerament, la marca de locatiu, que fins al segle XVI s'usava com a recurs anafòric en les construccions presentacionals prototípiques, es gramaticalitzà en aquests contextos i perdé la funció pronominal. Aquest canvi s'il·lustra en (38) i (39).
- Poc després, la gramaticalització del clític també es degué produir en les construccions que, tot i ser presentacionals, feien referència a un marc de locació temporal. Aquest procés, però, encara no s'havia consolidat a mitjan segle XVI, com hem pogut atestar en casos com els de (40) i (41).
- Finalment, el pronom *hi* irrompé en les CTT a començaments del segle XVII, d'acord amb els exemples documentats per Martines (en premsa).

Tal com hem apuntat al començament d'aquest apartat, en català —de la mateixa manera que en espanyol— l'ús del locatiu no s'arriba a generalitzar. De fet, els únics testimonis del període modern són els dels exemples (30) i (31), atestats per Martines (en premsa). Així i tot en el segle XIX tornem a documentar casos en què *haver* apareix amb el clític, per exemple en textos d'autors com Manuel Milà i Fontanals, Narcís Oller —això ja ho apunta Martines (2014)— o Josep Pin i Soler.

- (42) De sa veu **hi ha mols dies** que sent lo so. (Manuel Milà i Fontanals, *La cançó del pros Bernat fill de Ramon* [1867]; CTILC)
- (43) **Hi havia deù anys** qu'habitava aquest mas en Pere de las Borjas ab sa dona y maynadeta, una cunyada, dos mossos y un baylet. (Narcís Oller, *L'escanyapobres* [1884]; CTILC)
- (44) –**Hi ha més de dos anys** que morí'l vell Galcerán... (Narcís Oller, *Vilaniu* [1885]; CTILC)
- (45) [...] després van tornar al convent de Poblet á fer de flares... y **ara hi ha poch anys**... al bó de l'istiu quan van cremar los convents, diuhen si ells dos conspiraban... (Josep Pin i Soler, *La sirena* [1891]; CTILC)

Siga com siga, les ocurrencies en què el clític apareix afixat a *haver* són minoritàries. Així ho demostren les dades de la Taula 4.7: les formes amb el pronom locatiu no arriben —ni en la primera meitat del segle XIX ni en la segona— al 17% del total de CTT amb *haver* documentades.

Taula 4.7 Ocurrences de CTT amb *haver* i amb *haver-hi* durant el segle XIX

		CTT	
		amb clític	sense clític
Període	XIXa	4 (16,67%)	20 (83,33%)
	XIXb	18 (16,36%)	92 (83,64%)

El fet que l'ús del locatiu no es generalitze està relacionat amb el procés de gramaticalització que experimenten les solucions amb *haver* al llarg de l'edat moderna. I és que, en definitiva, el clític comença a usar-se en les CTT en el moment en què *haver* inicia el procés de pèrdua de les propietats verbals en aquestes construccions —almenys en un nombre considerable d'ocurrences—. Com veurem en § 4.4.2.1. i § 4.4.2.1., en l'edat moderna i contemporània, la forma més habitual de les variants amb *haver* presenta sempre el mateix patró, que es caracteritza per posposar el verb al sintagma que expressa [TEMPS] (*temps ha, anys ha, dies ha*). De més a més, documentem exemples en què no es manté la *consecutio temporum* entre *haver* i la situació que es localitza en el passat. Alguns autors (Fernández 1999; Rigau 2001; Kurzon 2008; Franco 2012; Mória 2013) consideren aquests fenòmens com a símptomes que el verb de la construcció ja no funciona com a tal, sinó més aviat com una preposició (o una adposició).²⁶ Siga com siga, el fet cert és que el pronom locatiu difícilment podia generalitzar-se en un estadi en què *haver* havia perdut moltes de les propietats verbals —si més no en la majoria de casos atestats—.

Les dades presentades en la Taula 4.8 permeten corroborar aquest plantejament. Així, en la majoria d'ocurrences del clític, *haver* precedeix el CT, és a dir, que ocupa la posició canònica del verb respecte al complement (Vallduví 2002). Per contra, els usos representats en (46) i (47) són molt minoritaris.

Taula 4.8 Ocurrences dels usos preverbals i postverbals del CT en les CTT amb *haver-hi* durant el segle XIX

		CT	
		posposat	avantposat
Període	XIXa	4 (100%)	0 (0%)
	XIXb	15 (83,33%)	3 (16,67%)

²⁶ Cal tenir en compte que aquests autors es refereixen a les CTT amb els verbs *fer* (Rigau 2001), *hacer* (Fernández 1999), *fare* (Franco 2012), *avoir* (Grevisse 1993) i *aver* (Mória 2013), del català, l'espanyol, l'italià, el francès i el portuguès respectivament. Kurzon (2008), per la seua banda, fa referència a totes aquestes construccions i les equipara a la forma *ago* de l'anglès.

- (46) Blanqui, lo célebre revolucionari francès, mort **poch temps hi ha**, digué un dia á un membre de las conferencias de Sant Vicens de Paul, ab un desvergonyiment que no te exemple: “vosaltres serviú al poble, nosaltres nos servim d’ell.” (Lluís Puig i Saval, *Medis per a millorar les condicions socials dels obrers* [1883]; CTILC)²⁷
- (47) **Dos dias hi há** que la respiro [...] (Antoni Ferrer i Codina, *Lo pagés de l’Ampurdá ó flors trasplantadas* [1875]; CTILC)

En la llengua oral, sembla les CTT amb *haver-hi* són pròpies d’un àmbit territorial restringit, ja que només perviuen en rossellonès —la qual cosa s’explica per la proximitat d’aquesta varietat amb el francès—, i, en menor mesura, en alguns parlars septentrionals de transició i en determinades zones dels dialectes baleàrics i occidentals (Veny i Pons 2001-2008; Massanell 2017: 277; per al cas del País Valencià vg. Martines 2014).

4.4.2. Canvis preconstruccionalis de les solucions intensives

En aquest apartat explicarem quins són els canvis que antecedeixen la construccionalització de la fórmula intensiva *temps ha* i d’altres solucions semblants, com ara *anys ha* i *dies ha* (§ 1.3.). Així, en primer lloc, analitzarem l’evolució de (a) els usos específics i inespecífics de les CTT i (b) la posició del CT respecte al verb al llarg del període modern i contemporani (§ 4.4.2.1.). Tot seguit, descriurem els contextos que podrien haver fet de pont (Traugott i Dascher 2002; Traugott 2012) entre les CTT inespecífiques i les formes intensives (§ 4.4.2.2.).

1.4.2.1. L’evolució de l’especificitat i la posició del CT

Com ja hem avançat en § 3.3.3.3., les CTT amb *haver*, de les quals són hereves (Goldberg 2006) aquestes formes, podien presentar en català medieval diversos graus de precisió, segons si els intervals temporals eren específics (delimitats), relativament específics (relativament delimitats) o inespecífics (no delimitats). Recordem que si el període en qüestió estava constituït per una unitat discontinua introduïda per numeral cardinal, la construcció era específica, en la mesura en què que el locutor expressava l’extensió exacta (objectiva) del temps transcorregut, com és el cas de l’exemple representats en (48):

- (48) Senyor meus, açò que hé açò us daré, açò que port vos offarré; veus, Senyor, que us offir mi matexa que són axí com un cors mort qui brolla tot de vérmens de vicis, lo qual **ha quatre dies que** és mort, podrida, vil e abhominable. (Antoni Canals, *Tractat de confessió* [XVa], 108, 5; CIGCA)

²⁷ En l’exemple (46) la construcció presenta un grau de gramaticalització notable, ja que modifica un participi («mort»).

En canvi, si el sintagma que designava l'extensió temporal estava constituït per una unitat contínua ([49a]) o discontinua ([49b]) introduïda, o, directament, conformada, per un quantitatiu ([49c]), la construcció era relativament específica o delimitada. En aquest cas, el locutor ponderava de manera molt més subjectiva la distància temporal, que podia ser percebuda com a llarga, (49b) i (49c), o com a curta (49a):

- (49) a. E que ara **o poch de temps à pasat** que·ls hòmens dels dits lochs de Mosquerola, de Llinars e de la batlia de Cantavella e de Monroig per lur pròpria auctoritat àn feït en los dits tèrmens çerades o boalars inmoderats [...]. (*Manual de consells de la ciutat de València* 1 [XIVa], 130, 22; CIGCA).
- b. Tan gran zel de caritat les sues cristianíssimes entràmenes inflamava que, moguda de pietat, li dix que quant temps passava que no havia confessat los seus peccats y culpes. Respòs lo malalt que **molts anys havia**. (Miquel Peres, Vida de santa Caterina de Sena [XVb], 30, 24; CIGCA)
- c. Enaxí que dicmenge vespre prop pasat, hora pasade de la d'asquella del foch de Ciutat, so és a saber, que **molt havia que**·ll seny del ladre [havia] calat [...]. (*Un llibre reial mallorquí del segle XIV* [XIVb], 301, 23; CIGCA)

Finalment, si el sintagma que establia el temps transcorregut estava constituït per una unitat contínua o discontinua encapçalada per un quantificador indefinit, (50a), o era un sintagma nominal escarrit (Brucart 2002) —és a dir, que no estava delimitat de manera explícita per cap modificador—, (50b), la construcció era inespecífica. Tant en un cas com en l'altre, el locutor no expressava l'extensió del període temporal al qual fa referència en l'enunciat, ni de manera exacta ni tampoc de manera aproximativa:

- (50) a. **Alguns dies ha** no hé escrit a la santedat vostra (*Cartes triades dels Borja* 2 [XVIb], 50, 7; CIGCA)
- b. En Bernat Cardona, mariner, testimoni qui jurà ·XVII· kalendas januarii, e interrogat sobre la primera declaració, dix que no y sab plus, salu que veé la dita na Guevalda, muller del dit en P. Escalona que fo presa en la cort **temps ha**, no sab quant, per rahan de la mort d'en Guerau Algamés [...] (*Clams i crims* [XIV], 164; CIGCA).

D'acord amb les ocurrencies del CIGCA i del CIGMod, hem pogut atestar que el valor intensiu de *temps ha*, *anys ha* i *dies ha* comença a desplegar-se a partir de localitzacions temporals inespecífiques, i, més concretament, escarides (Garcia Sebastià 2017), semblants a la de (50b). Com veurem en § 4.4.2.2., l'absència de delimitació explícita permet inferir, en determinats contextos, que la distància de l'interval és elevada. En la resta d'usos —representats en (4) i (5)— aquesta interpretació queda restringida, ja que s'especifica la demarcació dels períodes amb més o menys precisió. Amb tot, els exemples com els de (50b) no es

poden considerar encara contextos facilitadors del canvi [TEMPS TRANSCORREGUT] inespecífic > [TEMPS TRANSCORREGUT] d'extensió elevada. El fet que el locutor desconega la quantitat de temps transcorregut des del moment en què «[na Gualda] fo presa en la cort» fins al moment de parla només permet interpretar la CTT amb un sentit inespecífic.

Abans de descriure els contextos que haurien afavorit l'assumpció de valors intensius per part de les CTT amb *haver*, exposarem (a) quines eren les unitats temporals més freqüents, (b) quina evolució van seguir els usos específics i inespecífics d'aquestes formes i (c) quina era la posició més habitual del CT respecte del verb en l'època moderna i contemporània.

La Taula 4.9 mostra com, al llarg de tot el període, el nombre d'ocurrències de *haver* [TEMPS TRANSCORREGUT] amb unitat discontinua és considerablement major al dels casos amb unitat contínua. D'acord amb les dades obtingudes del CIGCA, en l'etapa clàssica també es produïa aquesta mateixa tendència (§ 3.3.3.3.). A més, com en el cas de les formes medievals, entre els segles XVI i XIX les unitats més utilitzades també són *any*, *dia* i *temps*. Precisament, aquests són els substantius que, com veurem en § 4.4.3., es col·loquen amb *haver* en les construccions saturades intensives. No deu ser casual, doncs, que les solucions que s'han conservat en català actual es constitueixen amb les unitats (sobretot *temps* i *anys*) més freqüents al llarg dels segles.

Taula 4.9 Ocurrencies d'unitats temporals utilitzades en les CTT amb *haver* modernes i contemporànies

	Unitat								
	Contínua				Discontinua				
	any	dia	mes	Total	temps	poc	molt	Total	
	XVIa	12	28	6	46 (59,74%)	18	9	4	31 (40,26%)
	XVIb	38	23	5	66 (71,16%)	16	5	2	23 (28,84%)
	XVIIa	79	49	16	144 (84,21%)	14	9	4	27 (15,79%)
Període	XVIIb	43	34	7	84 (81,55%)	17	1	1	19 (18,45%)
	XVIIIa	20	40	8	68 (60,71%)	27	10	7	44 (39,29%)
	XVIIIb	24	19	3	46 (61,33%)	18	7	4	29 (38,67%)
	XIXa	9	5	2	16 (66,67%)	6	1	1	8 (33,33%)
	XIXb	37	30	5	72 (64,46%)	31	3	4	38 (35,54%)

En § 3.3.3.3. apuntàvem que, en realitat, quantificar els les CTT segons el tipus d'unitat no permet definir amb exactitud amb quina freqüència s'utilitzaven els intervals específics o inespecífics. I és que, si bé les unitats contínues són sempre, *per se*, inespecífiques, les discontinües poden expressar intervals precisos o imprecisos. En la Taula 4.10 s'exposen les dades referides a la freqüència d'usos específics i inespecífics durant l'edat moderna i contemporània. Com en el cas de la llengua clàssica, únicament hem considerat com a usos específics aquells en què la distància temporal s'expressa mitjançant una unitat discontinüa introduïda per un cardinal. En la categoria d'usos inespecífics, per contra, incloem tota la resta de possibilitats (intervals constituïts per unitats contínues o per unitats discontinües escarides o modificades per altres tipus de quantificadors).

Taula 4.10 Freqüència d'usos específics i inespecífics de les CTT amb *haver* durant l'edat moderna i contemporània

	Distància				
	Específica		Inespecífica		
	Freqüència absoluta	Freqüència relativa	Freqüència absoluta	Freqüència relativa	
Període	XVIa	34 (44,16%)	0,000045 (44,12%)	43 (55,84%)	0,000057 (55,88%)
	XVIb	37 (41,57%)	0,000041 (41,41%)	52 (52,53%)	0,000058 (58,59%)
	XVIIa	78 (45,14%)	0,000047 (45,63%)	93 (54,86%)	0,000056 (54,37%)
	XVIIb	47 (45,63%)	0,000048 (45,28%)	56 (54,37%)	0,000058 (54,72%)
	XVIIIa	25 (22,32%)	0,000017 (22,36%)	87 (77,68%)	0,000059 (76,64%)
	XVIIIb	17 (22,67%)	0,000018 (22,5%)	58 (77,33%)	0,000062 (77,5%)
	XIXa	4 (16,67%)	0,0000061 (16,9%)	20 (83,33%)	0,00003 (83,1%)
	XIXb	17 (15,73%)	0,0000028 (15,64%)	93 (84,55%)	0,000015 (84,27%)

D'acord amb aquestes dades, observem que la tendència a l'alça dels usos inespecífics, la qual apuntaven ja les xifres de les construccions en la llengua clàssica, es manté al llarg de l'època moderna i contemporània. En termes generals, les ocurrencies de CTT que estableixen un interval imprecís se situen per damunt de les variants específiques en tots els períodes buidats. A més la freqüència dels casos inespecífics es manté més o menys estable durant tota aquesta etapa, si bé és cert que experimenta una davallada bastant pronunciada en la darrerria del segle XIX. El total d'ocurrencies de formes específiques no supera el 50% en cap dels períodes buidats. De fet, la freqüència relativa d'aquestes variants presenta una tendència decreixent tant en termes absoluts com en termes relatius. Així, doncs, mentre que la freqüència relativa d'ús d'aquestes solucions se situa en un índex del 0,000045 (el 44,12% del total d'ocurrencies) en la primera meitat del segle XVI i es manté en unes xifres similars fins a la darrerria del XVII, a començaments del XVIII descendeix fins al 0,000017 (el 22,36% del total d'ocurrencies). Posteriorment, aquesta tendència s'accentua al llarg del segle XIX, moment en què els índex freqüència relativa de les solucions específiques baixen fins al 0,0000061 (el 16,9% del total d'ocurrencies) en la primera meitat del període i fins al 0,0000028 (el 15,64% del total d'ocurrencies) en la segona.

Les mateixes regularitats que hem advertit en l'anàlisi de les dades de la Taula 4.10 les observem també en l'evolució dels usos postverbals i preverbals del CT (Taula 4.11). En aquest sentit, les construccions que avantposen el complement al verb presenten un nombre major d'ocurrencies en totes les etapes consultades. La diferència percentual entre aquestes variants i les solucions amb el complement posposat és d'aproximadament el 20%, tant en termes absoluts com relatius, fins a la segona meitat del segle XVII. En aquesta etapa, l'ús de les formes en què el CT es posposa se situa en un índex de freqüència relativa del 0,000039 (el 36,79% del total d'ocurrencies), el qual descendeix fins al 0,000018 (el 23,37% del total d'ocurrencies) en la primera meitat del segle XVIII. Tal com s'esdevé en la progressió dels usos específics, la davallada en la freqüència d'ocurrencies de CTT amb el CT posposat també s'intensifica en el segle XIX, quan l'índex de freqüència baixa fins al 0,000007 (el 19,44% del total d'ocurrencies) en la primera meitat del període i fins a un 0,0000025 (el 7,94% del total d'ocurrencies) en la segona.²⁸

²⁸ Aquesta tendència paral·lela entre l'evolució de les freqüències dels usos específics i inespecífics i les de la posició del CT en la construcció ja l'hem apuntada en § 3.3.3.3. per al cas de les formes medievals.

Taula 4.11 Frequència de la posició del CT en les CTT amb *haver* durant l'edat moderna i contemporània

Període	Posició del CT			
	Postverbal		Preverbal	
	Frequència absoluta	Frequència relativa	Frequència absoluta	Frequència relativa
XVIa	30 (38,96%)	0,00004 (38,83%)	47 (61,04%)	0,000063 (61,17%)
XVIb	33 (37,07%)	0,000037 (36,63%)	56 (62,93%)	0,000064 (63,37%)
XVIIa	60 (35,08%)	0,000036 (34,95%)	111 (64,92%)	0,000067 (65,05%)
XVIIb	38 (36,89%)	0,000039 (36,79%)	65 (63,11%)	0,000067 (63,21%)
XVIIIa	26 (23,21%)	0,000018 (23,37%)	86 (76,79%)	0,000059 (76,73%)
XVIIIb	13 (17,33%)	0,000014 (15,5%)	62 (82,67%)	0,000066 (84,5%)
XIXa	5 (20,83%)	0,000007 (19,44%)	19 (79,17%)	0,000016 (80,56%)
XIXb	15 (13,64%)	0,0000025 (7,94%)	95 (86,36%)	0,000029 (92,06%)

La Taula 4.12 distribueix les dades referides a la posició del CT segons el substantiu que el constitueix. Les unitats que concentren un major nombre d'ocurrències en què l'interval de temps transcorregut apareix en posició preverbal són *anys*, *dies* i *temps*. Això representa un canvi en respecte a les CTT amb *haver* de la llengua clàssica. I és que, com hem vist en § 3.3.3.3., en català medieval les formes amb el CT avantposat al verb estaven conformades majoritàriament per unitats contínues, sobretot per *temps*. Així, les unitats discontinües tendien a aparèixer en posició postverbal fins al segle XV, moment en què l'avantposició també es va generalitzar en els usos del substantiu *dia*. En el període que abraça els segles XVI-XIX observem que *dia* també precedeix el verb en la majoria d'ocurrències —amb l'única excepció de la primera meitat del segle XVI, en què documentem el mateix nombre de casos de posposició i avantposició—. D'altra banda, el substantiu *any*, que fins a la segona meitat del segle XV acostumava a situar-se darrere de *haver* amb major freqüència, apareix avantposat al verb en la majoria dels casos al llarg de l'època moderna i contemporània —llevat de la segona meitat del segle XVI, en què el nombre d'usos preverbals i postverbals és coin-

cident—. En la Taula 4.13 hi ha distribuïts els usos postverbals i preverbals de les unitats discontinües d'acord amb l'especificiat. L'aspecte més rellevant d'aquestes dades és que, en termes generals, les ocurrencies en què els CT constituïts per *any* i *dia* apareixen avantposats al verb es concentren sobretot en els casos inespecífics, els quals, a més a més, són sobretot de tipus escarrit. Aquesta tendència s'observa ja en la segona meitat del segle XVI²⁹ pel que fa al substantiu *dia* i en la primera meitat del segle XVIII quant al substantiu *any*.

Taula 4.12 Posició del CT en les CTT amb *haver* durant l'edat moderna segons la unitat que el constitueix

		Període							
		XIV1a	XVIb	XVIIa	XVIIb	XVIIIa	XVIIIb	XIXa	XIXb
CT	any	3	19	35	17	7	8	4	7
	dia	14	7	12	12	5	2	1	1
	mes	6	4	10	6	5	2	–	2
	temps	2	1	–	3	4	–	–	3
	poc	2	–	–	–	3	–	–	–
	molt	3	2	3	–	2	1	–	2
	Total	30	33	60	38	26	13	5	15
Posposat	any	9	19	44	26	13	16	5	30
	dia	14	16	37	22	35	17	4	29
	mes	0	1	6	1	3	1	2	3
	temps	16	15	14	14	23	18	6	28
	poc	7	5	9	1	7	7	1	3
	molt	1	–	1	1	5	3	1	2
	Total	47	56	111	65	86	62	19	95

²⁹ En § 3.3.3.3. ja atestàvem que en el segle XV els usos preverbals de *dia* eren majoritàriament inespecífics.

Taula 4.13 Posició dels CT discontinus en les CTT amb *haver* durant l'edat moderna i contemporània segons l'especificitat

CT		Període								
		XVIa	XVIb	XVIIa	XVIIb	XVIIIa	XVIIIb	XIXa	XIXb	
Posposat	específic	any	3	11	29	11	5	7	2	9
		dia	9	4	9	8	2	2	–	–
		mes	6	3	5	5	4	2	–	2
	inespecífic	any	–	8	6	6	2	1	2	2
		dia	5	3	3	4	3	–	1	1
		mes	–	1	5	1	1	–	–	1
Avantposat	específic	any	8	13	25	16	6	6	1	3
		dia	8	5	6	6	7	–	1	5
		mes	–	1	4	1	1	–	–	1
	inespecífic	any	1	6	19	10	7	10	4	29
		dia	6	11	31	16	28	17	3	25
		mes	–	–	2	–	2	1	1	2

Les dades exposades en aquest apartat demostren que algunes de les tendències que ja havíem apuntat en § 3.3.3.3. pel que fa a l'ús CTT amb *haver* durant el període medieval tenen continuïtat en aquests períodes més tardans —en alguns casos, fins i tot, s'intensifiquen—. Els fenòmens que defineixen l'evolució sintàctico-semàntica d'aquestes formes entre els segles XVI-XIX són:

- a) La proliferació de les formes inespecífiques i, alhora, la disminució dels usos específics.
- c) L'augment dels usos inespecífics de les unitats discontinues, sobretot *dia* i *any*.
- d) La rutinització de l'orde dels constituents en la construcció, de manera que la posició preverbal del CT és cada vegada més freqüent.
- e) La predilecció que presenten aquestes variants per les unitats *temps*, *anys* i *dies*.
- d) La relació entre els usos indefinits i, més concretament, escarits de les unitats temporals discontinues (sobretot *anys* i *dies*) i l'avantposició al verb.

Tots aquests trets apunten cap a la construccionaltzació de les formes intensives *temps ha*, *anys ha* i *dies ha*, les quals es generaren a partir dels contextos que descrivim en el següent apartat.

4.4.1. Els contextos que faciliten el desplegament del valor intensiu (segles XVI-XVIII)

Els primers contextos que permeten interpretar les CTT inespecífiques amb *haver* amb un sentit intensiu daten del segle XVI:

- (51) Molt magnífich senyor cosín jermà: **Dies ha que** no tinch letres de vostra mercè y estich-ne ab molta ànsia. (*Epistolari d'Estefania de Requesens i Hipòlita Roís de Liori* [XVIa], 147, 9; CIGMod)

Aquest exemple, extret de la correspondència d'Hipòlita Roís de Liori i Estefania Requesens, ja pot considerar-se, d'acord amb la Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic (Traugott 2010), un context pont o context facilitador del procés de canvi [TEMPS TRANSCORREGUT] inespecífic > [TEMPS TRANSCORREGUT] d'extensió elevada. És, doncs, un cas ambigu que es pot interpretar de dues maneres diferents.

En primer lloc, es pot inferir que des de la darrera carta que el locutor (Hipòlita Roís de Liori) rebé del seu interlocutor (el cosí) transcorre un nombre de dies indeterminat. Aquest era l'únic sentit que fins aquell moment expressaven les CTT amb *haver* inespecífiques que mesuraven la distància temporal per mitjà d'un sintagma escair.

No obstant això, el context permet fer una segona interpretació, de caràcter innovador: la preocupació de la baronessa per no haver rebut cap notícia del seu cosí dins del termini que es considera normal (o, millor dit, que ella concep com a acceptable) convida a inferir que *dies ha* significa, eventualment, 'període de temps transcorregut bastant llarg'. En aquest cas, el mecanisme que intervé en l'aflorament del sentit innovador és la intersubjectivitat (Traugott 2010). L'emissor vol que el destinatari li escriga, però per aconseguir-ho no expressa aquesta voluntat de manera explícita —amb l'ús d'un imperatiu o amb una referència directa al fet que des de l'última vegada que ha rebut correspondència seua ha passat molt de temps— sinó que modalitza el discurs perquè l'interlocutor estiga predisposat a rebre el missatge d'una manera positiva. En aquest sentit, la negociació del significat també està condicionada per la cortesia. No debades, l'enunciat forma part d'un intercanvi epistolar. De fet, Traugott explica que la cortesia és un dels factors que manifesten més clarament l'interès per l'interlocutor i per la manera com aquest pugui interpretar el missatge (2010, 10).

Els exemples (52) i (53) també són contextos que afavoreixen la interpretació de respectives CTT amb *haver* en clau intensiva.

(52) Los dits fossers se posauan en algun canto dels carrers de la Ciutat ahont se trobauan, fent parar las carretas que aportauan, y cridauan à tots los circunuehins si tenian morts en las casas pera enterrar [...], així que tota la present Ciutat se troba de present y **dies ha** en un tant llamentós y desdichat stat, que ni los homens se recordan del ser que tenen ni tenen imaginatio dels treballs que pateixen, recordantse tant solament de ser cristians [...] (*Manual de novells ardits* [XVII] 158, 11; CIGMod).

(53) ROAGÓ

Mestre Pau, ja veis **qu·ha tems/ que** vénc per sa vostra fiya / y, de aqueix modo, voldria / sèbrer cuant serem parens.

PAU

Jo no sé com se pot fer / axò que m'has demanat (*Entremès d'en Roagó Florit y na Faldó* [XVIII], 125, 12; CIGMod).

En (52) el locutor descriu l'estat luctuós («llamentós» i «desdichat») en què es troba Barcelona a causa de la pesta. La negativitat de la situació descrita permet inferir que la quantitat de temps que dura la malaltia, expressada per «*dies ha*», és més aviat extensa. En aquest cas, la inferència està motivada per la subjectivitat (Traugott 2010), ja que es basa en un raonament associatiu pel qual el locutor:

- Considera que l'estat de la ciutat és execrable.
- Entén que una situació desplaent cal que s'acabe com més prompte millor.
- Concep que el període en què Barcelona es troba devastada per la pesta com un interval de temps excessivament llarg, perquè anhela que aquesta situació finalitze.

A més, l'ús de la construcció consecutiva *tan que* —«tant llamentós y desdichat stat, que [...]»— reforça la possible interpretació intensiva.

El context de (53) permet la interpretació innovadora en la mesura en què el locutor (Roagó) vol casar-se amb la filla del receptor (Pau) i, per això, pretén convèncer-lo que és un pretendent digne. Les estratègies que utilitza l'emissor per a assolir aquest objectiu són: (a) fer veure la intenció que té de casar-s'hi és reiterativa (la reiteració apareix marcada per l'ús del verb *venir*, «vénc») i (b) insinuar que, a més, manté aquest propòsit durant un període de temps que considera extens i es vol fer percebre com a tal. De la mateixa manera que en l'exemple (51), la inferència que permet interpretar la CTT amb un sentit intensiu en aquest cas se sustenta sobre una estratègia clarament intersubjectiva (Traugott 2010). Això s'observa, per exemple, en la interpel·lació al receptor per mitjà d'un verb de percepció com a marcador evidencial —*veure*, «ja veis qu·ha tems»— (Antolí, 2015), amb la qual el locutor fer-lo partícip de la seua voluntat.

Les característiques dels casos que acabem de descriure defineixen l'evolució semàntica per la qual les CTT amb *haver* escarides codifiquen, mitjançant la subjectivació o la inter-subjectivació, un valor de tipus intensiu al llarg de l'edat moderna. Aquest procés s'inicia en situacions discursives que s'ajusten a un model molt semblant, basat en les implicatures següents: la voluntat de l'emissor perquè o bé es produïska un fet determinat, com ara en (51) i (53), o bé finalitze una situació conceptualitzada de manera negativa, com és el cas (52). D'altra banda, convé no perdre de vista que la no-delimitació dels intervals també podria haver afavorit el desplegament dels usos intensius. I és que, d'acord amb Martines (2015b: 233), les unitats incomptables o incalculables poden interpretar-se, en determinats contextos, com a realitats inabastables, per la qual cosa tendeixen assumir valors de caràcter genèric o emfàtic.

4.4.2. Construccionalització i usos discursius de *temps ha*, *anys ha* i *dies ha* (segles XIX-XX)

Segons les ocurrencies que hem extret del CTILC, en la darrerria del segle XIX ja s'havia produït la construccionalització de *temps ha*, *anys ha* i *dies ha*, formes que com veurem, denoten, durant el període contemporani, la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT] de manera específica, atès que fan referència al transcurs de períodes de temps extensos. A més, tal com ja hem avançat en § 4.1. aquests constructes:

- (a) són parcialment saturats, atès que el verb només es col·loca amb els substantius *temps* i *any* —i en menor mesura amb *dia*—, sense cap tipus de delimitació;
- (b) estan rutinitzats, amb la qual cosa la unitat temporal sempre precedeix el verb i, a més, el verb té restringida la variabilitat paradigmàtica;
- (c) s'utilitzen com a recurs arcaïtzant;
- (d) i se solen usar en contextos molt específics, de manera que en el segle XX es fan servir com a marques discursives de registre i, fins i tot, de gènere textual.

Els casos següents, que daten de la segona meitat del XIX, exemplifiquen algunes de les característiques que acabem d'apuntar:

- (54) a. La Miquela, **ja feya temps** que frisava pera anarsen á la casa forana, y mossen Pau també desitjava tornar á sa estimada vila de Sampedor. (Josep Argullol, *La guerra* [1877]; CTILC)
- b. —¡Qué diantre diu, home! ¡No'n sabia rés! ¡**Temps ha** que ho esperava! esclamá don Narcís. (Josep Argullol, *La guerra* [1877]; CTILC)
- (55) a. Pera conéixer la forsa de aquesta veritat no hi ha mes que transportarse de nou á la casa del desgraciat falconer Joan de la Murtra, de la que **fa ja temps** que'ns

havem separat [...]. (Antoni de Bofarull, *La orfaneta de Menargues o Catalunya agonisant* [1862]; CTILC) b. –Ánimo, cridava, ánimo, ciutadans de Barcelona, que avuy será'l dia. **Temps ha** que convenia una llissó forta contra'ls enemichs del Lon nom de la ciutat, contra'ls deshonoradors de la dignitat reyal. (Antoni de Bofarull, *La orfaneta de Menargues o Catalunya agonisant* [1862]; CTILC)

(56) a. ¿Qué hi déu havé á las rajolas / que las mira tant atent? ¡Misteris y mes misteris / que'ns rodejan **ja fa temps**! (Conrad Roure, *Lo castell y lamasía* [1981]; CTILC)

b. En la lluyta que **temps ha** / sostinch dintre de mon cor, / vencé l'amor, con mes / fort, / que ara tinch de refusá. (Conrad Roure, *Lo castell y la masía* [1981]; CTILC)

(57) A Don Quijote no li entra al cervell que John Bull sigui capás de donar á Irlanda la autonomia, com **fa anys ha** l'ha deixada pendre al Canadá, á la Australia, al Cap de Bona Esperansa y á la majoria de las colonias en que hi abunda l'element euro-péu, y'l compadeix desde'l fons de la seva ánima (*Lo catalanisme*, Valentí Almirall [1886]; CTILC).

Els casos exemplificats en (54) (55) representen una tendència bastant habitual en la narrativa d'aquesta època, la qual consistia a usar la forma *temps ha* i les CTT *fer* de manera diferenciada, fins i tot dins d'una mateixa obra. Així, mentre que les construccions amb *fer* se solien utilitzar en el discurs del narrador, (54a) i (55a), la construcció *temps ha* es reservava per als parlaments dels personatges, (54b) i (55b). Les característiques principals del primer tipus de discurs són l'ús de l'estil indirecte i la preeminència de la funció referencial; els del segon, l'ús de l'estil indirecte i la preponderància de la funció expressiva. Així, les construccions amb *fer* s'emmarcaven en contextos pragmàtics més neutres, mentre que *temps ha* s'emprava en passatges considerablement condicionats per la subjectivitat. No debades, tant en (54b) com en (55b) la construcció s'inscriu en parlaments que es caracteritzen pel to emfàtic i exclamatiu. La tria d'una forma o una altra no devia ser casual, ans al contrari sembla que depenia de la funció comunicativa de cada tipus de discurs. Comptat i debatut, l'ús distintiu de les CTT en casos com els de (54) i (55) suggereix que el sentit de *temps ha* ja s'havia especialitzat —ja havia semantitzat el valor intensiu— en aquest període i, per això, sovint s'usava com un recurs expressiu més en les intervencions dels personatges.

En (56) les construccions amb *fer* i la forma *temps ha* també s'utilitzen de manera diferenciada en una mateixa obra. En aquest cas, la distribució dels usos està condicionada per la rima de la composició: en (56a) l'autor empra «ja fa temps» perquè l'últim vers de la cobla rime amb «atent»; així mateix, en (56b) fa servir «temps ha» perquè el primer vers rime amb el darrer («que ara tinch de refusá»). Aquest exemple també manifesta que *temps ha* es tro-

bava clarament rutinitzada, ja que la posició dels elements que la componen tendia a ser fixa. En aquest sentit, la unitat que expressa la quantitat de temps transcorregut apareix en posició preverbal en la majoria dels casos (així ho demostren, com ja hem vist, les dades de la Taula 4.11). La posició que presenten els diferents constituents en les construccions temporals amb *fer* i *haver* dels exemples (55) i (56) contribueixen a confirmar aquesta afirmació. D'altra banda construcció *anys ha* també presentava un grau de rutinització considerable en aquesta època. Això s'observa en l'exemple (57). No debades, la construcció apareix usada com una sola unitat, els components de la qual estan totalment fixats; de fet, en aquest cas *anys ha* complementa el verb *fer* en una CTT («fa anys ha»).

La rutinització i el valor intensiu de les noves construccions es mantenen durant el segle XX, tal com s'exemplifica en (58), (59) i (60).

- (58) En temps de Carles el Calb s'esdevenen dos fets que s'anunciaven **temps ha**, i que són transcendents [...] (Ferran Soldevila, *La història universal* [1920]; CTILC).
- (59) Els dies d'abril ja són lluny, l'olor de la pólvora s'ha esvaït **temps ha**. (Joan Oliver, *La fam* [1938]; CTILC)
- (60) —Com us dieu? —va demanar-li amb veu feble l'Espurneta.
—Jo sóc **En Temps-Ha** i la meua dona és Na Passant. Les nostres cabelleres s'han tornat blanques esperant aquest moment. (Lluís Ferran de Pol, *Abans de l'alba* [1954]; CTILC)

En (58) la fixació del constructe restringeix la flexió del verb al present d'indicatiu i, en conseqüència, es transgredeix la *consecutio temporum*, és a dir, que no es manté la concordança temporal (Solà i Pujols 2002) entre el temps del verb principal —en aquest cas el verb de la subordinada de relatiu, «s'anunciaven»— i el de l'adjunt temporal —«ha»—. Pel que fa a l'expressió de la intensitat, en (59) el locutor utilitza dues estructures paral·leles, una amb l'adverbi *lluny* i l'altra amb *temps ha*, per evocar un passat distant; d'altra banda, en (60) la construcció intensiva és el nom d'un personatge que, precisament, es caracteritza, com la seua dona, per ser vell, tal com indica el fragment subratllat.

També documentem casos excepcionals, en què les solucions amb *haver* encara conserven algunes propietats composicionals i, per això, mantenen la *consecutio temporum* amb la predicació principal, com ara en els exemples de (61).

- (61) a. I era entre els pretendents un home que no coneixia llei, i es deia Ctesip i habitava estades a Same. El qual, fiat de les seves possessions sense compte pretenia l'esposa d'Ulisses absent **temps havia** (Carles Riba, *Odissea* [1919]; CTILC).
- b. Durant alguns segles abans havien vingut en incursió des dels deserts sud-ori-

entals certes tribus robustes i ben nuades, que **temps havia** havien foragitat o assimilat els canaanites al llarg de les terres altes d'a ponent del Jordà (Carles Riba, *L'antic Orient* [1920]; CTILC).

Tant (61a) com (61b) són exemples que provenen de l'obra de Carles Riba. El primer és un fragment de la traducció que aquest autor feu de l'*Odissea*; el segon, forma part d'un assaig de caràcter historiogràfic que escriví sobre les antigues civilitzacions d'orient. La temàtica d'aquests textos, la poca freqüència amb què s'utilitzaven les formes amb *haver* ja en el segle anterior (§ 4.3.) i el fet que la composicionalitat fos més pròpia de les formes antigues (medievals i modernes) indiquen que aquests usos *temps ha* són, certament, arcaïtzants i estan vinculats amb la voluntat que tenia Riba de construir una llengua literària culta, de registre elevat.

Els casos de (62), (63), (64) i (65) també són representatius dels usos de *temps ha* que acabem d'exposar:

- (62) Fits als murs que caigueren / **temps ha** i palpen ara / mans d'esclaus, boires orbes (Salvador Espriu, *Mrs. Death* [1952]; CTILC).
- (63) **Temps ha**, de lluny, vaig enyorar la pàtria / i la ciutat més nostra; / i ho feia a la manera catalana, / ortodox i castís [...]. (Joan Oliver, *Vacances pagades* [1960]; CTILC)
- (64) Entitats d'aquesta índole funcionen **temps ha** en certes poblacions catalanes especialment dedicades a la indústria tèxtil, essent remarcable, pel seu desenrotllament i la magnitud dels serveis que ve prestant, el Condicionament de Terrassa (Laboratori General d'Assaigs i Condicionament, *Laboratori General d'Assaigs i Condicionament* [1923]; CTILC).
- (65) En definitiva, la llengua d'Oliver sol ésser generalment depurada: no defuig construccions més aviat cultes (**temps ha**, *el moment en què*) [...] (Francesc Vallverdú, *L'escriptor català i el problema de la llengua* [1968]; CTILC).³⁰

En (62) *temps ha* —juntament amb la tria d'altres mots, com ara l'adjectiu *orb*— confereix als versos d'Espriu un to arcaïtzant. D'altra banda, els tipus de text d'aquests quatre exemples, la poesia culta en (62) i (63), el tractat científicotècnic en (64) i l'assaig en (65), es caracteritzen per fer servir un to elevat. Això ens permet afirmar que la construcció temporal que ens ocupa s'usa sovint com un marcador de registre (*register marker*), en el sentit de Biber (1994; 1995). Segons aquest autor, els marcadors de registre són «distinctive

30 En aquest cas, respectem la cursiva de l'original.

linguistic features found only in particular registers» (1995, 28). En aquest cas la forma que analitzem es correspondria amb una marca lingüística distintiva del registre formal. I és que *temps ha* és una forma que, en aquest període, apareix associada majoritàriament als usos lingüístics més cultes. De fet, així és com també ho considera Francesc Vallverdú en l'exemple (65).

Paral·lelament a aquests usos, la construcció *temps ha* també desplega valors discursius de marcatge de registre provinents de la noció intensiva. Així, en el segle XX la documentem utilitzada com a fórmula d'inici dels contes.

- (66) a. —Doncs bé; a Calcuta del Sud, **temps ha** —anà dient la grua— tot ho llançaven al carrer, i tot ho podíem picotejar, escollint el què ens plaïa. Allò eren temps gentils! Però avui dia tenen llurs carrers tan pelats com una closca d'ou, i la meva gent vola a d'altres indrets. (Marià Manent, *El llibre de la jungla* [1923]; CTILC)
- b. —**Temps era temps** hi havia foques per aquelles illes, però els homes les occiren totes. Àdhuc un cop que s'allunyà del Pacífic i arribà a un indret anomenat Cap Corrientes (això era quan tornava de l'illa de Gough), trobà alguns centenars de foques sarnoses, i li digueren que els homes també anaven allí. (Marià Manent, *El llibre de la jungla* [1923]; CTILC)

En (66a) la construcció (a) indica que s'inicia un relat i, a més, (b) localitza la trama en un passat remot. Aquestes mateixes funcions també les assumeix la fórmula sinònima *temps era temps* ([66b]), la qual, d'acord amb Martines (2014), podria provenir de les CTT amb *ser* arcaïques.

Finalment, cal dir que l'evolució de les CTT amb *haber* en espanyol no sols és anàloga a la de les formes catalanes en termes quantitius (§ 4.3.), sinó que també ho és des d'un punt de vista qualitatiu. Els exemples (67) i (68) demostren que en l'espanyol dels segles XIX i XX existeixen construccions intensives equivalents a les formes catalanes que acabem de descriure.

- (67) ¡Ay! **Tiempo ha** que he descubierto que es la vida una cadena de zozobras. (Virginia Auber Noya, *Ambarina: Historia doméstica cubana* [1858]; CNDHE)
- (68) No lo dudes: estoy viejísima y horrorosa... [...] Canas, no faltan. Ayer me conté más de doce. **Tiempo ha** que no se ven colores en mi cara; los ojos se me han hecho más grandes, y tengo en las sienes unas arruguitas muy feas, pero muy feas. (Benito Pérez Galdós, *Los Ayacuchos* [1900]; CNDHE)

4.5. Recapitulació

Tal com hem avançat en la introducció d'aquest capítol i com hem pogut comprovar al llarg dels diferents apartats que el componen, en el període cronològic que abraça els segles XVI-XIX testimoniem els canvis més importants del sistema d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en català. En bona mesura, la configuració de les CTT actuals és deutora de les transformacions que s'esdevingueren en aquesta etapa. No obstant això, algunes d'aquestes tendències ja s'havien iniciat en la llengua medieval.

En general, els fenòmens més rellevants de l'època moderna i contemporània són:

- a) La construccionalització de les formes pronominals amb el verb *complir*
- b) La construccionalització de *fer* + [TEMPS TRANSCORREGUT] i l'augment sobtat i accelerat de l'ús d'aquestes solucions en el segle XIX
- c) La subjectivació i la rutinització progressives de les CTT amb *haver* i la construccionalització de les fórmules intensives

Pel que fa a les construccions amb *complir*, en el període medieval ja atestem els usos temporals que fan referència a l'edat d'una persona (§ 3.3.4.). De fet, aquestes formes es remunten al llatí clàssic (§ 2.3.2.1.). En el segle XVI documentem casos en què el SUBJ d'aquestes construccions personals transitives ja no és una entitat animada, sinó la distància temporal entre una situació localitzada en el passat i el moment de parla, o, fins i tot, la mateixa situació que es localitza en un moment anterior al de l'enunciat. En aquests exemples el SUBJ resta implícit, ja que el locutor té la necessitat de focalitzar l'argument que expressa la quantitat de temps. Ben probablement, aquests contextos haurien fet de pont entre els usos transitius i les CTT pronominals, les quals apareixen per primera vegada en el CIMTAC també a començaments del segle XVI.

Quant a les CTT amb *fer*, les primeres ocurrencies daten de la primeria del segle XVI. No hi ha, a la vista de les dades presentades ací, cap factor intern que indique en quins contextos degueren irrompre aquestes noves formes. I és que en les primeres manifestacions ja documentem tota la variació formal i semàntica pròpia d'aquestes solucions: les construccions oracionals i les adverbials, els valors culminatius i no culminatius i els usos específics i inespecífics. D'altra banda, alguns factors de caràcter extern, com podrien ser la tipologia textual o la varietat dialectal, tampoc no indiquen cap tipus de regularitat, atès que les construccions s'utilitzen tant en obres adscrites al català occidental (*Els processos de crims a la Lleida del segle XVI* o les *Corts generals de Montsó*) com oriental (*el Llibre de les solemnitats de Barcelona*), de caràcter juridicoadministratiu (processos criminals i llibres de cort) o privat (dietaris). Això contrasta amb el que s'esdevé en espanyol o en

portuguès, ja que les formes amb *hacer* i *fazer* emergiren en contextos específics en què s'explicitava el terme *ad quem*.

Un altre aspecte rellevant de l'evolució de les variants amb *fer* en aquesta època és que s'usen de manera minoritària fins al segle XIX, almenys en la llengua escrita. Llavors, es produeix un augment sobtat de les ocurrencies, alhora que els usos temporals de *haver* disminueixen notablement. Així, doncs, a partir d'aquest moment les solucions amb *fer* es constitueixen com a construcció predominant. Aquesta periodització és gairebé idèntica a la del procés de canvi de les CTT amb *haber* i *hacer* en espanyol (Pérez Toral 1992; Herce 2017).

Els canvis preconstruccionalis que antecediren la gènesi de *fer* + [TEMPS TRANSCORREGUT] es van produir en altres etapes anteriors al segle XVI. De fet, en llatí ja documentem usos de FACĒRE que podrien haver afavorit el desplegament dels valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Aquests enunciats, que també testimoniem en la llengua medieval, estableixen relacions atributives associades al concepte de [COMPLECIÓ] o [EQUIVALÈNCIA] entre unitats temporals de diferent magnitud delimitades per fites. La referència més o menys explícita a l'existència d'un terme *a quo* i un terme *ad quem* fomentà una primera inferència que comportà la reanàlisi del SUBJ: 'diverses unitats temporals entre fites completar-ne una altra de més genèrica' / 'una unitat temporal entre fites equivaldre a una altra' > 'una distància temporal entre fites atènyer una quantitat de temps determinada'. A partir d'aquesta primera inferència se succeïren tot un seguit de canvis construccionalis, l'últim dels quals comportà la impersonalització del constructe, és a dir, que desembocà en la construccionalització de les formes de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Els sintetitzem en (a) i (b).

- a) Emergència de l'oració subordinada, la qual es produí per mitjà d'una inferència metonímica del tipus [+LA PART PEL TOT+], i més concretament [+EL CONTINENT PEL CONTINGUT+]. Així, del fet que un interval equivalga o complete una quantitat de temps determinada, els parlants haurien interpretat que el que constitueix la quantitat en qüestió és el temps que ocupa la situació verbal continguda en aquest interval. El canvi implicà una altra reanàlisi del SUBJ. En aquest cas, el nou SUBJ té forma d'oració substantiva.
- b) Reanàlisi del SUBJ com a CN —en el cas de les variants no culminatives— o bé com a CCT seleccionat per la construcció —en el cas de les formes culminatives— i desplaçament de l'oració subordinada al marge dret. Aquest darrer canvi es degué produir en contextos en què el locutor necessitava focalitzar la quantitat de temps que atenyia la situació verbal i comportà la impersonalització dels constructes.

A més d'aquests canvis preconstruccionalis (Traugott i Dasher 2002; Traugott i Trousdale 2013), en la construccionalització de *fer* + [TEMPS TRANSCORREGUT] també degué intervenir l'analogia. Així, doncs, és ben probable que les formes amb *haver*, que ja feia segles que

s'havien consolidat com a solucions predominants en l'àmbit d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT], funcionaren com a construccions de suport (Garachana i Hernández 2018; De Smet i Fisher 2017) i estimularen la construccionalització de les variants amb *fer*. No debades, les formes antigues i els usos atributius de *fer* de caràcter temporal mantenien similituds sintàctiques, semàntiques i fonològiques —*ha / fa*— evidents, els dos requisits necessaris perquè pugui produir-se un *blending* construccional (Taylor 2012). D'altra banda, convé tenir present que l'existència de les formes amb *hacer* en espanyol també podria haver fomentat la gènesi de les noves solucions catalanes.

En el cas de les CTT *haver*, en aquest període es produeix la irrupció del pronom locatiu —segurament a començaments del segle XVII (Martines 2014)—, la qual cosa representa un canvi de tipus postconstruccional. De la mateixa manera que en espanyol, i diferència del francès, l'ús del clític és molt minoritari durant l'època moderna i el començament de la contemporània i no arriba a generalitzar-se. Entre els motius que impedeixen l'expansió del pronom cal destacar el grau de gramaticalització que presenten les formes amb *haver* durant l'època moderna. Així, algunes de les tendències que apunten a la subjectivació i la rutinització d'aquestes variants durant l'època clàssica es mantenen o, fins i tot, s'intensifiquen entre els segles XVI–XIX. En definitiva, en el moment en què comença a utilitzar-se el pronom, *haver* ja havia deixat de funcionar com un verb prototípic. En la llengua oral l'ús del clític en aquestes construccions és pròpia de l'àmbit restringit (Veny i Pons 2001-2008; Martines 2014; Massanell 2017: 277).

La gramaticalització de les CTT amb *haver*, que ja hem apuntat en el capítol del català medieval (§ 3.3.3.3.), s'accentua en el període modern i contemporani. Així ho apunten els indicis següents:

- a) El fet que la freqüència d'ús de CT específics baixi progressivament des de començaments del segle XVIII.
- b) La davallada en la freqüència d'ús dels CT en posició postverbal al llarg de tot el període.

Aquests fenòmens, juntament amb el fet que les unitats que més tendeixen a avantposar-se al verb siguin *temps*, *any* i *dia*, emmarquen l'evolució de les CTT amb *haver* en una fase preconstruccional que anticipa la gènesi de les formes intensives —com ara *temps ha*—, les quals degueren construccionalitzar-se en el segle XIX. Els contextos facilitadors que estimularen l'afiorament dels usos intensius es caracteritzen pels trets que enumerem a continuació:

- a) Des del punt de vista formal, són casos que expressen la distància temporal per mitjà d'un SN escrit.

- b) Des del punt de vista pragmàtic, s'ajusten a un patró molt semblant. En tots hi ha implicada la voluntat del locutor perquè o bé s'esdevinga una situació que desitja o bé finalitze un estat de coses concebut com a negatiu.

El mecanisme discursiu que activa la interpretació innovadora en aquests exemples és la intersubjectivitat: el locutor concep que la distància que separa el moment de l'enunciat de la situació percebuda com a negativa o de la situació que s'ha realitzat o es duu a terme en espera que se n'esdevinga una altra és extens i, a més, vol fer partícip el receptor d'aquesta impressió. Per a implicar l'interlocutor en aquesta percepció, l'emissor no la manifesta de manera explícita, sinó que, senzillament, utilitza una unitat temporal no delimitada. I és que quelcom no-delimitat pot concebre's, en determinats contextos, com a incalculable i, a partir d'ací, com a gran o, en aquest cas, extens (Martines 2015b). En aquest cas, per tant, també intervé la cortesia com a condicionant pragmàtic del fet lingüístic.

En el segle XIX documentem exemples en què les CTT amb *fer* i les alternatives amb *haver* s'utilitzen de manera clarament diferenciada, en alguns casos dins d'una mateixa obra. Les primeres formes es fan servir generalment en contextos més aviat neutres, on predomina la funció referencial del llenguatge, com per exemple el discurs indirecte del narrador; les segones, en canvi, apareixen en usos de caràcter exclamatiu i emfàtic, en els quals preval la funció expressiva, com ara el discurs directe d'algun personatge. Finalment, en el segle XX les construccions amb *haver* intensives són un arcaisme que s'utilitza com a marcador de registre (Biber 1994; 1995) i, en alguns casos, com a fórmula d'inici dels relats narratius (Martines 2014; Garcia Sebastià 2017).

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

4.5. Recapitulation

As we have already pointed out in the introduction to this chapter and as we have been able to prove in the different sections making it up, the chronological period covering the from the 16th up to the 19th centuries testify the most important changes in the expression system of [ELAPSED TIME] in Catalan. To a great extent, the configuration of current ECT_s is the consequence of the transformations that took place in this stage. In spite of this some of these trends have already begun in medieval language.

Generally speaking, the most relevant phenomena of Modern and Contemporary Ages are:

- a) The constructionalization of pronominal forms with the verb *complir*
- b) The constructionalization of *fer* + [ELAPSED TIME] and the sudden increase of the use of these solutions in the 19th century
- c) The progressive subjectification and rutinization of the ETS with *haver* and the constructionalization of the intensive expressions

Regarding the constructions with *complir*, in the Medieval period we already document the temporal uses referring to the age of a person (§ 3.3.4.). In fact these forms go back to Classical Latin (§ 2.3.2.1.). In the 16th century we find cases in which the subject of these personal transitive constructions is no longer an animate entity, but the temporal distance between a situation located in the past and the moment of speech, or, even, the same situation that is located in a moment prior to the statement. In these examples the SUBJ is implicit, since the speaker has the need to focalize the argument that expresses the amount of time. Most probably, these contexts have acted as bridges between the transitive uses and the pronominal ETC, which appear for the first time in the CIMTAC also at the beginning of the 16th century.

Regarding the ETC with *fer*, the first occurrences date from the beginning of the 16th century. Up to the present time we have not been able to isolate any internal factor that indicates in which contexts these new forms must have burst in. And we say “burst in” because from the first examples we already find all the formal and semantical variation characteristic of these solutions: the sentence and adverb constructions, culminating and non-culminating values and the specific and non-specific uses. On the other hand, some external factors, such as textual typology or dialectal variety, also don't indicate any kind of regularity, bearing in mind that the constructions are used both in occidental works (*Els processos de crims a la Lleida del s. XVI* or the *Corts generals de Montsó*) and oriental (*el Llibre de les solemnitats de Barcelona*), of a legal-administrative nature (processos criminals i llibres de cort) or private (dietaris). That contrasts with what happens in Spanish or Portuguese, since the forms of *hacer* and *fazer* originated in specific contexts where the term was explicitly stated *ad quem*.

Another relevant aspect of the evolution of the variants with *fer* in this period is that they are used in a minority way up to the 19th century, at least in written language. Then, a sudden increase of occurrences takes place, whereas the temporal uses of *haver* outstandingly decrease. This way, from this moment onwards the solutions with *fer* constitute themselves as predominant construction. This periodization is almost identical to the change process of the ETC_s with *haber* and *hacer* in Spanish (Pérez Toral 1992; Herce 2017).

Preconstructional changes which preceded the genesis of *fer* + [ELAPSED TIME] took place in periods before the 16th century. In fact, in Latin we already document uses of FACĒRE which could have favored the development of the values [ELAPSED TIME]. These statements, of which we also have evidence in the medieval language, established attributive relations associated to the concept of [COMPLETION] or [EQUIVALENCE] between temporal units of different magnitudes per milestones. The more or less explicit reference to the existence of a term *a quo* and a term *ad quem* promoted a first inference that entailed the reanalysis of the subject: 'several temporal units between milestones complete another more generic one' / 'a temporal unit between milestones is equivalent to another one' > 'a temporal distance between milestones represents a specific amount of time. From this first inference onwards several constructional changes follow, the last one of which entailed the impersonalization of the construct, that is to say, that it culminated in the constructionalization of the forms of [ELAPSED TIME]. We synthesize them in (a) and (b).

- a) Emergence of subordinate clauses, which took place by means of a metonymic inference of the type [+A PART IS USED FOR THE WHOLE+]. This way, from the fact that an interval is equivalent or completes a specific amount of time, speakers would have interpreted that that what constitutes the amount in question is the verbal situation included in this interval. The change shall entail a new analysis of the SUBJ. In this case, the new subject has the form of a noun clause.
- b) New analysis of the SUBJ as a noun-complement—in the case of non-culminating variants- or as an ETC selected for the construction—in the case of culminating forms—and displacement of the subordinate clause to the right margin. This change must have taken place in contexts in which the speaker needed to focus on the amount of time that the situation of the verb lasted, and it entailed the impersonalization of the constructs.

In addition to these preconstructional changes (Traugott and Dasher 2002; Traugott and Trousdale 2013), in the constructionalization of *fer* + [ELAPSED TIME] analogy must have also intervened. This way, it is most probable that the forms of *haver*, which were consolidated as predominant solutions in the area of expression of [ELAPSED TIME] since centuries ago,

operated as support constructions (Garachana and Hernández 2018; De Smet and Fisher 2017) and stimulated the constructionalization of the variants with *fer*. Not in vain, antique forms and attributive uses of *fer* of a temporal nature kept clear semantical and phonological similarities —*ha / fa*—, the two necessary requirements for a constructional blending to be able to take place (Taylor 2012). On the other hand, it is important to bear in mind that the existence of the forms with *hacer* in Spanish could also have encouraged the genesis of the new Catalan solutions.

In the case of the ETC_s with *haver*, in this period the inrush of the locative pronoun takes place —most probably at the beginning of the 17th century (Martines 2014)—, what represents a change of postconstructional type. In the same way than in Spanish and different to what happens in French, the use of the clitic is very minority during the modern age and the beginning of the contemporary one and it does not manage to be generalized. Among the reasons stopping the expansion of the pronoun it is worth highlighting the degree of grammaticalization that the forms with *haver* have during the modern age. This way, some of the trends towards subjectification and routinization of these variants during the classical age are kept or, even, intensified between the 16th and 19th centuries.

All in all, at the moment when the pronoun starts being used, *haver* was no longer used as a prototypical verb. In oral language the use of the clitic in these constructions is characteristic of the speakers from Roselló (Veny and Pons 2001-2008) and from the Balearic islands (Martines 2014).

The grammaticalization of the ETC_s with *haver*, which we have already pointed out in the Chapter of medieval Catalan (§ 3.3.3.3.), is stressed in the modern and contemporary period. And so can it be inferred from the following signs:

- a) The fact that the frequency of use of the specific TC_s PROGRESSIVELY decreases from the beginning of the 18th century.
- b) The decrease of the frequency of use of the TC in postverbal position during the whole period.

These phenomena, together with the fact that the units that tend the most to occupy positions before the verb are *temps*, *any* and *dia*, set the evolution of ETC_s with *haver* in a preconstructional phrase that anticipates the genesis of the intensive forms —such as *temps ha*—, which must have been constructionalized in the 19th century. The favoring contexts that promoted the outburst of the intensive uses are characterized by the features listed below:

- a) From a formal point of view, these are cases that express the temporal distance by means of a scarce noun phrase.

- b) From a pragmatical point of view, they adjust to a very similar pattern. In all of them the will of the speaker to imply for a situation that he/she wishes to occur or for a state of things to finish conceived as negative.

The discursive mechanism that activates the innovative interpretation of these examples is intersubjectivity: the speaker conceives that the distance separating the moment of the statement from the situation perceived as negative or from the situation carried out while waiting for another to occur is long and, in addition to this, he/she wants to share this impression with the listener/reader. In order to involve the listener/reader in this perception, the speaker does not state it explicitly, but rather uses a non-delimited temporal unit. And this is because something which is not delimited, can be conceived, in certain contexts, as incalculable and, from here, as big or, in this case, extensive (Martines 2015b). In this case, therefore, courtesy also intervenes as pragmatical determinant of the linguistic fact.

In the 19th century we document examples where the ETC_s with *fer* and the alternatives with *haver* are used in a clearly differentiated way, in some cases within a same work. The first forms are generally used in rather neutral contexts, where the language referential function predominates, as for instance indirect discourse of the narrator; the second ones, contrary to this, appear in uses of an exclamatory and emphatic nature, in which the expressive function prevails, such as the direct discourse of some character. Finally, in the 20th century intensive constructions with *haver* are an archaism that is used as a marker for the register (Biber 1994; 1995) and, in some cases, as an expression for starting narrative stories.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

CONCLUSIONS

1. L'APORTACIÓ DELS CORPUS A L'ESTUDI DE LES LLENGÜES

En les darreres dècades, els avanços tecnològics i l'interès creixent per abordar l'estudi de les llengües des de perspectives fonamentades en l'ús han potenciat la creació i el perfeccionament dels corpus digitals. Aquestes eines són realment útils per a descriure els fenòmens lingüístics d'una manera fonamentada. No debades, forneixen l'investigador d'un gran volum de dades empíriques, provinents de contextos d'ús real de la llengua. A més, els corpus permeten analitzar les formes lingüístiques d'un estadi concret, en sincronia, i també acarar les dades d'estadis diferents per a descriure-les des d'una òptica diacrònica.

Tanmateix, aquestes ferramentes també tenen algunes limitacions que convé tenir presents per a evitar fer extrapolacions inexactes en la recerca. I és que són bases de dades necessàriament incompletes (Stefanowitsch 2016). Els corpus històrics, per exemple, sols contenen mostres dels usos escrits, amb la qual cosa només aporten indicis de quines podrien haver estat les causes dels canvis (Fisher 2004).

2. EL CONCEPTE DE [TEMPS TRANSCORREGUT]

El català, de la mateixa manera que totes les llengües (Haspelmath 1997; Kurzon 2008; Franco 2012), té recursos sintàctico-semàntics per a expressar la distància cronològica o el temps transcorregut entre el moment de situació i un altre moment de referència. Fins ara, els estudis que han abordat la descripció d'aquestes estratègies —en català i en altres llengües— s'hi han referit amb denominacions diverses. La majoria d'aquests apel·latius són del tipus «construccions temporals amb 'x verb'». En aquest estudi utilitzem el terme «construccions de temps transcorregut» (CTT). Així, doncs, hem considerat oportú (seguint Martines 2014, 2015a, en premsa; Garcia Sebastià 2015, 2017) definir una nova categoria onomasiològica: la del [TEMPS TRANSCORREGUT], la qual permet aplegar els distints tipus de formes lingüístiques que expressen aquest concepte.

Tradicionalment, s'ha considerat que la noció de [TEMPS TRANSCORREGUT] fa referència a l'interval comprès entre una situació que culmina o s'inicia en el passat i un moment de referència posterior (Haspelmath 1997; Kurzon 2008; Mória 2011, 2014; Franco 2012), com ara en *fa dos anys que no el veig* o *fa dos anys que se'n va anar*. No obstant això, en algu-

---

nes construccions vinculades a aquest concepte la situació verbal es localitza en un moment posterior al punt que es pren com a referència: *No havia eixit encara i va tocar el telèfon*. Per això, proposem d'ampliar la categoria i distingir dos tipus de CCT: les que localitzen una situació en el terme *a quo* de l'interval de temps transcorregut i les que ho fan en el terme *ad quem* (Heberlein 2011). Per bé que també hem descrit alguns usos medievals de les construccions que localitzen la situació en el terme *ad quem*, en el present estudi ens hem centrat a analitzar l'evolució de les variants construccionals de situació *a quo*.

2.1. Les variants construccionals de situació *a quo*

Des d'un punt de vista semàntic, aquestes variants es caracteritzen per localitzar o bé la realització d'una situació tèlica o bé l'inici d'una situació atèlica en un punt anterior al moment de parla o un altre moment de referència. En la primera classe, la situació localitzada és sempre un assoliment o una realització; en la segona, una activitat o un estat. En relació amb aquestes trets, els temps verbals en què pot aparèixer expressada la situació tèlica del primer tipus de construcció són perfectius —passat simple, passat perifràstic, perfet i plusquamperfet—; en canvi, quant a la situació atèlica del segon tipus, aquesta només admet els temps imperfectius —present i imperfet— (Solà i Pujols 2002).

En els treballs sobre les CTT en llengües romàniques, la denominació dels diferents valors de les construccions *a quo* també és diversa i, sovint, presenta algunes limitacions. Pel que fa a les formes que localitzen la realització d'una situació tèlica, els estudiosos s'hi refereixen com a construccions «localitzadores» (García Fernández 1999, 2000; Mória 2011a, 2011b, 2013) o «puntuals» (Solà i Pujols 2002; Howe i Ranson 2010). D'altra banda, les alternatives atèliques han estat denominades generalment com a «duratives» (García Fernández 1999, 2000; Solà i Pujols 2002; Howe i Ranson 2010; Mória 2011a, 2011b, 2013). El fet de restringir el caràcter localitzador a les CTT que situen assoliments i realitzacions implica no tenir en compte que les altres variants *a quo* també localitzen una part de la situació en el passat. Així mateix, el terme *puntual* topa amb el caràcter duratiu de les realitzacions. Per això mateix, com a alternativa a aquestes denominacions, proposem els termes «CTT culminatives» i «CTT no culminatives», ja que, al capdavall, el tret que distingeix les dues variants és la telicitat de la situació localitzada.

Quant a la forma, hi ha dos tipus de CTT *a quo*: les solucions oracionals autònomes (*fa temps que se'n va anar*; *fa temps que no el veig*) i les solucions circumstancials (*se'n va anar fa temps*; *no el veig des de fa temps*). En les primeres, la construcció constitueix l'oració principal de l'enunciat i la situació localitzada es realitza com a oració subordinada introduïda per *que*. En les alternatives circumstancials, en canvi, la CTT funciona com a adjunt.

3. LES CONSTRUCCIONS DE TEMPS TRANSCORREGUT EN CATALÀ ACTUAL I EN ALTRES LLENGÜES ROMÀNIQUES

En català actual la manera més habitual de fer referència als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] *a quo* és mitjançant l'ús de construccions amb el verb *fer*. Aquest fet, però, contrasta amb altres estadis anteriors de la llengua. En català medieval i modern les formes predominants es constituïen amb el verb *haver*. D'aquests usos antics s'han conservat algunes construccions arcaïtzants, rutinitzades i amb valor intensiu que han arribat a desenvolupar determinades funcions discursives. Ens referim a formes com ara *temps ha*. Les diferències entre un estadi —l'actual— i els altres —el medieval i el modern— pressuposen que al llarg dels segles el sistema d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] en català experimentà canvis significatius.

En espanyol el verb *hacer* també ha reemplaçat gairebé per complet els usos de *haber* en aquest àmbit. En portuguès, en francès i en occità, juntament amb les formes antigues amb *aver* i *avoir*, també s'utilitzen solucions més modernes amb *fazer*, *faire* i *far*. En definitiva, sembla que la irrupció dels verbs derivats de FACĒRE en l'àmbit d'expressió del [TEMPS TRANSCORREGUT] és un fenomen de molta extensió dins la família romànica. Això, unit al fet que en italià les construccions medievals ja es constituïen amb *fare*, suggereix que en llatí FACĒRE ja devia haver desenvolupat valors pròxims a aquest concepte temporal.

4. LES CONSTRUCCIONS DE TEMPS TRANSCORREGUT EN LLATÍ

En llatí clàssic hi havia una gran diversitat de construccions adverbials que s'utilitzaven per a expressar el concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Algunes tenien un caràcter culminatiu, com ara les fórmules amb *ĀBHINC*; altres, com per exemple les formes amb *IAM*, eren solucions no culminatives. A més, hi havia estratègies intensives, com les que es constituïen amb els adverbis *DĪŪ* i *PRĪDEM*, i, fins i tot, alternatives amb *DŪDUM* i *NŪPER* que permetien fer referència al transcurs de períodes més aviat breus. A banda de les estratègies adverbials, en els textos llatins també es documenten construccions de tipus oracional de les quals provenen algunes de les CTT del català.

4.1. Els antecedents llatins de les construccions de temps transcorregut oracionals en català

En els textos clàssics ja es documenten construccions existencials de caràcter temporal amb *ESSE* (Heberlein 2011; Panayotakis 2016). Aquestes formes, que localitzaven situacions verbals en el passat mitjançant construccions subordinades introduïdes per *EX QUO*, *POSTQUAM*, *UT*, *CUM* o *QUOD*, són l'antecedent llatí de les CTT amb *ser* del català medieval.

En llatí tardà s'atesten (a) els primers testimonis de [TEMPS TRANSCORREGUT] amb HABĒRE (Panayotakis 2017), dels quals són hereves les fórmules medievals catalanes amb *haver*. A més, en aquest període FACĒRE havia desenvolupat sentits molt pròxims a aquests valors.

Pel que fa a l'origen de les CTT amb HABĒRE, hi ha dues hipòtesis possibles. D'una banda podrien haver-se generat a partir d'usos presentacionals en contextos temporals (Garcia Sebastià 2015). D'altra banda, els usos possessius referits al temps, com per exemple «[...] erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua. [Entre ells hi havia un home que tenia trenta-vuit anys en la seva malaltia]» (Joan 5, 5; apud Martines en premsa), també podrien haver fet de pont cap a les nocions de [TEMPS TRANSCORREGUT]. De qualsevol manera, no oblidem que les construccions existencials amb HABĒRE degueren arrancar en aquests valor possessius.

Pel que fa a FACĒRE, Panayotakis (2016) atesta usos temporals com el següent: «[...] defuncta est u[b]i ficet de Abrilio diis XV. [...] morí quan va fer quinze dies d'abril (el quinze d'abril)» (apud Panayotakis 2016: 214). La peculiaritat d'aquestes formes és que localitzen situacions culminatives quan es completa («u[b]i ficet») un dia del mes determinat. Ateses les característiques pragmàtiques, considerem que aquests contextos podrien haver afavorit una interpretació innovadora del significat 'completar'. I és que el fet que es realitzi un dia concret dins d'un marc temporal de caràcter seqüencial (el mes) implica concebre que els dies precedents ja s'han realitzat. A partir d'ací, es pot inferir que entre el primer dia de la seqüència i el dia en què es localitza la situació ha transcorregut una quantitat de temps determinada. A més de les formes que exposa Panayotakis, en la *Patrologia Latina Database* hem documentat altres usos de FACĒRE que, en determinats contextos, podrien haver desplaçat el sentit codificat cap al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Són exemples en què el locutor mesura un interval de temps delimitat per fites mitjançant unitat determinada i, tot seguit, l'equipara a una unitat equivalent. La referència més o explícita a les fites degué disparar les inferències següents: [EQUIVALÈNCIA] > [EXISTÈNCIA] > [TEMPS TRANSCORREGUT]. Al capdavant, la nostra investigació ens ha permès de corroborar que, si bé la construccionalització (Traugott i Trousdale 2013) de les formes de [TEMPS TRANSCORREGUT] amb *fer* és un fenomen plenament romànic, els canvis que la precediren ja s'havien iniciat en llatí tardà, cosa molt poc (o no gens) atesa fins ara per la recerca: els processos de canvi lingüístic acostumen a ser graduals i, doncs, sovint s'enceten en estadis llunyans en el temps. Hi ha dos fets fonamentals que, hi insistim, fan costat a la nostra hipòtesi: l'existència de construccions tardollatines amb FACĒRE de valor temporal proper l'estudiat ací i la notable extensió dels descendents de FACĒRE ja clarament temporal en les llengües romàniques.

5. LES CONSTRUCCIONS DE TEMPS TRANSCORREGUT EN CATALÀ AL LLARG DELS SEGLES

En català, llevat de la construcció adverbial *de* [TEMPS] (*a ençà*), la manera més comuna d'expressar els valors de [TEMPS TRANSCORREGUT] *a quo* és per mitjà de solucions oracionals, és a dir, constituïdes per un verb. Aquesta tendència, que ja s'observa en el període medieval, es manté al llarg de l'època moderna i contemporània.

5.1. L'evolució de les construccions de temps transcorregut arcaiques

Les CTT oracionals del català medieval es constituïen amb el verb *haver* i, en menor mesura amb el verb *ser* (Martines 2014, 2015a, en premsa). Així, doncs, en aquest àmbit d'expressió hi hagué una clara continuïtat dels usos llatins. D'altra banda, també documentem diferents fórmules de situació *ad quem* pròpies dels textos narratius. Aquestes formes s'utilitzaven amb una funció continuativa, és a dir, amb el propòsit discursiu de «assegurar la progressió narrativa» (Peraire 1999: 151).

5.1.1. Les construccions de temps transcorregut amb *ser*

Els primers testimonis de les CTT amb *ser* daten de la segona meitat del s. XIII (Martines en premsa). Aquestes formes s'utilitzaven tant amb el valor culminatiu com amb el valor no culminatiu, i, a més, podien funcionar bé com a oracions autònomes bé com a adjunts temporals.

Les variants amb aquest verb degueren caure en desús a començaments de l'edat moderna, atès que ja no les documentem en el s. XVI. Actualment, d'aquests usos arcaics només es conserva la construcció *temps era temps*, que s'utilitza com a fórmula d'inici dels contes (Martines 2014; en premsa).

5.1.2. Les construccions de temps transcorregut amb *haver*

Les solucions amb *haver* foren la principal forma d'expressar els valors *a quo* de [TEMPS TRANSCORREGUT] durant els períodes medieval i modern. Les primeres atestacions d'aquestes constructes daten de la primera meitat del s. XIII (Martines 2015a, en premsa). De la mateixa manera que en el cas de les CTT amb *ser*, en aquesta primera etapa ja es testimonien totes les variants semàntiques —les formes culminatives i no culminatives— i formals —les oracions autònomes i els adjunts—.

A diferència de les construccions intensives actuals (com ara *temps ha*), les formes medievals presentaven un cert grau de composicionalitat. Alguns indicis que ho demostren són:

- l'expressió de la quantitat de temps transcorregut per mitjà de diferents unitats, no solament *temps*, *anys* o *dies*;

- la capacitat de delimitar la distància per mitjà de diferents modificadors;
- l'alta freqüència d'usos en què el CT se situa en posició postverbal (sobretot fins a la segona meitat del s. XIV);
- el fet que la flexió del verb s'adapte a la referencialitat temporal de l'enunciat, i no estiga limitada al present d'indicatiu.

Tanmateix, a mesura que avancen els segles també observem determinades tendències que apunten a un procés de gramaticalització més o menys progressiu. Alguns dels indicadors que ho demostren són:

- L'augment dels usos inespecífics *i*, a partir de la primera meitat del segle XVIII, la davallada de la freqüència d'ocurrències específiques.
- L'ús de la construcció en contextos considerablement condicionats per la percepció subjectiva del parlant.
- L'increment progressiu dels CT en posició preverbal *i*, alhora, el descens dels usos postverbals.

A la primeria del segle XVII Martines (2014) documenta la irrupció del pronom locatiu. Aquest canvi, que es produeix en l'estadi postconstruccional (Traugott i Trousdale 2013), no es va arribar a generalitzar. De fet, fins al s. XIX no hem tornat a atestar l'ocurrència del clíctic *i*, en aquest cas la freqüència, d'ús és molt poc significativa. Sens dubte, la gramaticalització del constructe, que comportà que *haver* perdés moltes de les funcions pròpies dels verbs, degué frenar l'expansió del pronom.

La subjectivació de les CTT amb *haver* desembocà en la gènesi de les noves construccions intensives, considerablement saturades i rutinitzades, ja en el s. XIX. En aquest període constatem que *temps ha* (i altres formes semblants, com ara *anys ha*) i les construccions amb *fer* s'usen de manera diferenciada, de vegades fins i tot en un mateix text. Així, doncs, mentre que les solucions amb *fer* solen aparèixer en fragments on predomina la funció referencial del llenguatge, les construccions amb *haver* es fan servir en contextos marcats (sovint de tipus exclamatiu), en els quals la funció que preval és l'expressiva. En el segle XX, l'ús temporal de *haver* només es conserva com un arcaisme que contribueix a accentuar la formalitat del discurs; és, doncs, una marca de registre culte (Biber 1994; 1995). D'altra banda, també documentem ocurrències en què *temps ha* s'utilitza com a sinònim de *temps era temps*, és a dir, com una fórmula d'inici del relat que permet situar la trama en un passat remot (Martines 2015a; García Sebastià 2017).

5.2. L'evolució de les construccions de temps transcorregut modernes

5.2.1. Les construccions de temps transcorregut amb *fer*

Els primers exemples que documentem de CTT amb *fer* daten de començaments del segle XVI. A diferència del que s'esdevé en espanyol i en portuguès, en què sembla que els usos de [TEMPS TRANSCORREGUT] de *hacer* i *fazer* irromperen primerament en contextos de caràcter específic —on fins i tot s'explicitava el terme *ad quem*— i després s'expandiren a la resta de casos, en català no hem pogut advertir cap regularitat que marque una pauta evolutiva. I és que en el segle XVI les construccions presenten ja tota la variació semàntica i formal pròpia de les variants *a quo*. A més, aquests casos primerencs provenen de textos de diferent tipologia i adscrits tant als dialectes orientals com als dialectes occidentals.

Per bé que la construccionalització de les solucions amb *fer* degué produir-se a l'inici de l'època moderna —o almenys així ho suggereixen els textos escrits—, en el període medieval el verb ja havia desplegat valors pròxims al concepte de [TEMPS TRANSCORREGUT]. Així, doncs, en el s. XIII *fer* ja s'utilitzava en construccions atributives vinculades als valors de [COMPLECIÓ] i [EQUIVALÈNCIA]. Aquestes formes eren, al capdavant, l'equivalent romànic en català d'un dels usos de *FACĒRE* que hem considerat com a precedent de les CTT. A continuació sintetitzem les característiques d'aquesta mena de casos:

- a) La construcció establia una relació de [COMPLECIÓ] o [EQUIVALÈNCIA] entre dues quantitats temporals delimitades per fites més o menys explícites.
- b) Les fites temporals es corresponien amb situacions verbals o amb substantius de caràcter esdevenimental.
- c) Sovint, hi havia presents alguns elements que feien referència al transcurs del temps (com ara l'ús del participi del verb *passar* o *complir*), dins del qual s'establia la relació de [COMPLECIÓ] o [EQUIVALÈNCIA].

Aquests són els contextos que proposem com a facilitadors del canvi [COMPLECIÓ] / [EQUIVALÈNCIA] > [TEMPS TRANSCORREGUT]. Així, doncs, el primer *micro-step* (Traugott i Dasher 2002; Traugott i Trousdale) d'aquest procés, dins d'un estadi preconstruccional, comportà una reinterpretació del SUBJ per mitjà de la inferència següent: {UNA QUANTITAT TEMPORAL DETERMINADA DELIMITADA PER FITES EN COMPLETA / EQUIVAL A UNA ALTRA} > {UNA DISTÀNCIA TEMPORAL ENTRE FITES COMPLETA / EQUIVAL A UNA QUANTITAT DETERMINADA}.

La nostra proposta matisa la hipòtesi segons les CTT amb verbs romànics provinents de *FACĒRE* s'haurien generat a partir de contextos vinculats als valors de [SUMA] o [CÀLCUL] (Pérez Toral 1992; Herrero 2007). Encara que ens alguns casos aquestes nocions estan pre-

sents en les construccions atributives de caràcter temporal amb *fer*, el concepte que preval és el de [EQUIVALÈNCIA]. No debades el [CÀLCUL], o la [SUMA], són operacions incloses en aquest altre valor més genèric; o, dit en termes de Geeraerts (2010), Barcelona (2011, 2012) o Martines (2015a), la relació entre tots aquestes nocions seria del tipus SUBEVENT ([SUMA], [CÀLCUL]) i COMPLEX EVENT ([EQUIVALÈNCIA]). En definitiva, l'explicació que atribueix l'origen de les CTT al [CÀLCUL] no apunta a la font del canvi, sinó a una de les parts del procés. D'altra banda, el plantejament que fem supera les limitacions que té aquesta hipòtesi per a explicar el pas de la forma en plural del verb a la forma en singular. I és que en els contextos sumatoris el SUBJ (els sumands) sempre és plural; mentre que en les relacions de [EQUIVALÈNCIA] també pot ser singular (en aquest cas la distància).

Entre aquesta primera inferència —i la corresponent reinterpretació del SUBJ— i la impersonalització del constructe (la construccionització pròpiament dita) degueren produir-se almenys dos canvis més. El primer té a veure amb l'emergència de l'oració subordinada; el segon, amb el desplaçament d'aquest mateix constituent al marge dret de la construcció.

Pel que fa a la gènesi de la subordinada, la nostra proposta és que aquesta transformació degué estar motivada per la inferència metonímica següent: {UNA DISTÀNCIA TEMPORAL ENTRE FITES COMPLETA / EQUIVAL A UNA QUANTITAT DETERMINADA} > {LA SITUACIÓ CONTINGUDA EN LA DISTÀNCIA / LA SITUACIÓ REALITZADA A L'INICI DE LA DISTÀNCIA COMPLETA / EQUIVAL A UNA QUANTITAT DETERMINADA}. La metonímia que fonamenta aquesta projecció és del tipus [+LA PART PEL TOT+], i, més concretament, [+EL CONTINGUT PEL CONTINENT+]. En conseqüència, la situació verbal (culminativa o no) que marcava el terme *a quo* hauria passat a ser el SUBJ de l'enunciat. I és que quan una situació verbal desenvolupa la funció sintàctica pròpia d'un SN aquesta acostuma a realitzar-se en forma d'oració completiva introduïda per *que*.

El darrer canvi que precedí (i propicià) la construccionització de les CTT amb *fer* degué estar impulsat per la necessitat del locutor de focalitzar l'argument que expressava la quantitat temporal, en detriment del SUBJ. Això comportà, la reanàlisi del SUBJ —com a CCT regit per la construcció, en cas que la situació fos culminativa, o com a CN, en cas que la situació fos no culminativa— i, en conseqüència, la impersonalització del constructe.

A banda d'aquestes transformacions construccionals internes, en la gènesi d'aquestes formes també podrien haver intervingut factors externs, de caràcter analògic o, fins i tot, sociolingüístic. Els punts de connexió —semàntics, sintàctics i fonològics— entre les CTT amb *haver* i els usos atributius de caràcter temporal del verb *fer* hauria afavorit la gènesi de les variants modernes per mitjà d'un *blending* construccional (Taylor 2017). Altrament, la irrupció —almenys en els textos escrits— de les construccions temporals amb *hacer* en espanyol a finals del segle XV degué estimular el desplaçament dels usos atributius de *fer* cap als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT]. De fet, l'evolució de les dues formes, les CTT

amb *hacer* i les CTT amb *fer*, és gairebé idèntica: totes dues s'utilitzen de manera minoritària al llarg de l'època moderna i en el segle XIX s'expandeixen sobtadament, fins al punt que arraconen les variants amb *haber* i *haver* respectivament.

5.2.2. Les construccions de temps transcorregut amb *complir*

Pel que fa a les CTT amb *complir*, testimoniem l'ús de dues construccions temporals ja en el segle XIII: formes passives que expressaven l'acabament d'un període en un punt determinat i formes personals transitives que indicaven l'edat d'una entitat (animada o inanimada). De fet, aquestes darreres formes es remunten al llatí. Si bé cap d'aquestes dues solucions no feien referència als valors de [TEMPS TRANSCORREGUT], almenys hi estaven vinculades: del fet que un període temporal culmine en un moment concret es pot inferir fàcilment que aquest període ha transcorregut; així mateix, si algú compleix anys significa que entre el moment del naixement i l'aniversari hi ha una distància temporal determinada.

En el segle XVI documentem casos en què el SUBJ de construccions personals transitives fa referència a una situació que es localitza en un moment anterior al de l'enunciat. En aquests exemples el SUBJ resta implícit, ja que el locutor necessita focalitzar l'argument que expressa la quantitat de temps. Ben probablement, aquests contextos haurien fomentat el desplaçament dels usos transitius cap a les CTT pronominals que expressen [TEMPS TRANSCORREGUT], les quals atestem per primera vegada en el CIMTAC a començaments d'aquest mateix segle.

6. Línies de recerca futures

Amb aquesta recerca hem fet un primer acostament a l'estudi de les CTT en un període que fins ara no s'havia escorcollat en català. Com hem pogut comprovar, en l'època moderna i contemporània es produeixen els canvis més importants i, per tant, complexos, en l'evolució d'aquestes formes. Comptat i debatut, encara hi ha molts fenòmens relacionats amb l'expressió del concepte [TEMPS TRANSCORREGUT] que resten per explicar. Per això mateix, a continuació exposem els objectius que hem reservat per a altres línies de recerca vinculades amb aquest tema que pretenem emprendre en el futur:

- a) Resseguir l'evolució de les CTT en occità i en francès. La presència actual més o menys intensa de les construccions amb *far* i *faire* en totes dues llengües exigeixen un estudi diacrònic semblant al desenvolupat aquí.
- b) Descriure els canvis postconstruccionalis i la gramaticalització de les CTT amb *fer*.
- c) Analitzar exhaustivament el *blending* de les solucions amb *haver* i les solucions amb *fer*, així com també el de les formes corresponents en espanyol i en portuguès.

- d) Aprofundir en l'estudi de les CTT de situació *ad quem*.
- e) Explicar la gènesi de la construcció *temps era temps*.
- f) Descriure amb més detall els usos territorials més o menys *residuals* de *haver*.
- g) Estudiar diacrònicament la difusió de CTT amb altres verbs, com ara *dur* o *portar* (*Duem / portem 5 hores ací / esperant*), cada vegada més usuals, sobretot en parlants més joves (Mestres, Costa, Oliva i Fité 1995: §XVII. 5.5; Rigau 2002: 2054; Ruaix 1996: 153; GIEC: 1202)
- h) Seguint els estudis de la psicolingüística contemporània, analitzar la relació que hi puga haver entre la conceptualització i l'expressió lingüística de l'espai i del temps.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

CONCLUSIONS

1. THE CONTRIBUTION OF CORPORA TO THE STUDY OF LANGUAGES

In the last decades, technological advances and the growing interest for dealing with the study of languages from perspectives based on use have promoted the creation and improving of digital corpora. These tools are really useful when it comes to describe linguistic phenomena in a founded way. Not in vain, they provide the researcher with a great volume of empirical data coming from real contexts of use of the language. In addition to this corpora allow the analysis of linguistic forms of a specific stage, in synchrony, and also refine the data of different stages in order to describe them from a diachronic approach.

Nevertheless, these tools have some limitations that we must bear in mind in order to avoid inaccurate extrapolations in the research. And this is so because they are necessarily incomplete databases (Stefanowitsch 2016) The historic corpora, for instance, only include samples of written uses and thus they only contribute signs of which may have been the reasons for the changes (Fisher 2004).

2. THE CONCEPT OF [ELAPSED TIME]

Catalan, in the same way as all other languages (Haspelmath 1997; Kurzon 2008; Franco 2012), has syntactical-semantic resources in order to express chronological distance or time elapsed between the situation moment and another reference moment. Up to now, studies that have dealt with the description of this strategies —in Catalan and other languages— have referred to this with different denominations. The greatest part of these appellatives are of the type «temporal constructions with ‘x verb’». In this study we use the term «elapsed time constructions» (ETC). This way, thus, we have considered it convenient (according to Martines 2014, 2015 and in press; Garcia Sebastià 2015, 2016) to define a new onomasiological category: that of [ELAPSED TIME], which allows us to gather the different types of linguistic forms expressing this concept.

Traditionally, it has been considered that the notion of [ELAPSED TIME] refers to the interval between the situation that culminates or starts in the past and a subsequent reference moment (Haspelmath 1997; Kurzon 2008; Mória 2011; 2014; Franco 2012), such as in *fa dos anys que no el veig o fa dos anys que se'n va anar*. Nevertheless, in some constructions linked to this concept the verbal situation is located in a moment subsequent to the point

---

taken as reference: *No havia eixit encara i va tocar el telèfon*. For this reason, we suggest extending the category and distinguish between two types of ETC: those locating a situation in the term *a quo* of the elapsed time interval and those doing it in the term *ad quem* (Heberlein 2011). Although we have described some medieval uses of the constructions that locate the situation in the term *ad quem*, in this study we have focused on analyzing the evolution of the situation constructional variants *a quo*.

2.1. The situation constructional variants *a quo*

From a semantic point of view, these variants are characterized because they locate either the performance of a telic situation or the beginning of an atelic situation in a point prior to the moment of speech or another reference moment. In the first type, the located situation is always an accomplishment or a performance; in the second, an activity or a state. Regarding these feature, verbal tenses in which the telic situation of the first type of construction can appear expressed are perfective —past simple, periphrastic past, present perfect and pluperfect—; contrary to this, regarding the atelic situation of the second type, this only accepts imperfective tenses —present and imperfect— (Solà i Pujols 2002).

In the different works on ETC in Romance languages, the denomination of the different values of the constructions *a quo* is also diverse and, it often presents some limitations. Regarding the forms that locate the performance of a telic situation, researchers refer to them as «locating» constructions (García Fernández 1999, 2000; Mória 2011a, 2011b, 2013) or «punctual» (Solà i Pujols 2002; Howe i Ranson 2010). On the other hand, atelic alternatives have been generally designated as «durative» (García Fernández 1999, 2000; Solà i Pujols 2002; Howe and Ranson 2010; Mória 2011a, 2011b, 2013). The fact of restricting the locating nature of the ETC that locate accomplishments and performances entails not taking into account that the other variants *a quo* also locate a part of the situation in the past. In the same way, the term *punctual* bumps into de durative nature of the performances. For this reason, as alternatives for this designation, we suggest the terms «culminating ETC_s» and «non-culminating ETC_s», since, the feature that distinguishes the two variants is the lecity of the located situation.

Regarding the form, there are two types of ETC *a quo*: autonomous sentence solutions (*fa temps que se'n va anar*; *fa temps que no el veig*) and circumstantial solutions (*se'n va anar fa temps*; *no el veig des de fa temps*). In the first ones, the construction constitutes the main clause of the statement and the located situation takes the form of subordinate clause introduced by *que*. In the alternative circumstantial solutions, n les alternatives circumstantial, contrary to this, the ETC works as adjunct.

3. ELAPSED TIME CONSTRUCTIONS IN CATALAN AND OTHER ROMANCE LANGUAGES

In current Catalan the most common way of referring to values of [ELAPSED TIME] *a quo* is by means of the use of constructions with the verb *fer*. This fact contrasts with previous stages of language. In medieval and modern Catalan the predominant forms were constituted with the verb *haver*. Of these old uses some archaic constructions have been preserved, which are routinized and have an intensive value and have developed some discursive functions. We mean forms such as *temps ha*. Differences between a current stage— and others —the medieval and the modern one— presuppose that throughout the centuries the expression system of [ELAPSED TIME] in Catalan has undergone some significant changes.

In Spanish the verb *hacer* has also almost completely replaced the uses of *haber* in this scope. Likewise the forms of current Occitan language, with *far* or *faire*, contrast with old solutions, which were made up with *aver*. In Portuguese and in French, together with the old forms with *aver* and *avoir*, more modern solutions are also used with *fazer* and *faire*. All in all, it seems that the irruption of the verbs derived from *FACĒRE* in the expression area of [ELAPSED TIME] is a very widespread phenomenon within the family of Romance languages. This, together with the fact that in medieval Italian constructions were already made up with *fare*, points out to the fact that in Latin *FACĒRE* must have already developed several values close to this temporal concept.

4. ELAPSED TIME CONSTRUCTIONS IN LATIN

In classical Latin there was a great diversity of adverbial constructions that were used in order to express the concept of [ELAPSED TIME]. Some of them had a culminating nature, as for instance the expressions with *ĀBHINC*; others, such as for instance the expressions with *IAM*, were non-culminating solutions. In addition to this, there were intensive strategies, such as those constituted by adverbs *DĪŪ* and *PRĪDEM*, and, even, alternatives with *DŪDUM* and *NŪPER* that allowed us to refer to the course of rather short periods. In addition to adverbial strategies, in Latin texts we can also find sentence type constructions from which some of the ETC in Catalan come.

4.1. The Latin antecedents of the sentence-type elapsed time constructions in Catalan

In classical texts we already find existential constructions of a temporal nature with *ESSE* (Heberlein 2011; Panayotakis 2016). These forms, that located verbal situations in the past by means of subordinate constructions introduced by *EX QUO*, *POSTQUAM*, *UT*, *CUM* or *QUOD*, ARE the Latin antecedent of the ETC with *ser* in medieval Catalan.

In Late Latin we find (a) the first pieces of evidence of [ELAPSED TIME CONSTRUCTIONS] with HABĒRE (Panayotakis 2017), from which the medieval Catalan expressions with *haver* originate. Furthermore, in this period FACĒRE had developed senses very close to these values.

Regarding the origin of the ETC_s with HABĒRE, there are two possible hypothesis. On the one hand they could have generated from the presentational uses in temporal contexts (Garcia Sebastià 2015). On the other, possessive uses referring to time, as for instance «[...] erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua. [Entre ells hi havia un home que tenia trenta-vuit anys en la seva malaltia]» (Joan 5, 5; apud Martines in press), could also have acted as bridge towards the notions of [ELAPSED TIME]. Anyway, let us remind that existential constructions with HABĒRE must have started with this possessive value.

Regarding FACĒRE, Panayotakis (2016) gives evidence for temporal uses such as the following: «[...] defuncta est u[b]i ficet de Abrilio diis XV. [...] morí quan va fer quinze dies d'abril (el quinze d'abril)» (apud Panayotakis 2016: 214). The peculiarity of these forms is that they are located in culminating situations when a day of the specific month is completed («u[b]i ficet»). Bearing the pragmatical characteristics in mind, we consider that this contexts could have favored an innovative interpretation of the meaning 'complete'. And the fact that it is performed on a specific day within a temporal framework of sequential nature (the month) implies conceiving that the previous days have already been carried out. From here it can be inferred that between the first day of the sequence and the day on which the situation is located a specific amount of time has elapsed. In addition to the forms exposed by Panayotakis, in the *Patrologia Latina Database* we have documented other uses of FACĒRE that, in certain contexts, could have displaced the codified sense towards the concept of [ELAPSED TIME]. They are examples in which the speaker measures a time interval delimited by milestones by means of a specific unit and, immediately after, he/she compares it with an equivalent unit. The more or less explicit reference to the milestones must have trigger the following inferences: [EQUIVALENCE] > [EXISTANCE] > [ELAPSED TIME]. After all, our research has allowed us to corroborate that, although it is true that the constructionalization (Traugott and Trousdale 2013) of the forms of [ELAPSED TIME] with *fer* is a fully Romanesque phenomenon, the changes that preceded it had already started in Late Latin, fact that has been paid little attention by researchers up to the present date: linguistic change processes are usually gradual and, thus, often they start in stages far in time. There are two essential facts that, we insist, are part of our hypothesis: the existence of constructions of Late Latin with FACĒRE of close temporal value, that studied here and the remarkable extension of descendants of FACĒRE already clearly temporal in Romance language.

5. ELAPSED TIME CONSTRUCTIONS IN CATALAN THROUGHOUT THE CENTURIES

In Catalan, except for the adverbial construction of [TIME] (*a ençà*), the most common way of expressing the values of [ELAPSED TIME] *a quo* is by means of sentence solutions, that is to say, constituted by a verb. This trend, which is already observed in the Middle Ages, is maintained during the modern and contemporary ages.

5.1. The evolution of archaic elapsed time constructions

Sentence-type ETC_s of Medieval Catalan are made up with the verb *haver* i, and to a lesser extent with the verb *ser* (Martines 2014, 2015, in press). This way, thus, in this expression area there was a clear continuity of Latin uses. On the other hand, we also document different expressions of situation *ad quem* characteristic of narrative texts. These forms were used with a continuative function, that is to say, with a discursive purpose of «ensuring narrative progress» (Peraire 1999: 151).

5.1.1. Elapsed time constructions with *ser*

The first pieces of evidence of the ETC_s with *ser* date from the second half of the 13th century (Martines in press). These expressions were used both with culminating and non-culminating value, and, in addition to this, they could work either as autonomous sentences or temporal adjuncts.

The variants with this verb must have fallen into disuse at the beginning of the modern age, taking into account that we don't find evidence of their use in the 16th century. Nowadays, of this archaic uses, the only one that is preserved is *temps era temps*, that is used in the formula with which stories start (Martines 2014, in press).

5.1.2. Elapsed time constructions with *haver*

Solutions with *haver* were the main way of expressing the values *a quo* of [ELAPSED TIME] during the medieval and modern periods. The first evidences of these constructs date from the first half of the 13th century (Martines 2015, in press). Likewise in the case of ETC with *ser*, in this first stage we already find evidence of all semantic variants —culminating and non-culminating forms— and formal —the autonomous sentences and the adjuncts—.

Contrary to what happens with current intensive constructions (such as *temps ha*), medieval forms showed a certain degree of compositionality. Some signs proving this are:

- the expression of amount of elapsed time by means of different units, not only *temps*, *anys* o *dies*;
- the capacity of delimiting the distance by means of different modifiers;

- the high frequency of uses in which the TC is placed in a postverbal position (specially until the second half of the 14th century);
- the fact that the conjugation of the verb adapts to the temporal referentiality of the statement and is not limited to the present indicative.

Nevertheless, as centuries go by we also observe certain trends that point out towards a more or less progressive grammaticalization process. Some indicators proving this are:

- The increase of unspecific uses and, starting from the first half of the 18th century, the decrease in frequency of specific occurrences.
- The use of the construction in contexts remarkably conditioned by the subjective perception of the speaker.
- The progressive increase of TC in preverbal position and at the same time, the decrease of postverbal uses.

In the first years of the 17th century Martines (2014) documents the irruption of the locative pronoun. This change that takes place in the postconstructional stage (Traugott i Trousdale 2013), never got to be generalized. In fact, until the 19th century we have not found new evidences of the occurrence of the clitic and, in this case the frequency of use has very little significance. No doubt, the grammaticalization of the construct, which entailed that haver lost many of the functions characteristic from verbs, must have stopped the expansion of the pronoun.

The subjectification of the ETC with *haver culminated in the genesis of the new intensive constructions*, considerably saturated and routinized, already in the 19th century. In this period we verify that *temps ha* (and other similar forms, such as *anys ha*) and constructions with *fer* are used in a differentiated way, sometimes even in the same text. This way, thus, whereas the solutions with *fer* usually appear in fragments where the referential function of language prevails, constructions with *haver* are used in marked contexts (often of an exclamation type), in which the function that prevails is the expressive one. In the 20th century, the temporal use of *haver* is only kept as an archaism which contributes to highlighting the formality of the discourse; it is, thus, a high register mark (Biber 1994; 1995). On the other hand, we also document occurrences where *temps ha* is used as a synonym of *temps era temps*, that is to say, as a starting formula of a story that allows as to situate the plot in a remote past (Martines 2015; García Sebastià 2016).

5.2. The evolution of modern elapsed time constructions

5.2.1. Elapsed time constructions with *fer*

The first examples we find of ETC with *fer* date from the beginning of the 16th century. Contrary to what happens in Spanish and Portuguese, in which it seems that the uses of [ELAPSED

TIME] of *hacer* and *fazer* burst in firstly in contexts of a specific nature—in which even the term *ad quem* was explained—and later on they expanded to the rest of cases, in Catalan we have not been able to notice any kind of regularity marking the evolutionary pattern. And this is so because in the 16th century constructions present already all the formal and semantic variation characteristic of *a quo* variants. Furthermore, these first cases come from texts of different typologies and belonging both to oriental dialects and occidental ones.

Although it is true that the constructionalization of the solutions with *fer* must have occurred at the beginning of the modern age—or at least that is what written texts suggest—, in the medieval period the verb had already developed values close to the concept of [ELAPSED TIME]. This way, thus, in the 13th century *fer* was already used in attributive constructions linked to the values of [COMPLETION] and [EQUIVALENCE]. These forms were, all in all, the Romanesque equivalent in Catalan of one of the uses of *FACÈRE* that we have considered a precedent of the ETC. Following we summarize the characteristics of this sort of cases:

- a) The construction established a relationship of [COMPLETION] or [EQUIVALENCE] between two temporal amounts delimited by more or less explicit milestones.
- b) Temporal milestones referred to verbal situations or to nouns with an occurrence nature.
- c) Often there were some elements that referred to the course of time (such as the use of the participle of the verb *passar* or *complir*), within which the relationship of [COMPLETION] or [EQUIVALENCE].

These are the contexts that we suggest as the ones facilitating the change [COMPLETION] / [EQUIVALENCE] > [ELAPSED TIME]. This way, thus, the first *micro-step* (Traugott and Dasher 2002; Traugott and Trousdale) of this process, within a preconstructional stage, entailed a new interpretation of the subject by means of the following inference: {A SPECIFIC TEMPORAL AMOUNT DELIMITED BY MILESTONES THAT COMPLETES / IS EQUIVALENT TO ANOTHER} > {A TEMPORAL DISTANCE BETWEEN MILESTONES COMPLETES/IS EQUIVALENT TO A SPECIFIC AMOUNT}.

Our proposal qualifies the hypothesis according to which ETC with Romance verbs coming from *FACÈRE* must have been generated from contexts linked to the values of [ADDITION] or [CALCULATION] (Pérez Toral 1992; Herrero 2007). Although in some cases these notions are present in the attributive constructions of a temporal nature with *fer*, the prevailing concept is that of [EQUIVALENCE]. Not in vain the [CALCULATION], or the [ADDITION], are operations included in this other more generic value; or, expressed in terms of Geeraerts (2010), Barcelona (2011, 2012) o Martines (2015), the relationship among all these notions is of the kind SUBEVENT ([ADDITION], [CALCULATION]) and COMPLEX EVENT ([EQUIVALENCE]). All in all, the explanation that attributes the origin of the ETC to the [CALCULATION] does not point out the

source of the change, but rather to a part of the process. On the other hand, our approach exceeds the restrictions of this hypothesis to explain the transition from the form in plural of the verb to the form in singular. And in the addition contexts the SUBJ (the addends) is always plural; whereas in the [EQUIVALENCE] relationship it can be singular (in this case distance).

Between this first inference —and the relevant interpretation of the SUBJ— and the impersonalization of the construct (the constructionalization itself) at least two more changes must have taken place. The first one is related to the emergence of the subordinate clause; the second, to the displacement of this same constituent to the right margin of the construction.

Regarding the genesis of the subordinate clause, our proposal is that this transformation must have been motivated by the following metonymic inference: {A COMPLETE TEMPORAL DISTANCE BETWEEN MILESTONES / IS EQUIVALENT TO A SPECIFIC AMOUNT} > {THE SITUATION CONTAINED IN THE DISTANCE / THE SITUATION PERFORMED AT THE BEGINNING OF THE COMPLETE DISTANCE / IS EQUIVALENT TO A SPECIFIC AMOUNT}. The metonymy that promotes this projection is of the type [+THE PART IS USED FOR THE WHOLE+], and, more specifically, [+THE CONTENT IS USED FOR THE CONTAINER+]. Consequently the verbal situation (culminating or not) that marked the term *a quo* must have become the SUBJ of the statement. When a verbal situation develops the characteristic syntactical function of a noun phrase this tends to be in the form of a completive sentence introduced by *que*.

The last change before the constructionalization of ETC that favored them must have been boosted by the need of the speaker of focusing on the argument that expressed the temporal amount, in detriment of the SUBJ. That entailed the reanalysis of the SUBJ —as an ETC governed by the construction, in case that the situation was culminating, or as a noun phrase, in case that the situation was not culminating— and, consequently, the impersonalization of the construct.

In addition to these internal transformational constructions, in the genesis of these forms external factors could have intervened, of an analogical nature or, even, of a sociolinguistic one. The —semantical, syntactical and phonological— connection points between the ECT with *haver* and the attributive uses of a temporal nature of the verb *fer* must have favored the genesis of the modern variants by means of a constructional *blending* (Taylor 2017). Moreover, the irruption —at least in written texts— of temporal constructions with *hacer* in Spanish at the end of the 15th century must have encouraged the displacement of the attributive uses of *fer* towards the values of [ELAPSED TIME]. In fact, the evolution of both forms, the ETC with *hacer* and the ETC with *fer*, is almost identical: both are used in a minority way throughout the modern age and in the 19th century they suddenly expand, to the extent that they exclude the variants with *haber* and *haver* respectively.

5.2.2. Elapsed time constructions with *complir*

Regarding the ETC with *complir*, we find evidence of two temporal constructions already in the 13th century: passive forms expressing the conclusion of a period in a specific point and personal transitive forms indicating the age of an entity (animate or inanimate). In fact, these last forms go back to Latin. Although none of these two solutions referred to the values of [ELAPSED TIME], at least they were linked: from the fact that a temporal period culminates in a specific moment we can easily infer that this period has elapsed; likewise, if somebody turns a certain age it means that from the time he/she was born and the anniversary there is a temporal distance.

In the 16th century we find evidence of cases where the SUBJ of personal transitive constructions refers to a situation that is located in a moment prior to that of the statement. In these examples the SUBJ is implicit, since the speaker needs to focus on the argument expressing the amount of time. Most probably, these contexts must have promoted the displacement of transitive uses towards pronominal ETC expressing [ELAPSED TIME], which provide evidence for the first time in CIMTAC at the beginning of this same century.

5.6. Future research lines

With this research we have contributed a first approach to the study of ETC in a period that up to now had not been studied in Catalan. As we have been able to verify, in the modern and contemporary age, the most important, and therefore the most complex, changes in the evolution of these forms take place. Nevertheless, there are still many phenomena related to the expression of the concept [ELAPSED TIME] that have not been explained yet. Therefore, following we list the goals that we have reserved for other lines of research related to this topic to be tackled in the future:

- a) Tracking the evolution of ETC in Occitan and French. The current presence more or less intense of the constructions with *far* and *faire* in both languages requires a diachronical study similar to the one carried out here.
- b) Describing the postconstruational changes and the grammaticalization of ETC with *fer*.
- c) Thoroughly analyzing the blending of the solutions with *haver* and those with *fer*, as well as the equivalent forms in Spanish and Portuguese.
- d) Deepening the study of ETC of situation *ad quem*.
- e) Explaining the genesis of the construction *temps era temps*.
- f) Describing in more details the territorial more or less residual uses of *haver*.
- g) Diachronically studying the spreading of ETC with other verbs, such as *dur* or *portar* (*Duem/ portem 5 hores aquí/ esperant*), more and more common, specially, among the

youngest speakers (Mestres, Costa, Oliva i Fité 1995: §XVII. 5.5; Rigau 2002: 2054; Ruaix 1996: 153; GIEC: 1202)

- h) Following the contemporary psycholinguistic studies, analyzing the relationship that may exist between conceptualization and linguistic expression of timeframe.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ÍNDEX D'ABREVIATURES

- BaTelòc = *Basa Textuala per a la Lengua d'Òc*
CCT = complement circumstancial de temps
CD = complement directe
cdP = *O Corpus do Português*
CIGCA = *Corpus Informatizat de la Gramàtica del Català Antic*
CIGMOD = *Corpus Informatizat de la Gramàtica del Català Modern*
CIMTAC = *Corpus Informatizat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis*
CNDHE = *Corpus del Nuevo Diccionario Histórico del Español*
COCA = *Corpus of Contemporary American English*
CORDE = *Corpus Diacrónico del Español*
CT = complement temporal
CTT = *construcció de temps transcorregut*
DCVB = *Diccionari català-valencià-balear*
DDL = *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*
DECAT = *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*
DIEC = *Diccionari de la llengua catalana*
DlCat: *Diccionari llatí-català*
DMF = *Dictionnaire dy Moyen Français*
DRAE = *Diccionario de la lengua española*
DSFF = *Diccionari de sinònims de frases fetes*
GDLC = *Gran diccionari de la llengua catalana*
GIEC = *Gramàtica de la llengua catalana*
IMPERS = impersonal
PASS = passiva
PLD = *Patrologia Latina Database*
PRONOM = pronominal
REW = *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*
SN = sintagma nominal
SP = sintagma preposicional
SUBJ = subjecte
-

BIBLIOGRAFIA

- Abbot-Smith, K. F. i H. Behrens (2006) «How known constructions influence the acquisition of other constructions: the German passive and future constructions», *Cognitive Science* 30, pp. 995-1026.
- Alcina, J. i J. M. Blecua (1982) *Gramàtica espanyola*, Barcelona, Ariel.
- Antolí, J. (2015) *L'evidencialitat en català antic: estudi de corpus i acostament segons la gramàtica cognitiva* [tesi doctoral], Alacant, Universitat d'Alacant, disponible a Internet: https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/51070/1/tesis_jordi_manuel_antoli_martinez.pdf
- Antolí, J. (2018), «El procés de constitució del Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMod). Objectius, criteris i avaluació», *Notandum* 48, pp. 3–20.
- Barcelona, A. (2011), «Reviewing the properties of metonymy as a technical construct, with particular attention to the view of metonymy as a prototype category», dins E. Beneczes, A. Barcelona i F. J. Ruiz de Mendoza Ibáñez (eds.), *Defining metonymy in cognitive linguistics*, Amsterdam, John Benjamins, pp. 7-59.
- Barcelona, A. (2012), «La metonímia conceptual», dins I. Ibarretxe i J. Valenzuela (dirs.), *Lingüística cognitiva*, Barcelona, Anthropos, pp. 123-146.
- Bartra, A. (2002), «La passiva i les construccions que s'hi relacionen», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya, (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 2111–2179.
- Bassols de Climent, M. (1948), «Origen de la construcció impersonal del verbo HABERE», *Revista de Estudios Clásicos* 2, pp. 215-225.
- BaTelÒc = Centre National de la Recherche Scientifique / Universitat de Tolosa (2008), *Basa Textuala per a la Lengua d'Òc*, disponible a Internet: <http://redac.univ-tlse2.fr/bateloc/>
- Bello, A. (1952), *Gramàtica de la lengua castellana*, Buenos Aires, Editorial Sopena.
- Bello, A. (1972), *Gramàtica de la lengua castellana dirigida al uso de los americanos*, Caracas, Ministerio de Educación.
- Benincà., P., M. Berizzi i L. Vanelli, L. (2016), «L'espressione della distanza temporale di anteriorità in italiano e altre varietà romanze», dins J. Garzonio i S. Rossi (eds.), *Atti della XXI Giornata di Dialettologia (2015)*, *Quaderni di lavoro ASIt* 19: pp. 19–46.
- Biber, D. (1994), «An analytical framework for register studies», dins D. Biber i E. Finegan (eds.), *Sociolinguistic perspectives on register*, Oxford / Nova York, Oxford University Press, pp. 31–56.
-

- Biber, D. (1995), *Dimensions of register variation: a cross-linguistic perspective*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Blázquez Fraile, A. (1967), *Diccionario Latino-Español*, Barcelona, Sopena.
- Brucart, J. M. (2002), «Els determinants», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya, (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 1435–1516.
- Brucart, J. M. (2015), «Un análisis derivacional de las construcciones temporales con *hacer*», dins *Studium grammaticae. Homenaje al profesor José A. Martínez*. Oviedo, Universidad de Oviedo, pp. 165–180.
- Brucart, J. M. i G. Rigau (2002), «La quantificació», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya, (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 1517–1518.
- CIMTAC = Martines, J. i V. Martines (dirs.), *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis*, amb la direcció adjunta de M. À. Fuster i E. Sánchez, Alacant, ISIC–IVITRA.
- CdP = Brigham Young University (2002), *O Corpus do Português*, disponible a Internet: <http://www.corpusdoportugues.org>
- CNDHE = Instituto de Investigación Rafael Lapesa, *Corpus del Nuevo Diccionario Histórico del Español, Madrid*, Real Academia Española, disponible a Internet: <http://web.frl.es/CNDHE/view/inicioExterno.view;jsessionid=C07BCEE507B288C22A3F723AC9D7B9ED>
- COCA = Brigham Young University, *Corpus of Contemporary American English*, disponible a Internet: <https://corpus.byu.edu/COCA/>
- CORDE = Real Academia Española, *Corpus Diacrónico del Español*, disponible a Internet: <http://corpus.rae.es/cordenet.html>
- Coromines, J. i J. A. Pascual (1980), *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos, vol. III
- Croft, W. (2007), «Logical and typological arguments for Radical Construction Grammar», In J.-O. Östman i M. Fried (eds.), *Construction Grammars: cognitive grounding and theoretical extension*, Amsterdam, John Benjamins, pp. 463–508.
- Croft, W. i A. Cruse (2004), *Cognitive Linguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- CTILC = Rafel, J. (dir.), *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, disponible a Internet: <https://ctilc.iec.cat>
- Cuenca, M. J. (2005), *Sintaxi catalana*, Barcelona, UOC.

- Cuenca, M. J. (2012), «Els connectors textuais i les interjeccions», J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya, (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 3175–3237.
- Díez Itza, E. (1992) «*Ha, hay, hace* temporales en el Siglo de Oro», dins M. Ariza (ed.), *Actas del II Congreso Internacional de la Lengua Española*, Madrid, Pabellón de España, pp. 373–380.
- Díez Itza, Eliseo i Marta Pérez Toral (1991), *Las formas verbales de ciertas expresiones temporales en las lenguas románicas. Un estudio de morfosintaxis histórica comparada*, Oviedo, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo.
- DCVB = Alcover, A. M. i F. de B. Moll (1985), *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, Moll.
- DDLc = Diccionari descriptiu de la llengua catalana, Institut d'Estudis Catalans, disponible a Internet: <https://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>
- DECat = Coromines, J. (1995), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes / La Caixa.
- DIEC = Institut d'Estudis Catalans (2007) *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62 / Enciclopèdia Catalana.
- DLewis = Lewis, C. T. i C. Short (1879), *A Latin Dictionary*, Oxford, Oxford University Press. Disponible a Internet: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?redirect=true&lang=Latin>
- DLICat = Enciclopèdia Catalana (1994), *Diccionari llatí-català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- DRAE = Real Academia Española (2014), *Diccionario de la lengua española*, Madrid, Espasa Calpe.
- DSFF = M. T. Espinal (2006), *Diccionari de sinònims de frases fetes*, Barcelona / València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Publicacions de la Universitat de València.
- DMF = ATILF, CNRS i Université de Lorraine (2010), *Dictionnaire dy Moyen Française*. Disponible a Internet: <http://www.atilf.fr/dmf/>
- Elerick, Ch. (1989), «Latin **abhince annos (cum)*: Spanish *hace años (que)*», *Hispanic Linguistics* 3, pp. 89–98.
- De Smet, H. i O. Fisher (2017) «The Role of Analogy in Language Change: Supporting Constructions», dins M. Hundt, S. Mollin i S. E. Pfenninger (eds.), *The changing english language*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 240-268.
- Fernández Soriano, O. i G. Rigau (2004), «Temporal non-Impersonal constructions. Spanish light verbs *llevar* and *tener*», disponible a Internet: <http://filcat.uab.cat/clt/publicacions/reports/pdf/GGT-04-9.pdf>

- Fernández Soriano, O. i S. Táboas Bayín (1999). «Construcciones impersonales no reflejas», dins V. Demonte i I. Bosque (dirs.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid, Espasa Calpe, 1723–1778.
- Ferrando, A. i M. Nicolás (2005), *Història de la llengua catalana*, Barcelona, UOC.
- Fisher, O. (2004), «What counts as evidence in historical linguistics?», *Studies in Language* 28, pp. 710–740.
- Franco, L. (2012), «Movement triggers and the etiology of grammaticalization: The case of Italian postposition *fa*», *Sintagma* 24(1), pp. 65–83.
- Garachana, M. i A. Hernández (2018), «From semantics to grammar. Lexical substitution in the evolution of verbal periphrases haber / tener + infinitive», dins J. F. Jaén i H. Provencio Garrigós (eds.), *Historical linguistics. Current theories and applications*. Amsterdam: John Benjamins-Ivitra
- Garachana, M. i J. Hilferty (2011), «Semàntica», dins S. Climent i J. Mateu (eds.), *Gramàtica i cognició: Una aproximació cognitiva a l'anàlisi lingüística*, Barcelona, UOC, pp. 51–96.
- García Cornejo, R. (2006), *Morfología y sintaxis de «que» en la Edad Media*, Sevilla, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla.
- García Fernández, J. (1999), «Los complementos adverbiales temporales. La subordinación temporal», dins V. Demonte i I. Bosque (dirs.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid, Espasa Calpe, pp. 3129–3208.
- García Fernández, J. (2000). *La gramática de los complementos temporales*, Madrid, Visor.
- García Sebastià, J. V. (2015), «L'article locatiu en les construccions de temps transcorregut amb *haver*: una panoràmica del fenomen», *Studia Iberica et Americana* 2n monogràfic, pp. 30–46.
- García Sebastià, J. V. (2017), «La gramaticalització de *temps ha*: de la noció de 'temps transcorregut' als usos discursius (segles XVI-XX)», *Zeitschrift für Katalanistik / Revista d'Estudis Catalans* 30, pp. 77–98.
- GDLC = Enciclopèdia Catalana (1998), *Gran diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- Geeraerts, D. (2010) *Theories of lexical semantics*, Oxford, Oxford University Press.
- Goldberg, A. (2006), *Constructions at work: the nature of generalization in language*, Oxford, Oxford University Press.
- GIEC = Institut d'Estudis Catalans (2016), *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Grevisse, M. (1993), *Le Bon Usage. Grammaire Française*, Paris, Duculot.

- Heberlein, F. (2011), «Temporal Clauses», dins P. Baldi i P. Cuzzolin (eds.), *New perspectives on historical Latin syntax*, Berlin / Nova York: De Gruyter Mouton, pp. 335–371.
- Herce, B. (2017), «The diachrony of Spanish *haber/hacer*+time: a quantitative corpus-based approach to grammaticalization», *Journal of Historical Linguistics* 7(3), pp. 276–321.
- Hernanz, M. Ll. (2002), «L'oració», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 995–1.076.
- Herrero, F. J. (2007), «*Haber y hacer* en construcciones impersonales de tiempo», dins A. Puigvert i I. Delgado (eds.), *Ex admiratione et amicitia. Homenaje a Ramón Santiago*, Madrid, Ediciones del Orto, pp. 611–622.
- Horn, L. R. (1984), «Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature», dins D. Schiffrin (ed.), *Meaning, form, and use in context: linguistic applications*, Washington, Georgetown University Press, pp. 11–42.
- Howe, Ch. i D. L. Ranson (2010), «The evolution of temporal clauses modifiers in Spanish and French», *Romance Philology* 64, pp. 45–55.
- Johnson, M. (1987), *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*, Chicago, University of Chicago Press.
- Kurzon, D. (2008). «“Ago” and its grammatical status in English and other languages», dins D. Kurzon i S. Adler (eds.), *Adpositions, pragmatic, semantic and syntactic perspectives*, Amsterdam, John Benjamins, pp. 209–227.
- Lamiroy, B. i A. Pineda (2017), «Grammaticalization across Romance languages and the pace of language change. The position of Catalan», *Linguisticae Investigationes* 40(2), pp. 304–331.
- Langacker, R. W. (2005), «Construction Grammars: Cognitive, radical, and less so», dins F. J. Ruiz de Mendoza Ibáñez i M. S. Peña Cervel (eds.), *Cognitive Linguistics: internal dynamics and interdisciplinary interaction*, Berlín, Mouton de Gruyter, pp. 101–159.
- Lehmann, Ch. (1995), *Thoughts on grammaticalization*, München, Lincom Europa.
- Luque Moreno, J. (1978), «En torno al sintagma ‘Haber impersonal + sustantivo’ y sus orígenes latinos», *Revista Española de Lingüística* 8(1), pp. 125–147.
- Martines, J. (2014), «Expresiones temporales en catalán antiguo. Un estudio diacrónico de corpus», ponència presentada a la Conférence de l'EUROPHRAS 2014, Sorbonne Paris Cité / Paris Sorbonne – Paris.
- Martines, J. (2015a), «L'expressió del temps transcorregut a l'edat mitjana. Construccions temporals existencials en el català del segle XV», comunicació presentada al 17è Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC), València, Universitat de València.

- Martines, J. (2015b), «Diacronia i neologia: canvi semàntic, subjectivació i representació del pensament. El català esmar, des de 'taxar' fins a 'inferir' i 'imaginar' i més enllà», *Caplletra* 59, pp. 221–248.
- Martines, Josep (en premsa), «Construccions temporals en català antic», dins Martines, Josep/ Pérez Saldanya, Manuel (eds.), *Gramàtica del català antic*, Amsterdam, John Benjamins.
- Martines, J. (2017), «El condicional com a marcador epistèmic i evidencial en català antic: el condicional evidencial reportatiu amb verbs de dicció», *Zeitschrift für Katalanistik / Revista d'Estudis Catalans*, 30, pp. 1951.
- Martines, J. i S. Montserrat (2014), «Subjectivació i inferència en l'evolució semàntica i en l'inici de la gramaticalització de jaquir (segles XI–XIII)», *Caplletra* 6, pp. 185–211.
- Martines, V. i E. Sánchez (2014), «L'ISIC–IVITRA i el metacòrpus CIMTAC. Noves aportacions a la lingüística de corpus», *Estudis Romànics* 36, pp. 423–436.
- Massanell, M. (2017), «Los atlas lingüísticos como fuente para estudios de sintaxis dialectal: el caso del *Atlas Lingüístico del Domini Català* (ALDC)», *Verba* 44, pp. 271–315.
- Mestres, J. M., J. Costa, M. Oliva i R. Fitè (1995), *Manual d'estil: La redacció i l'edició de textos*, Barcelona, Eumo Editorial / Universitat de Barcelona / Universitat Pompeu Fabra / Associació de Mestres Rosa Sensat.
- Móia, T. (2011a), «Expressões Temporais com *haver*: gramaticalização e interpretação semântica», dins *XXVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística. Textos Seleccionados 2010*, Porto, APL, pp. 401–419.
- Móia, T. (2011b), «Sobre a expressão lexical da duração e da localização temporal em português», dins M. Arden, C. Märzhäuser i B. Meisnitzer (eds.), *Linguística do Português. Rumos e Pontes*, München, Martin Meidenbauer Verlag, pp. 251–269.
- Móia, T. (2013), «Portuguese temporal expressions with *haver* and their romance counterparts: semantic interpretation and grammaticalization», dins E. Labeau i J. Bres (eds.), *Evolution in romance verbal systems*, Berlin / Brusel·les / Frankfurt / Nova York / Oxford / Viena: Peter Lang, pp. 285–301.
- Móia, T. (en premsa), «Predicados temporais e gramaticalização em português», per a ser publicat en Martin Meidenbauer Verlag, comunicació presentada al 9.º Congresso de Lusitanistas Alemães (9. Deutschen Lusitanistentag), University of Vienna, Austria.
- Nuyts, J. (2005), «Modality: overview and linguistic issues», dins W. Frawley (ed.), *The expression of modality*, Berlín / Nova York, Mouton de Gruyter, pp. 1–26.
- Nuyts, J. (2014), «Notions of (inter)subjectivity», dins L. Brems, L. Ghesquière i F. Van de Velde (eds.), *Intersubjectivity and intersubjectification in grammar and discourse*, Amsterdam / Nova York, John Benjamins, pp. 53–76.

- Panayotakis, S. (2016), «Expressions of time on early and late Latin: the case of temporal *habet*», dins J. Adams i N. Vincent (eds.), *Early and late Latin: continuity or change?*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 202–216.
- Peirsman, Y. i Geearerts, D. (2006). «Metonymy as a prototypical category», *Cognitive Linguistics* 17(3), pp. 269–316.
- Peraire, J. (1999), «Funcions discursives dels marcadors d'integració lineal en les Rondalles d'Enric Valor», dins V. Salvador i H. van Lawick (eds.), *Valoriana. Estudis sobre l'obra d'Enric Valor*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, pp. 139–164.
- Pérez Saldanya, M. (2002). «Les relacions temporals i aspectuals», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 2567–2662.
- Pérez Toral, M. (1992), *Sintaxis històrica funcional del espanyol. El verbo “hacer” como impersonal*, Oviedo, Universidad de Oviedo.
- Piquer, A. (2000), «Pragmàtica en la fraseologia del relat», dins V. Salvador i A. Piquer (eds.), *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, pp. 389–408.
- PLD = Patrologia Latina Database (1995) Chadwyk-Healey, disponible a Internet: <http://pld.chadwyck.co.uk>
- Porto Dapena, J. Á. (1983), «Sobre la expresión *hace tiempo (que)*». *Serta Philologica*, Madrid, Cátedra, vol. 1, pp. 485–504.
- Ramos, J. R. (2001), «El verb *haver-hi*: evolució dels usos sintàctics», *Estudis Romànics* 23, pp. 123–145.
- Ramos, J. R. (2000). *Ésser, estar i haver-hi en català antic. Estudi sintàctic i contrastiu*, València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Rasmussen, P. (1983), *El verbo “hacer” en expresiones temporales. Estudio sintáctico y semántico*, Copenhague, Akademisk Forlag.
- Rebollo Torío, M. A. (1979), «Otra interpretación de *hace y ha*», *Anuario de Estudios Filológicos* 2, pp. 231–238.
- REW = Meyer-Lubke, Wilhelm (1935), *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- Rigau, Gemma (2001), «Temporal existential constructions in Romance», dins Y. D'hulst, J. Rooryck i J. Schroten (eds.), *Languages and linguistic theory*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, pp. 307–334.

- Rigau, G. (2002). «Els complements adjunts», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 2047–2214.
- Rosselló, J. (2002), «El SV, I: Verb i arguments verbals», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 1853–1949.
- Ruaix, J. (1996), *Diccionari auxiliar*, Moià, Ruaix.
- Sag, I., H. C. Boas i P. Kay (2012). «Introducing sign-based construction grammar». En H. C. Boas i I. Sag (eds.), *Sign-based Construction Grammar*. Stanford: CSLI Publications.
- Sánchez, E. i Antolí, J. (2014) «El Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis (CIMTAC)», *Estudios Hispánicos* 22, pp. 117–121.
- Sancho, P. (2000): «Fenòmens de preposició Ø en català». En *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XL. *Homenatge a Arthur Terry*, 4. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Solà i Pujols, J. (2002), «Modificadors temporals i aspectuals», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 2867–2936.
- Solà, J. (1992), «Necessitat d'un diccionari d'ús», *Com Ensenyar Català als Adults* 27, Barcelona, pp. 21–23.
- Solà, J. (1999), *Converses filològiques*, Barcelona: Proa.
- Solà, J. (2002), «Les subordinades de relatiu», dins J. Solà, J. M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 2459–2570.
- Stefanowitsh, A. (2016), *Corpus linguistics: a guide to the methodology*, disponible a Internet: http://www.academia.edu/31224870/Corpus_Linguistics_A_Guide_to_the_Methodology
- Taylor, J. R. (2012), *The mental corpus. How language is represented in the mind*, Oxford: Oxford University Press.
- Traugott, E. C. (2010), «Revisiting subjectification and intersubjectification», dins K. Davise, L. Vandelanotte i H. Cuyckens (eds.), *Subjectificatin, intersubjectification and gramaticalization*, Belín / Nova York, De Gruyter Mouton, pp. 29–70.
- Traugott, E. C. (2012), «Pragmatics and language change», dins K. Allan i K. M. Jaszczolt (eds.), *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 549–566.

- Traugott, E. C. i R. Dasher (2002), *Regularity in semantic change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Traugott, E. C. i G. Trousdale (2013), *Constructionalization and constructional changes*, Oxford, Oxford University Press.
- Valentí Fiol, E. (1981), *Sintaxis latina*, Barcelona, Bosch.
- Vallduví, E. (2002), «L'oració com a unitat informativa», dins J. Solà, M. R. Lloret, J. Mascaró i M. Pérez Saldanya (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 1221–1279.
- Vanelli, L. (2002). «'Oggi fa l'anno che nel ciel salisti': l'espressione della distanza temporale nel passato in italiano antico». *Verbum*, 4, 367-376.
- Veny, J. i L. Pons (2001-2008). *Atles Lingüístic del Domini Català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ANNEX I

REFERÈNCIES DE LES OBRES DEL *CORPUS INFORMATITZAT MULTILINGÜE* *DE TEXTOS ANTICS I CONTEMPORANIS (CIMTAC)*

- Aitó de Gorigos [XIV], *La flor de les històries d'Orient* = Hauf, A., ed. (1989), Aitó de Gorigos, *La flor de les històries d'Orient. Versió del segle XIV*, Barcelona, Edicions del Mall.
- Antoni Canals [XVa], *Tractat de Confessió* = Casanova, E., ed., Antoni Canals, *Tractat de Confessió*, Universitat de València, edició no publicada.
- Ausiàs March [XVa], *Poesies* = Bohigas, P., ed. (2005), Ausiàs March, *Poesies*, Barcelona, Barcino.
- Berenguer de Puigpardines [XVb], *Sumari d'Espanya* = Iborra, J., ed. (2000), Berenguer de Puigpardines, *Sumari d'Espanya*, València, Universitat de València.
- Bernat Desclot [XIIIb], *Crònica* = Coll i Alentorn, M., ed. (1949-1950), Bernat Desclot, *Crònica*, Barcelona, Barcino.
- Costums de Tortosa* [XIIIb] = Massip i Fonollosa, J., ed. (1996), *Costums de Tortosa*, Barcelona, Fundació Noguera.
- Cronicó de Perpinyà* [XIIIb] = Moran i Ocerinjauregui, J. ed. (1998), *Cronicó de Perpinyà (segle XIII)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- «Diàlegs» de sant Gregori [XIIIb] = Alegre Urgell, M., ed. (2004), «Diàlegs» de Sant Gregori, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- Cartes triades dels Borja* [XVb-XVIa] = Batllori, M. (1998), *De València a Roma. Cartes triades dels Borja*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Clams i crims en la València medieval* [XIIIb-XIVa] = Diéguez Seguí, M. À., ed. (2002), *Clams i crims en la València medieval segons el «Llibre de cort reial de justícia (1279-1321)»*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- Condemnades per bruixes* [XVIIa] = Ginerbra, R., ed. (2007), *Condemnades per bruixes*, Granollers, Museu de Granollers.
- Cristòfor Despuig [XVIb], *Col·loquis de Tortosa* = Duran, E., ed. (1981), Cristòfor Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, Barcelona, Curial.
- Curial* [XVa] = Ferrando, A., ed. (2007), *Curial e Güelfa*, Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis.
- Documents de la Cancelleria d'Alfons III* [XIVa] = Cifuentes i Comamala, Ll., ed., «Documents de la Cancelleria d'Alfons III (1327-1336)», dins *Repertori de documents de la Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó (1290-1516)*.
-

- Entremès d'en Roagó Florit y na Faldó* [XVIII] = Serrà Campins, A. ed. (1995), *Entremesos mallorquins*, Barcelona, Barcino.
- Epistolari de la València Medieval I* [XIVb] = Rubio Vela, A., ed. (2003), *Epistolari de la València Medieval (I)*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Epistolari de la València Medieval II* [XIVb] = Rubio Vela, A., ed. (1998), *Epistolari de la València Medieval (II)*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens* [XVIa] = Ahumada Batlle, E., ed. (2003), *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València, Universitat de València.
- Furs de València* [XIIIb] = Diéguez Seguí, M. À. ed., *Furs de València*.
- Giovanni Boccaccio [XVa], *Decameró* = [Traducció catalana publicada segons l'únic manuscrit conegut (any 1429)], Barcelona: AHR, 1964.
- Jacob Xalabin* [XVa] = Pacheco, A. ed. (1964.), *Història de Jacob Xalabin*, Barcelona: Barcino.
- Jaume I [XIIIb], *Llibre dels Fets* = Bruguera, J., ed. (1991), *Jaume I, Llibre dels fets del rei en Jaume*, Barcelona, Barcino.
- Jaume Safont [XVb], *Dietari o Llibre de Jornades* = Sans i Travé, J. M., ed. (1992), *Jaume Safont, Dietari o Llibre de Jornades*, Barcelona, Fundació Noguera.
- Joanot Martorell [XVb], *Tirant* = Hauf, A., ed. (2005), *Joanot Martorell, Tirant lo Blanch*, València, Tirant lo Blanch.
- Les edats i l'epístola de Jesucrist* [XIVb] = Furió Vayà, J. M., ed. (2003), «Les edats de Jesucrist» i «L'epístola de Jesucrist», dins *Evangelis del manuscrit de Marmoutier*, València, Universitat de València, treball d'investigació.
- Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina* [XIIIb] = Ponsoda Sanmartín, J., ed. (1996), *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*, Alcoi, Marfil.
- Llibre de cort mallorquí* [XIVb] = Miralles Monserrat, J., ed. (1984), *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV*, segon volum, Institut d'Estudis Baleàrics/Editorial Moll, Mallorca, 1984.
- Llibre de les solemnitats de Barcelona 1* [XVIa] = Duran i Sanpere, A. i J. Sanabre eds. (1930), *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, Barcelona, Institució Patxot.
- Lluís Ponç d'Icard [XVIa], *Llibre de les grandeses de Tarragona* = Duran, E., ed. (1984), *Lluís Ponç d'Icard, Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses de Tarragona"*, Barcelona, Curial.

- Manual de consells de la ciutat de València 1 [XIVa] = Anyó Garcia, V. ed. (2001), *El primer manual de consells de la ciutat de València (1306-1326)*, València, Ajuntament de València.
- Manual de novells ardots* [XVIIb] = Carreras i Candi, F., ed. (1916), *Dietari de l'antic Consell Barceloní*, Barcelona.
- Miquel Pèrç [XVb], *La vida de santa Caterina de Sena* = Ferrando Francés, A. i C. Wittlin, eds., Miquel Pèrç, *La vida de santa Caterina de Sena*.<
- Miquel Pèrç [XVIa], *La vida de sant Vicent Ferrer* = Ferrando Francés, A., ed. (1996), Miquel Pèrç, *La vida de sant Vicent Ferrer*, València, Universitat de València / Vicent García Editores, pp. 79-121
- Pergamins, processos i cartes reials* [XIIIb] = Guinot Rodríguez, E., ed., *Pergamins, processos i cartes reials. Documentació dispersa valenciana del segle XIII*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Procés per bruixeria contra Antònia Rosquellas* [XVIIa] = Sena, F. ed. (1968), «Un proceso de brujas de 1620», *Ausa* 6, pp. 53-62.
- Processos de Crims del segle xv a Lleida* [XVb] = Farreny Sistac, M. D., *Processos de Crims del segle xv a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Diputació Provincial de Lleida.
- Questa del sant grasal* [XIVb] = Martines, V., ed. (1993), *La versió catalana de la Questa del Saint Graal: Estudi i edició*, tesi doctoral, Universitat d'Alacant.
- Ramon Muntaner [XIVa], *Crònica* = Ferrando, A., ed. (2015), Ramon Muntaner, *Crònica*, València, Universitat de València.
- Ramon Llull [XIIIb], *Llibre de Contemplació* = Rubio Albarracín, J. E., ed. (1998), Ramon Llull, *El llibre de Contemplació en Déu de Ramon Llull. (Els orígens de l'art lul·liana)*, tesi doctoral, València, Universitat de València.
- Usatges de Barcelona* [XIIIa] = Bastardas, J., ed. (1984), *Usatges de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera.+
- Vida dels gloriosos sants Abdon y Senén, e Ponç* [XVIa] = Chaner, M. ed. (1987), Pere Tomic, *Vida dels gloriosos sants Abdon y Senén, e Ponç*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes.
- Vides de Sants Rosselloneses* [XIIIb] = Kniazzezh, C. S. M. i E. J. Neugaard, eds. (1977), *Vides de Sants Rosselloneses*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- Vicent Ferrer [XVa], *Sermons* = Gret S., ed. (1977), Vicent Ferrer, *Sermons*, Barcelona, Barcino.

ANNEX II

VOLUM DELS CORPUS DEL CATALÀ CONSULTATS: EL *CORPUS INFORMATITZAT PER A LA GRAMÀTICA DEL CATALÀ ANTIC (CIGCA)*, EL *CORPUS INFORMATITZAT PER A LA GRAMÀTICA DEL CATALÀ MODERN (CIGMOD)* I EL *CORPUS TEXTUAL INFORMATITZAT DE LA LLENGUA CATALANA (CTILC)*

Taula 1. Frequència absoluta de mots en el CIGCA

Segle	Frequència
XIIIa	22.096
XIIIb	937.067
XIVa	934.994
XIVb	1.323.976
XVa	1.462.865
XVb	1.897.994

Taula 2. Frequència absoluta de mots en el CIGMod

Segle	Frequència
XVIa	742.595
XVIIb	881.358
XVIIa	1.649.086
XVIIb	964.321
XVIIIa	1.439.107
XVIIIb	926.996

Taula 3. Frequència absoluta de mots en el CTILC

Segle	Frequència
XIXa	652.316
XIXb	5.955.411
